

•

***Pozitiwism, Epîstemolojî û
Relatiwism***

Abdusamet Yîgît

Weşanên

Pozitiwism, Epîstmolojî û Relatiwism

Abdusamet Yigit@

@Abdusamet yigit

Çap 1.

2020-Almanya-Berlin

ISBN 978-6-906996-31-0

Pêşgotin:

Ku mirov mijare pozitiwismê hilde li dest wê, di serî de wê, bi çerçoveyek berfireh wê karibê were hildan li dest. Di roja me de wê, têtînen ku wê di çerçoveya wê de wê, bèn hildan li dest wê, ji pêşketinên teknikê, zanîne û heta teoriyên fizikê û hwd wê di yelpezeyek berfireh de wê, werina ser ziman.

Di ware salixkirina têtîna pozitiwismê de wê, heta roja me wê, li ser têtînen empîrîsîmê re wê, bê kirin. Lê ku mirov wê, hinekî bi çerçoveyên zanîni de wê hilde li dest wê bi wê re wê, were dîtin ku wê, di fahmkirinê de wê, hewceyî derketina dervî jî wê bi wê hebê.

Têtîna pozitiwismê wê, piştî demên ronansên wê hin bi hin wê pêşkeve. Wê, zaneyên weke Comte û Durkheim re re wê pêşketina wê di awayekê de wê bibê û wê bi filosofên weke Bertrand Russell, Herbert Spencer, John Stuart Mill û hwd re wê pêşketin û bandura wê xwe bide domandin.

Pozitiwism wê, di awayekê de wê, li dijî îdealîsmê û têtînen metafîzîkî en weke bi platon, aristo û hwd re destpê dikin jî wê di awayekê de wê, destpê bike. Gotina pozitiwismê wê di awayekê de wê, bi wateya ya fîzîkî û ankû ya ne metafîzîkî re wê were salixkirin.

Pozitiwîms wê dema ku mirov wê hilde li dest wê, weke têtînek dîyardeyî wê, were ser ziman. Wê, di dewama wê de wê, weke têtîneka ku wê, di destpêka wê de ku wê di sedsale 20an de wê bi gavên mazin wê were ser ziman wê li ser têtîna fîzîkê re wê, were ser ziman. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, di wê demê de wê, li ser têtînen weke 'apriorî' û bi awayekê 'empîrîsmê' re rexnegirtinên wê re wê, di awayekê de wê pêşkeve.

Di destpêka wê de wê, zaneyên weke li dora wêyaneyê Erns Mach wê, li ser çerçoveya pozitiwismê û mantiqê re wê bihizirê. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, li dijî metafîzîk û apriorî'yê wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di mijare mantiqê ku de ku wê weke bi têtîna vajî wê were ser ziman wê, aposteriori wê were ser ziman û wê, temenê wê yê hizirki wê, bi zaneyên weke Kurt Godel, Moritz Schlick, A. J. Ayer, Bertrand Russell û hwd re wê were pêşxistin.

Di ware têtîna dadî de jî wê pozitiwîm wê pêşkeve û wê li ser temen û esasê ku wê restên destûrî û etîkê wê ji hevdu cûda bike wê, bihizirê û

wê, zaneyên weke Hans Kelsen, Ronald Dworkin, Georg Jellinek û hwd wê nave wan wê, di wê ware de bi lêkolîn û nivîsandinên wan re wê derkeve li pêş.

Ji aliyekê din ve jî wê, di roja me de wê aliyê pozitiwîsmê weke bi têngîna postpozitiwîsmê re wê pêşkeve û wê temenê wê li ser alimandin û ceribandîna bi azmûnkirinê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Herêkirina zagonperêzîyê wê di awayekê de wê ne pejirênê. Di wê ware de wê, rêyên weke piştrastkirina bi aliyê şaş de jî wê, karibê bi wê were hizirkirin. Zaneyên weke Thomas Kuhn û hwd wê pêşavaniyê di wê çerçoveyê de wê bi hizirên xwe re wê bikin.

Pozitiwîsm wê her çendî ku wê bi hizirên Comte re wê bi awayekê weke destpêkirinekê wê were kirin jî lê di aslê xwe de wê, dema ku mirov bi çerçoveyekê hizirkirina bi dîroka hizir û hwd re bi hizirê wê karibê li ser temenekê wê bi wê ve girêdayî wê karibê pêvajoyek dîrokî bi şîroveyî jî wê werênê ser ziman.

Di demên piştî comte û hwd re bi zêdeyî wê bii pêşketinên zanyarî ku wê bi wan wê civak û zanîn wê li ser temenekê bi têngîna fîzîkê û hwd re wê were fahmkirin ku wê pêşkeve jî wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê temenekê wê yê fahmkirinê wê, mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di çerçoveyek civakî û bi civaketî û kûrbûna bi pêşketina wê re wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, pêvajoyên wê yên pêşketinê wê xwe wê bide nîşandin.

Piştî şoreşa ingilistanê, amarika û fransa li dûv hevdû wê pêvajoyên civakî jî wê di temenekî de wê pêşkevin. Lêgerînên li ser esasê derxistina li hole a pêşketinek rast û dîrûst a civakî wê, di wê rengê de wê temenê lêpirsînên bi hemû zanîn û pêşketinan de jî wê bide çêkirin. Bi dema xwe û pêşketinên wê re jîyankirin wê, di wê çerçoveyê de di çerçoveyek felsefeyî a demî, dahûrîner û zanyarî de wê, di awayekê de wê hizirkirin wê pêşkeve.

Hizirkirinên bi pozitiwîsmê re wê aliyekê wan ê din jî wê hebê ku em dikarin bale bikişênina li ser wan. Ew jî wê ew bê ku em têngîna fîzîkê û bûjenê ve girêdayî bê. Di aslê xwe de wê, dema ku em van herdû gotinan wan hildina li dest wê, bi sere xwe wê, ji hevdû cûda jî wê weke pêvajoyîna fahmkirinê ên ku mirov wan hem bi sere xwe yek bi yek û hem jî di dewama hevdû de wan di awayekê bi pêvajoyên fahmkirina fîzîkî de di temenekê şenber de wê dikarê fahmbikê bê.

Gotinên weke fîzîkê û bûjenê wê çendî ku wê di awayekê de wê taqabûlî hevdû bikin jî lê di aslê xwe de wê, dema ku em bi têngîna li wan

bihizirin wê, hinekî jî wê, di awayekê de wê, xwediyê fahmkirinên ji hev cûda jî bin, biqasî ku wê bi hevdû re xwediyê fahmkirinna û pêvajoyên wan jî bin. Fîzîk wê, di awayekê de wê, mirov dikarê wê bi çerçoveyek destûrî de wê li ser temenê dîtbar û ne dîtbar re wan destûrên wê fahmbikê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê di awayekê de wê, fîzîk wê, di wê çerçoveyê de wê, temen û destpêka wê di awayekê dîtbarî bi referansî û koordînatî re wê, dikarê dest bi fahmkirina wê bike. Di dewama wê de mirov dikarê mijare fahmkirina wê û zimanê wê jî wê têgînên weke geometriyê, metamatik û hwd wê, bi wê re wê derkevina li pêş.

Pozitiwîsm wê, di awayekê de wê, bi temenekê zanyarî wê, pêvajoyên wê yên pêşketinê wê werina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê li ser temenekê ku mirov bi têgînên şenber dervî yên metafîzîkî bi hizirê wê bi wê re wê di awayekê fîzîkî û bûjenî de bi têginî wê were ser ziman.

Abdusamet Yigit

Destpêk; pozitiwîsim

Weke têtîneka zanînî ku wê hebûna fîzîkê bi têtîna wê ya fîzyolojikî û hwd re wê esas bigirê û wê bikê ku wê werênê ser ziman pozitivîsm wê, di serdemên hemdem de wê di sedsale 20an de wê bi teybetî wê bi levcivandîneka li wiyane ji aliyê kesên weke Friedrich Albert Moritz Schlick, Ernst Mach û hwd ve ku wê pêşavaniya wê were kirin wê pêşkeve bê. Wê di destpêkê de wê, weke aliyekê ku wê di çerçoveya têtînen fîzîkê û ên demê re ku wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Lê bi demê re wê weke aliyekê temenî ku wê felsefeyek hemdem li ser temenê bûjenî û fîzîkî ku ew ji têtînen metafîzîkê dûr wê, were pêşxistin di wê demê de wê, bi wê armancê bê.

Di aslê xwe de wê kesên ku wê felsefeyê û ankû têtîna pozitiwîsmê wê, dihênina ser ziman wê bi têtîneka demî ku wê di çerçoveya dema wê de wê fahmbikin wê werênina ser ziman. Lê di aslê xwe de wê, dema ku mirov li ser felsefe û zanînen xwezayê re bihizirê wê, di serî de wê, weke aliyekê ku mirov dikarê mirov bi pêvajoyên wê yên pêşketinê êmn bi dîroka hizirkirinê re wê werênê ser ziman jî wê hebê.

Di demên hemdem de wê, wê dema ku wê bahsa fîzîkê û ankû têtîn û zanîna wê re were kirin wê bi fîzîkê re wê têtînen weke yên kuantum, dîtbarîyê (relativity) û hwd re wê, derkeve li pêş. Di serdemên demên ronansê de wê, lêkolînen galilei kapler, kopernik, Newton û hwd wê temenekê wê biafirênin. Di aslê xwe de wê, têtîna ku wê newton wê bi têtîna teorîkî a tevgera fîzîkê re ku wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê, ji aliyekê ve wê, temenê wê werênê ser ziman. Kant wê dema ku wê ji aliyê têtîda *geometriya Oklid'ê* ve wê, teoriya newton wê bikê ku wê bi temen û fahm bikê wê di wê rengê de wê, fahmkirinên wî ji aliyekê ve wê, jî wê, bina temenê lêkolînen di wê warê de. Di warê lêkolînen li ser zanîne re ên weke bi *piştrastkirinê* û hwd re ku wê werina kirin wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, werina ser ziman.

Dema ku wê bahsa têtîna pozitiwîsmê wê were kirin di serî de wê ji wê çî wê ware fahmkirin wê hewceyî bi wê hebê ku mirov wê li ser wê

bisekinê. Bi nerîneka hemdem ku wê di roja me de wê bi wê were naskirin wê bi rengê fahmkirina zanînê û gihiştina wê ya bi ceribandîna û çavdêriyê re ku wê werê ser ziman bê. Di wê rengê de wê, dema ku wê, ji demên ronansê û pêde ku wê bê hanîn li ser ziman wê di serî de wê, zanînen newton ên fîzîkê wê di awayekê de wê derkevina hemberî me. Di wê rengê de wê, dema ku wê bahsa zanînê wê û gihiştina wê û piştrastkirina wê were kirin wê di wê rengê de wê ji aliyekê ve wê, têgîna newton wê di awayekê de wê, di demên piştre de jî wê di awayekê de wê, xwe bidina dîyarkirin. Di warê pêşketina teorîya dîtarîyê a Einstein de jî wê, bandûr û têkiliyek îndîrekt a teoriya fîzîkê a newton mirov dikarê wê bi awayekê wê bahsa wê bikê û wê werênê ser ziman.

Newton wê serî li rêya vegotina dem û mekanê ku wê bide wê, bi matematikê û ankû geometriyê wê bide û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê geometri wê weke rêyeka ku wê bi wê re wê, mekan wê di nava wê de wê pêvandîna, hasibandîna, têkilî û hwd ku wê werekirin û wê bi wê re wê, werê hanîn li ser ziman bê.

Di fahmkirina newton de wê gihiştina li li zanînê û piştrastkirinê de wê, bi zêdeyê wê, aliyê çavdêrî wê derkeve li pêş. Wê temenê wê dema ku mirov li wê dinerê wê weke ku wê ne li ser temenekê ceribandîna wê ne ava bê. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, di wê demê de wê, hin bi hin wê ew jî wê weke ku wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Di wê warê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê werênê ser ziman ku wê, di warê fahmkirina fîzîkê û destûrên wê yên xwezayî de wê, çavdêrî wê piştre wê were dîtin û kifşkirin ku wê ji wê zêdetirî wê pêwîst bê.

Dema ku mirov li rewşa nêzîkatîya demî û mekanî a ku Einstein wê werênê ser ziman wê weke ku wê bi muqaysekirinên Schlich ku wê bikê re wê, bi wê re wê ji ya Newton cûdahiya wê dênê li holê. Wê farqe di nava herdu nêzîkatîyan de wê, di awayekê de wê rengê hizirkirinê Di derbarê têgîna pozitiwîsmê a di demên hemdem de jî wê bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê Schlich wê bikê ku ew wê farqe nava wan dênê li holê wê, dibê ku ew bi tememî ne di farqê de jî bê ku wê, bi farqek kifşkirî wê ya kevn û ya dema nû wê xate nava wan jî wê bi wê bide nişandin.

Di felsefeyên fîzîkê ên ku wê bîna ser ziman de wê, têgîna geometriya oklid wê weke temenekê giring ê fahmkirinê wê biafirîna. Di felsefeya zaneyên weke Kant de jî wê, ku wê li ser temenekê 'apriorî' wê avabikê wê weke têgîmek 'yakenê' a ku mirov wê bi wê werênê ser ziman wê bibîna. Lê dervî wê jî hebûna pergala wê bi kifşkirinê teorîkî ên weke

bi teoriya dîtbarîyê a Einstein re wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin. Ev jî wê, têngîna *aprioriya sentetîkî* ku wê weke têngînek tekane wê were dîtîn wê ne wilqasî weke têngîneka pêwîst êdî wê were dîtîn.

Apriori wê di felsefeya kant de û wê weke ku wê di zimanê gelek kesên din ên ku wê li ser mijarê binivîsênin de wê weke têngîneka 'pêş-fîzîkê' wê werênê ser ziman. Wê di wê rengê de wê, were fahmkirin. Ji xwe Kant wê dema ku wê bahsa şewayê ceribandî û çavdêriyê wê bikê wê berî wan (pêşîya wan) wê weke ya bi wate salixkirî wê 'apriorî' wê bicihbikê û wê ji wê hatina li wê bêde hanîn li ser ziman. Ji aliyekê ku wê ji aliyê zaneyên piştî ku wê bi hizrên wî re wê, hizrên wî şîrovebikin wê bi têngîna ku wê 'tişt bi wateya xwe re hebê' re wê, bi temen bikin û wê werênina ser ziman. Ev jî wê di awayekê de wê, ji nerîna **Ernst Mach** wê neravê û wê Mach ku wê weke zaneyekê ku wê pirr zêde wê, metafîzîkê wê dikê armanca raxneyên xwe de wê, bi wê re wê, li ser wê bisekinê wê rexnebigê.

Bi rêya geometriyê wê təkiliya nava cisman wê bê danîn û wê, təkiliya nava wan wê were danîn. Tevgerên cisman û koordînatên wan bi hevrast, hêkî (elipsî), çemberîya wan wê bi rêya geometriyê re wê bê vegotin. Di wê rengê de wê, di nava felsefeyê de wê, piştî wê, ji aliyê Zaneyên weke kant ve wê ev aliyên teoriya Newton wê bèn şîrovekirin wê bi wê re wê temenê wê yê epistemolojîkî ê fahmkirinê wê biafirênê.

Li gorî têngîna geometriyê çiqasî ku were dirêjkirin jî ku ew newina hevrast jî lê wê di awayekê de wê, weke ku wê di fezeyê de wê heman modelê wê weke ku wê bide dîyarkirin di fahmkirinê bê. Li ser têngîna Newton re ku mirov bihizirê wê bi wê re wê werê ser ziman ku wê, hemû cism û bûjen wê bi xwezayê fezeyê re wê di nava ahengekê de bin. Bi wê rengê dikarê were xiyalkirin. Bi saya têngîna geometriya oklidê ku ew bikardihênê re wê di awayekê sermed de wê, ew karibê xwe bide domandin bê. Di wê rengê de wê, di çerçoveya têngîna geometriya oklid ku wê Newton wê bihizirê wê weke ku wê dervî têngînek demê wê bê hizirkirin wê di awayekê de wê têngîn û întûbayekê wê bide mirov.

Di aslê xwe de wê, çendî ku wê di awayekê de wê zanînen ku wê Newton wê werênê ser ziman wê weke ku wê weke xwediyê təkiliyek vekirî a jî çavdêrî û ceribandîne re jî bin lê wê bi têngîna geometriya oklidî ku ew di hizirê re wê weke ku ew pêwîstî nebê wê di awayekê de wê bi têngînek sermedî wê bi wê re wê bihizirê. Di nava têngîna fîzîkê a Newton de wê 'zanîna teqez' û 'zanîna zanistî' ku wê bi wê re gê di kifşkirina wê rêya fahmkirina wê de wê were ji hevdu kirin wê di wê rengê de wê, xwe

bide nîşandin. Di wê rengê de wê Kant wê dema ku wê şîroveyên xwe li ser geometriya oklidî a newton wê bikê wê ji hevdû cûdakirina bi zanîna teqez bi têngîna 'pure' û ya zanîna ceribînêr jî n têngîna 'emprical' wê bêne ser ziman. Di aslê xwe de wê dema ku wê Kant wê li ser wê temenê Newton re wê ji hevdû cûdakirinê wê bi têngînî wê bikê wê dibê ku ew ne farqê de jî bê wê, temenekê epistomolojikî ê têngîna fîzîka newton jî wê bo demên piştre wê bikê ku wê temenê wê biavêjê. Di wê rengê de wê, bi têngîna 'apriori' wê hewldana fahmkirina pêvajoyên wê yên pêş ku wê di çî reng û awayê de wê pêşkeve jî wê di wê rengê de wê di nava hizirkirinên wî de wê di derbarê newton û hizirkirinên wî de wê bèn dîtin û kifşkirin.

Di warê fahmkirina têngîna pozitiwismê a wiyane ku wê bikê ku wê pêşbixê de wê di serî de wê di awayekê de wê, rexnegirtina li Kant û hizrên wî re wê di wê rengê û awayê de wê ji aliyekê ve jî wê weke ku wê xwe bide nîşandin. Di wê rengê ku wê Schlich û Mach wê bikin wê li ser temenekê bi tememî redkirina razberîya metafîzîkî re wê di awayekê de wê temenekê hizirkirinê ê cerîberîner ku wê bi têngîna pozitiwismê re wê bê hanîn ser ziman re wê, bê pêşxistin. Di wê rengê de wê, pozitiwism wê, di serî de wê hemû têngînên nayên fahmkirin wê weke metafîzîk û metafîzîkê wê weke ya nayê fahmkirin re wê redbikê. Wê ji ser temenê bûjenîparêzîyê zêdetirî li ser temenê **dîyardeparêzîyê** wê, avabê. Wê di wê rengê de wê, di nava rengekê hizirkirinê ê xwe ji wan digrtinê de bê. Di wê rengê û awayê de wê, bê xwediyê rengekê hizirkirinê ku wê piştre wê bi aliyê zimanî, mantiqî û hwd ve jî wê were pêşxistin re wê xwe bide dîyarkirin û domandin.

Em dîsa wegerina li ser rewşa fahmkirina têngîna fîzîkê. Wê di aslê xwe de wê, fahmkirinê û destûrên wê, di demên hemdem de wê, temenê wê yê ku wê bê avêtin wê temenekê li ser re wê, were fahmkirin. Di wê temenê de wê, mirov dikarê wê weke aliyê wê yê klasik û ya kevn wê werênê ser ziman. Mînaq ku em bahsa têngîna destûrên fîzîkê bi têngîna tevgerê re wê di wê rengê de wê têngîna Newton ku wê rengê oklid geometriya xwe wê bide dîyarkirin wê, di awayekê yekanê û di çerçoveya têngînek sermed de wê, bide çêkirin. Li wê rewşê de wê, têngîna newton a fîzîkê wê di wê rengê de wê, weke ku wê li ser temenekê oklidî ku wê ji metafîzîkê cûdanebûna wê re wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê bi rengê hizirkirina wê re wê were ser ziman. Ya ku wê bi têngîneka dervî fahm û wateya demê ku wê bi têngînek sermedî wê bide hizirkirin û wê werênê ser ziman jî wê ev bê.

Di dewama wê de wê, pêşketina têtîna fîzîkê û hizirkirina wê û destûrên wê re wê, di wê rengê de wê, piştî wê di du temenan de wê di wê de wê gûharîn wê bibê kirin. Wê di wê rengê de wê ji ya Newton cudatir wê, ji metafîzîkê dûr fahmkirina bi têtînek oklidî a pirralî û di dewama wê de wê di çerçoveya têtînek demkî de ku wê li wê were hizirkirin bê.

Li ser têtîna geometriya oklidî ku mirov wê bi hizirê wê bi awayekê aksiyomatîkî wê xwediyê ji pênc temenê aksiyomî wê biafirênê hem bi dunya me ya fîzîkî û ya ku em dijîn re wê di ahengekê de wê xwediyê awayekê bin. Di geometriya Newton de wê ya ku wê were dîtîn wê di serî de wê ew bê ku wê du hevrast ku wê, bê ku ev qût bikin wê heta sermedê wê dirêj bibin wê bê tefsîrkirin. Geometri wê hem bi wê dunya fîzîkî wê were fahmkirin û hem jî wê hziirkirina (naqşkirina) zêhnan wê bi wê re wê bê kirin.

Di warê fahmkirina dunya fîzîkî bi têtîna geometriyê de wê, di wê rengê de wê, weke li gorî hizirkirina ku wê bi wê re wê werê kirin wê li gorî awayê fîzîkî û pêdeçûyina wê bê. Di wê rengê ku ew bi wê dibê wê, sehên me wê, bi kifşkirina wan re wê, derkbikê. Di wê derkkirinê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê kifşbikê ku wê, ya ku wê, mirov kifşdikê wê weke ku ew dervî sehên me bi awayekê wê hebin ku mirov wê azmûn dikê û wê derk dikê. Wekî din wê, sehên me wê bi xwe wê tiştêkê ne afirênin û wê nedina hanîn li holê.

Di wê rewşê de wê, ji aliyê têtîna mantiqî ve jî ku mirov di dewama wê de wê bi wê ve girêdayî ku em gotinekê bibêjin wê di serî de wê ew bê ku wê, ya ku em wê derkdikin wê di serî de wê, tefsîrek rewşa bûjenî a fîzîkî û hwd bê. Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, di nava levkirina wê, nerînê, bigotinkirinê û wateyê de wê hizirkirina ku wê were çêkirin de wê, di sserî de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê, dikarê wê, werênê ser ziman.

Bûjen wê dema ku mirov wê hilde li dest ji aliyê derkkirinê ve wê, ji aliyê dirêjbûn, kinbûn, nêzbûn û dûrbûn, mazinbûn û piçûkbûn û hwd ve jî wê, xwediyê rewşna bi wateyî bin. Ev wê, di rengê levkirina wateyê a ku mirov wê bi dihênê ser ziman re wê, levkirina wateyî wê, di çerçoveya têtîna mantiqê wê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman. Dema ku em bahsa tiştêkê pîrr zêde dirêj bikim û ez tiştêkê kin bidina nîşandin wê ew ji aliyê mantiqî ve wê weke ku wê ne levkirinek mantiqî bê. Di wê rengê de wê, di gotinê de wê wate û ew rewşa bûjenî wê di

levkirina wê ya mantiqî de wê temenê wê ye şenber ê fahmkirinê wê bi wê re wê bide çêkirin.

Lê dema ku em wê werênina ser ziman bi wê re wê aliyekê din jî wê bi têngîna dîtbarî re wê xwe di awayekê de wê, bide nîşandin. Ya piçûk û ankû mazin wê li gorî çi piçûk bin û ankû mazin bin? Wê çi ast wê di wê rengê de wê, ew wê bidina nîşandin. Di wê rengê de wê pîvanên me yên wê dîyarkirin wê, di wê rewşê de wê hinekî jî wê weke ku azmûnî bin. Di wê rewşê de wê, destûra dîtbarîyê wê hikme xwe wê di wê rengê û awayê de wê di warê fahmkirina wê de wê di awayekê de wê dervê li pêş wê bide nîşandin. Di wê rengê de wê hemû tiştên ku em bi wê rengê bi fîzîkî wê derkdikin wê, di wan de wê levkirinek mantiqî a ku em di farqê de dibin û ne di farqê de jî bin wê, hebin.

Di dewama fahmkirina têngîna pozitiwismê a bi têngîna fîzîkê û mantiqê û ziman re wê di serî de wê navê Russell, Frege û **Wittgenstein** û hwd wê di awayekê de wê, derkeve li pêş. Di wê warê de xabatên Russell ên li ser mantiqê pozitiwist û ziman bi hevdû re dikê wê, di rengê de wê, gavek giring wê di warê fahmkirinê a di nava rengê fahmkirina hemdem a dema de wê bide avêtin.

Di pêşxistina mantiqekê hemdem û ku wê li ser temenê wê were hizirkirin ji nepenîyan û hwd re wê bi wê re wê li wê were hizirkirin. Mantiq wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê bi awayekê di çerçoveya hemû rewşên bûyî, ên bi cismî û bûjenî de dikarê wê fahmbikê. Wê di wê rengê de wê, rewşên ku ew rûdidin wê, di dema ku em wan bi gotin dikin ku wan dihênina ser ziman de wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê giring wê, levkirina bi wateyê û gotinê re wê bi wê re wê bibê.

Di warê têngîna mantiqê a pozitiwist de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê di aslê xwe de em dikarin hinekî li ser pêvajoyên pêşketina aqil û civakê bi hevdû re di ahengekê de bi wan re bihizirin û wan bikin ku wan fahmbikin. Seint Simon di destpêka şoreşa firansa de wê, hizrên xwe li ser civakê werênê ser ziman. Wê li ser civaknasîya civakê û pêşketina wê re wê dema ku ew hizrên xwe dihênê ser ziman wê bahsa xwenûkirinê ku wê weke temenekê pêşketinê û bi zanebûnê jî wê bibênê wê li ser wê bisekinê. Wê di wê rengê de wê dema ku wê bahsa pêvajoyên gûharêna civakê wê bikê wê di wê baweriyê de wê bihizirê ku wê destûrên gûharîna civakê bi têngînek pozitiwist dikarê were kifşkirin û fahmkirin. Di wê rengê de wê, di warê hizirkirina wê ya bi têngîna pozitiwismê de wê weke zaneyekê civakî ku wê, di wqarê

pêşxistina têtîna pozitiwismê de wê bahsa wî were kirin. Hizrên Seint simon wê ji aliye Comte ve wê li civakê wê werina pêşxistin û bi têtîna pêşxistina zanistên civakê re wê têtîna pozitiwismê wê ji temen ve wê hilde li dest. Di wê rengê de wê, Comte wê ne tenê di hizrên Seint Simon de wê gavek giring bide avêtin û wê ji gelek aliyan ve wê bi pêşketina civakê re wê hizrên wî bi yê xwe re wê formule bikê wê di dewama wê de wê temenekê civakî ê ku wê çawa bi derfet bê ku ew pêşket jî wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman.

Di wê warê de wê hizrên Comte ên ku ew li ser civakê û pozitiwismê dihênê ser ziman wê di wê rengê de wê, cihekê giring di warê fahmkirina têtîna pozitiwismê bi pêşketina civakê re wê ji wê re wê bide vaqatandin. Di wê warê de wê dema ku wê **Seint Simon** wê hizrên xwe wê werênê ser ziman wê balê bikişênê li ser rewşa pêvajoyên demdirêj ên pêşketina jîyane şariştaniyê ku wê, di temenekê de wê bi destûrên gerdûnî bi teolojikî û metafizikî wê bèn derbaskirin. Di dewama wê de wê bahsa wê bikê ku wan destûrên gerdûnî xizanî û nezaniya girseyan ji holê ranekir. Ev rengê hizirkirinên Simon wê di temenê derxistina wî ya bi têtîna pozitiwismê de bin. Wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê ew wê hizrên xwe wê bi wê re wê di awayekê de wê werênê ser ziman.

Seint Simon wê di dewama wê de wê dema ku ew li ser fizikê bihizirê wê bo ku ew têtîneka bi gotina *pêşdîtîne* bide mirovan li şûna ya metafizikê a nepenîparêz ku mirov di xwe de hepisbikê wê, têtîna *pêşdîtîna fizikî* wê bi wê re wê werênê ser ziman. Li gorî wî bi pêşdîtîna fizikî wê mirov karibê têtîgihê ku wê di pêş me de wê çî bibê. Di wê rengê û awayê de wê di awayekê de wê bi wê re wê bi wê bihizirê. Di awayekê paradigmayî a civaknasî de wê, li pirsgirêkan wê bikê binerê. Di wê rengê de ji hizrên Simon mirov wê fahmbikê ku ew hêza civaknasiyê a gûharîner û pêşketiner pirr zêde bi wê bawer dikê û wê dikê wê derxê li pêş. Heta ku wê di nava wê de wê, bi gotin û zanîna filosof, aqademişyên û hwd re ku wê bi awayekê çandî û pirrengî wê hizirbikê wê awayekê olî wê di nava rengê civaknasî de wê bi wê bihizirê û wê bixwezê ku wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê mirov dibînê ku wê di nava pozitiwistên firansîzî ên weke simon, Conte û hwd de wê bi zêdeyî wê, hizirkirina li ser civaknasiyê wê bi wê rengê wê bi wan re wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê, piştî şoreşê pirsgirêkên bi tundrewî ku ew derdikevin wê weke rêyeka çareserker wê, di nava civaknasiyê de wê bi

civaknasî ê hevbeş wê bi wê rengê çawa wê were hizirkiriin wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê, civakek hemdem a pêşketî wê, di wê rengê de wê, bi aliyên xwe yên civaknasî û tûra nava xw eya civaknasî re wê hin bi hin wê zêdetirî bi têkiliyên xwe û hwd re wê derkeve li pêş. Ew têkiliyên nava wê, mirov dikarê bi şibihihên rayên xwûnê ê laşê mirovekê ku wê çawa wê hetimî wê xwûnê û hwd wê barbikin wê, di wê rengê de wê ew tûrên têkiliyên civaknasî jî wê, zanîne di nava civakê de wê ji deverê li deverê wê bidina barkirin û birin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê werênê ser ziman ku wê mijare civaknasiyê wê, di nava zanistên civaknasî de wê cihekê wê yê teybet wê hebê. Wê weke rêyeka bi wê hizirkirina li civakê û her wusa temenên gûharîne ku wê bermeberî yên ku wê di demên berê de bi olê dihat kirin ku ew li şûna wê esasgirtin û derxistin li pêş wê di nava civakên hemdem û pêşketina wê de wê bi wê rengê wê derkeve li pêş.

Di wê rengê de wê, mirov dikarê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê civaknasî wê zanista wê ya civakî wê di wê rengê de wê, giringiya wê di wê rengê de wê, ji gelek aliyên ve wê di fahmkirinê de wê were dîtin. Lê li vir wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di warê gûharîn, pêşketin û her wusa rewşên weke bi sazûmana olî û hwd çêkirina gûharîne û pêşketinê di wan de jî wê civaknasî wê bi wê rengê wê di awayekê de wê, xwediyê civakê giring ê bi zanîne re bê.

Di nava zanîna civaknasiyê de wê, aliyê wê yê ku mirov wê derxê li pêş jî wê di aslê xwe de wê awayekê pozitiwist wê, di wê rengê de ji mistisismen dûr ku wê bi wê were hizirkirin wê di wê rengê de wê bi giringiya wê re mirov dikarê wê kifşbikê û wê derxê li pêş. Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê werênê ser ziman ku wê di wê rengê de wê di aslê xwe de wê jîyane civaknasiyê wê, di wê rewşê de wê bi zêdeyî wê weke aliyekê giring wê derkeve li pêş.

Pozitiwisma civakî wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê di temenekê hizirkirina bi wê û ankû ji wê ku bi awayekê şenber û dûrî nepeniyan bi fêrûazmûn û mejuya wê re axift û ew fahmkir û hanî ser ziman wê hingî mirov karibê destpêka fahmkirina wê bi wê û xwe re bikê. Di wê rengê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê dikarê di temenekê şenber ê demkî ku mirov têkiliyê bi pêşketina demê re jî dênê û bi wê re bihizirê û wê fahmbikê re wê, dikarê fahmbikê.

Pozitiwisma civaknasî wê di wê rengê de wê, bi heman rengê wê ji aliyê xuy, kirin û təkiliyên wê ve wê temenekê fahmkirinê wê karibê bide me. Di wê rengê de wê, temenekê fahmkirinê ê şenber wê karibê bi wê re wê, bide me. Pozitiwism wê bi têtîna wê bûjeniyê a hizirkirina wê re wê di serî de wê weke têtîna destpêkê a bûjenîparîzya wê bê. Ev wê weke destpêka wê ya klasik a bi fahmkirina wê bê. Di dema wê de wê, ew rast bê. Lê bo demên piştê en pêşketinê û fahmkirinê wê di wê de kûrbûn û derketina ser wê astê û radayê re wê weke aliyekê pêwîst bi wê hebê jî bê. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di roja me de wê zanyarî û zanîna zanyarî wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Zanîna zanyarî wê weke zanîna ceribandînê û bi wê re weke hatî *misogerkirin bi rastîtiya wê re* wê were dîtîn. Di aslê xwe de em divê ku wê werênê ser ziman ku wê gotina zanistiyê jî wê dîtbar bê. Wê, di wê rengê de wê, di serî de wê dema ku mirov wê di bin navê zanyarî û ankû ya zanyarî de wê, bi têtînek teqez wê bikê ku wê baawerbikê ku ew rast a wê, hingî wê di reng û awayekê din de wê weke têtînek olzanî û ankû bawerî wê xwe bide nişandin. Wê hingî wê ev wê weke ola zanistî û zanîne wê bê. Di wê rengê de wê, zanist û zanîna wê ku wê cihê gûman û lêpîrsênê ji holê rakir bi xwe re wê ew wê bi wê têtînê re wê, ji rastiya jîyanê wê bi awayekê wê dîrkeve. Wê weke têtîneka teqezîparzê ku ew ji serî ve dide kifşkirin wê bikeve reng û awayê wê de. Di wê rengê û awayê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, di serî de wê fahmbikê bê.

Di mijare fahmkirina têtîna zanistê de wê, di wê rengê de heka ku em têtînên metafîzîkî û mistîkî û teqezî ji nava wê dîrbikin û wê li ser temenekê şenber ê jîyanî bi fêrûazmûn û fahmkirina wê re wê fahmbikê wê demê ev gûmannekirinên zanistî jî ji holê rabikê. Wê bi wê re wê hingî wê mirov karibê wê di serî de wê di awayekê de wê ji wê rengê ve wê di awayekê de wê werênê ser ziman.

Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê zanist wê di her demê de wê weke aliyekê hizirkirinê ê ku mirov wê di wê rengê de wê bi wê dikarê wê hizirbikê. Her zanina ku ew bi navê wê hat kirin wê, dema ku ji têtînek *teqezî a zanistî* dîrkir wê bi wê re wê temenê pêşketin, fahmkirin û gihiştina zanîne a ji aliyên wê yên din ve jî wê bi wê re wê biafirê.

Ji aliyekê ve wê di aslê xwe de wê pozitiwism wê ji aliyekê ve wê ew armanca wê jî hebê ku ew wê, teqeziyê ku ew dikê ku ew xwe bi dizî bikê nava zanyarîya zanistê û bi wê re temenekê kifşkirinê bi wê re bide

çêkirin jî wê, kifşkirina wê û pêşlêgirtina wê biqasî wê ji nava rengê hizirkirina wê bi hewldana dûrkirina têngînên metafîzîkî û hizirkirina bi wan wê giring bê.

Di wê rengê de wê di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê fahmbikê ku wê mijare fahmkirina têngîna zanînê wê di wê rengê de wê, rewşên ku wê pêşdikevin wê bi wê re wê, xwe di awayekê de wê, bi wê re wê karibê bide nîşandin. Têgînek ku em bi wê dihizirin ku em weke wê kirinekê pêşbixin wê ew kirina ku ew weke hat kirin wê weke kirineka peyxamî ku ew ji wê re bûya sedem û wê bi wê daya kirin bê. Lê çendî ku wê bi wê re wê di awayekê levkîrî de jî bê lê di aslê xwe de wê, bi wê re wê weke renekê ku wê bi hatî hizirkirin û gihiştina li wê bê. Gotin, têngîn û hwd wê di awayekê de wê, bi şenberîya wê re wê, sînorê hizirkirina bi kirinî wê bi wê re wê nebê ku ew bi wê re were pêşxistin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman ku wê, minaq ku em gotina 'ez çûm ..' ku ez referans bigirim wê, di wê rengê de wê çûma kûderê wê weke pirs wê di mejî de wê şaq bide û wê bi wê re wê, karibê ji gelek aliyan û awayan û deman ve ew pirs were bersivandin. Di dewama wê de wê bi wê gihiştina têngînên li gorî rewşan wê bi derfet bê.

Her rewşek ku ew hat pêşxistin û bi rûda û bû û pê de wê, ew weke rewşek heyî û têngînekê jî wê bi serê xwe wê hebê. Wê çendî ku wê hizrek ku ew bi wê hatîya hizirkirin û ew bi wê hatina kirin jî wê di nava wê hizrê û û ankû têngînê û wê de wê sînorê bixwebûnê wê ji aliyê wê û yê têngînê û hwd ve wê hebê. Di wê rengê de wê ew sînor wê weke sînorê wan bi serê xwe bide nîşandin jî bê. Yanî wan bi serê xwe fahmbikê bê. Yekê ku ew hizir û ew kirin kir ku ew ji aliyekê din ve jî kesekê din ê duyem ji aliyekê din ve wê, kirinê rûdayîna wê û heta dawîbûna wê bişopênê wê ji yê ku ew kirî bi hizirkirina xwe wê ji wî cûdatir wê karibê bigihijê hizirkirinê cûdatir jî. Ew jî wê bi wî/wê re wê bi derfet bê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ev jî wê weke aliyekê din ê ku mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare fahmkirinê wê di wê rengê de wê weke mijareka pirralî û li gorî rewş, wûcan, şert û mercên demî û hwd jî wê karibê cûda were dîtin û fahmkirin.

Di wê rewşê de mirov dikarê rewşa bûyerê û ankû rewşê di çerçoveya bûyîna wê de wê weke rewşek hevgirtî a bi wê re wê, fahmbikê. Di wê rengê û awayê de wê, ji wê mirov dikarê bigihijê çerçoveyek mantiqî a pozitiv jî bi wê re. Têgîna mantiqê wê, di wê rengê û awayê de wê weke

aliyekê giring ê ku mirov dikarê wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê rewşê de wê, çerçoveya bûyî wê, ji destpêka wî û heta dawîya wê ku ew naqşaya wê ya bûyînê a bi awayî ku ew were derxistin û li wê were nerîn wê bi wê re wê, hingî wê ew wê weke aliyekê giring wê bi wê re wê mirov dikaribê bi mantiqî wê bi wê re wê fahmbikê wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare mantiqê di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê, ji aliyê têngîna pozitiwismê ku em bahsa wê dikin wê divê ku em ji mantiqê felsefeyê ê bi aqilmeşandinê û hwd ku ew wê, were hildan li dest ji wê cûda wê hilde li dest û wê fahmbikê. Di wê rengê de wê, çerçoveyek mantiqî a bi ceriberîner û çavdêrîner ku wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê, fahmbikê. Mantiqê pozitiwist wê di wê rengê de wê di awayekê fahmker de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman û wê fahmbikê.

Di dewama wê de mantiqê pozitiwist ê ceriberîner emê li jêr hê li ser wê bisekin in. Lê li vir di serî de weke aliyekê din ê giring pêşî em hinekî din li ser fahmkirina civaknasî û civaknasîyê û pêvajoyên wê yên fahmkirinê bi wê re li ser wê bisekin in.

Di warê fahmkirina têngîna mantiqî a pozitiwismê de wê di serî de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê werênê ser ziman ku wê di wê warê de wê nûqteya ku wê ji wê gav wê were avêtin wê giring bê. Di roja me de wê, têngîna pozitiwismê ku wê li ser wê gelek lêkolîn wê werina wê, di rengê hanîna ser ziman a 'emprikî' ku wê di bin bandûra felsefeyên weke yên Kant û hwd de bê wê, di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, çendê ku wê ji wê aliyê ve wê, dema ku wê metafîzîkê û hwd wê redbikê jî wê bi wê re wê encama ku wê bigihijê wê, ji wê ne cûdatir bê. Ber vê yekê di serî de wê, weke aliyekê din wê mirov dikarê wê li ser wê bisekinê.

Di warê felsefeyê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, pozitiwism wê di warê felsefeya bûjenî û hwd de ku wê çendî ku wê bandûra wê were dîtin jî lê wê di awayekê de wê, ji ber çavşikandinên li empirismê û hwd re wê, di wê rengê de wê ji wê, zêdetirî wê pêşnekevê. Piştî şerê cihanê ê duyem zêde derneketina wê ya li pêş wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, ev rengê nêzîkatîya wî ya ku wê, Ernst Mach wê, hinekî bi fihêtokî wê, metafîzîkê wê bi têngînek empirikî wê rexnekkirina wî jî bê. Wê êdî ev hewldanên wî zêde wê pêşde neçin.

Fîzîk û mijare gihiştina li derkkirina wê

Lê di aslê xwe de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê din wê, werênê ser ziman ku wê mijare felsefeya şubjeyê wê di çerçoveyek rast de wê, çawa wê bê hanîn li ser ziman û wê bê xistin temenê fahmkirinek rast de wê heta roja me jî wê, di awayekê de wlê, weke pirsgirêkek fahmkiirnê wê xwe di wê rengê de wê, bide nîşandin. Di wê rengê de wê, mijare felsefeya şubjeyî û pirsên metafîzîkî û ankû wê li şûna metafîzîkê wê weke 'pîrsên empirîkî' wê werina bi navkirin jî wê di wê rengê de wê, di temenê wê ne rast fahmkirina wê de bê.

Di warê fahmkirina rast hildana li dest de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê li vir wê şêwayekê metodolojikê wê di aslê xwe de wê pêwîst bê. Wê pozitiwîsm pirsgirêka wê ya metodolojiyê wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku em dikarin wê di temenê zêde pêşneketina wê de wê, fahmbikin û wê werênina ser ziman.

Zanistên ku wê pêşkevin wê di wê reng de wê, çawa wê di awayekê rast de wê bînan hildan li dest û fahmkirin wê di wê rengê de wê, mirov divê ku wê, hinekî li ser wê bisekinê. Wekî din em ku wê di çerçoveya têgînek metodolojikî de wê hildana li dest de wê, di temenê wêd e mantiq, dîrok, şêwa û hwd wê, weke aliyna ku mirov di serî de li wan bihizirê. Di wê rengê de wê di dewama wê de wê, di dîrokê de wê, di nerînek dahûrîner de bi felsefeyê wê fahmkirin bi hemû aliyên wê re li ser temenekê wê yê rast û bi wê re wê fahmbikê wê karibê temenekê wê yê fahmkirinê wê bi wê re wê bide afirandin.

Di mijare fahmkirina felsefeya pozitiwîsmê de wê, du alî wê, di wê rengê de wê di serî de wê weke du gotinên ku em dikarin wan ji aliyê wan ve wê hilde li dest û wê di serî de fahmbikê. Yek wê dîyardetî bê û ya din jî wê têgîna fîzîkî û ankû fîzyolojikî bê. Di têgînek fîzîkalistîkî de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê hilde li dest wê, di wê rengê de wê, bi levkirina wê ya bi têgîna bûjenî, dîyardeyî û hwd re wê rast temenê fahmkirinê wê bi wê re wê biafirênê. Pozitiwîsm wê di wê rengê de wê, ya ku em ji gotinê fahmdikin wê di serî de wê weke aliyekê giring ê bi fahmkirina wê re wê bi têgîna ya 'herênî', 'rast', 'levkirî', 'mantiqî', 'fîzîkî', 'dîyardeyî' û hwd bê. Wê di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di temenê wan salixkirin û fahmkirinan de ku mirov wê hilde li dest wê, di wê rengê de wê di çerçoveya têgînek bûjenîparêz de wê, di wê rengê de wê, karibê fahmkirnekê bide me. Yan jî wê bi fahmkirinek bi wê rengê were fahmkirin. Têgîna bûjenîyê wê bi fîzîk, bê.

Wê bi destûrên fîzîkê re wê dikarê fahmbikê. Di çerçoveyek mantiqî de wê hilde li dest û wê fahmbikê. Di wê rengê de wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê ev wê bi wê re wê, xwe bide nîşandin.

Lê li vir wê, di aslê xwe de wê têngîna pozitiwismê wê, di destpêka wê de wê weke ku em bi nêzîkatîya Ernest Mach re wê kifşbikin wê fîzîkê wê bi destûrên wê yên xwezayî re wê bikê ku wê hilde li dest. Di aslê xwe de wê, ev wê ji aliyekê felsefeyî ve wê, bi zêdeyî wê, weke aliyekê ku wê bi destûrên fîzîkê û xwezayê fahmkirinekê wê bi xwe re wê bide çêkirin wê, dîmenekê wê bide me. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina destûrên fîzîkê wê, di wê rengê de wê, piştî demê ronansansê û pê de wê, di awayekê de wê, xwe bide nîşandin.

Pozitiwism wê, di rengê ku wê, were dîtin de wê, hizrên filosofên piştî ronansansê wê derkevin ên weke Bacon û Hume wê di awayekê de wê, bandûra wan jî wê di wê de wê, were dîtin. Yan jî têngîna mekanîkî a descaertes û metafîzîk metalyalîsma wî jî wê dikarê di awayekê de wê, bandûra wê di wê de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman.

Di warê felsefeya pozitiwismê ku mirov wê dikarê wê di wê rengê de wê di xatekê de wê fahmbikê wê di wê rengê de wê li ser çî temenê wê dikarê bi awayekê rast wê fahmbikê? Di wê rengê de wê, ji aliyê mantiqî ve wê, di wê rengê de wê, wê bandûra wê di wê de wê were dîtin. Di aslê xwe de wê pêşketina teknikê, û hizirkirina bi wê re û her wusa têngînên fîzîkî ên weke kûantûmê ku wê bi wê re wê di awayekê mekanîkî de wê pêşkevin û derkevina li pêş jî wê di wê rengê de mirov wê nikaribê wê ji wan dût wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ji aliyekê din din ve jî wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê fahmkirina fîzîkê wê weke temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê, zimanê geometriyê, matamatîkê û hwd wê, weke zimanê fahmkirina rewşên fîzîkî û hwd jî wê derkeve li pêş. Di wê rengê de wê, dunya fîzîkî wê, di wê rengê de wê pêvajoyên wê yên gûharînê wê di wê rengê de wê gûharîna bi wan û pêvajoyên wê bi demên wê re wê, fahmkirina wan wê di awayekê de mirov dikarê di wê çerçoveyê de balê bikişênê li ser wê.

Di wê rewşê de wê, bi têngînek sermedî hewldana fahmkirina destûrên fîzîkê û bi awayekê geometriyê wê hanîna ser ziman a ji aliyê Newton ve wê di aslê xwe de wê di awayekê de wê, bandûra wê di wê rewşê de wê, xwe bide dîyarkirin. Newton wê destûrên xwezayê ên fîzîkê wê hewldan ku wan bènê ser ziman û wê ji aliyekê ve jî wî matamatîk û geometri ê bikarhanî.

Hizirkirina pergalek fîzîkî wê di wê rengê de wê, dema ku mirov wê di wê rengê de wê bi wê re wê bihizirê wê, weke aliyekê giring ê fahmkirina mijarê wê xwe bide nîşandin. Wê ber vê yekê wê, pozitiwîsm wê bi zêdeyî wê bi destûrên fîzîkî wê bihizirê û wê bixwezê ku pergalek fîzîkî wê werênê ser ziman.

Ku mirov li ser fîzîkê û pergale wê re bihizirin wê hewldanên fahmkirina wê herina berî Newton jî. Di wê rengê de wê, hebûna **geometriya oklidê** wê berî wî jî wê hebê ku wê bi wê re wê, rewşên fîzîkî wê bi pîvan û hasibandînê ku wê bi wan re wê bikê ku fahmbikê. Di wê rewşê de wê, rengê hasibandina bi geometriya oklidê a rewşên fîzîkî wê, di wê rengê de wê, piştê wê, di awayekê pergali de wê çawa wê were pêşxistin bi têngî û çerçoveyek pergali a fîzîkî de wê, li ser wê were hizirkirin. Hizirkirinên piştê bi fîzîkê re wê, di wê çerçoveyê de wê, di dewama wê de wê werin. Di wê warê de wê, têngîna fîzîkê wê di wê rengê de wê di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring wê xwe di wê rengê de wê, têngîna kant a weke têngîna *sentetîkê a apriori* jî wê, bi awayekê wê, hewl bê dayin ku ew li ser wê re were fahmkirin. Ya ku wê ji aliyê têngîna fîzîkî ve wê zêde di rojevê de wê bide hiştin jî wê di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê ev bê.

Mijare fîzîkê wê çendî ku wê di çerçoveya têngînek dîyardeyî û bûjenî de wê, întîbayê dide me ku em wê fahmbikin jî lê di aslê xwe de wê, weke rewşeka ku wê, di serî de wê, mirov dikarê wê bi serê xwe wê, hilde li dest û wê fahmbikê. Rewşa fîzîkê wê, weke rewşeka bi serê xwe bi dîyardeyî ku mirov wê, fahmbikê û wê, di wê rengê de wê, hilde li dest bê. Fîzîkê wê, mirov dikarê wê, bi du awayan wê fahmbikê. Awayê pêşî wê awayê cîsmî, bûjenî û hwd bê. Awayê duyem jî wê bi dîtbarî û hwd wê weke ku wê bi têngîna kişîna korsê û ankû kişîna ardê de wê, bi kutleyî ku wê dikarê wê fahmbikê re wê, werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di çerçoveya têngîna fîzîkî a klasik de jî wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Minaq dengê wê, rewşek fîzîkî bê. Wê dengê ku wê derkeve wê heta kîjan deverê wê bigihijî ku mirov wê karibê dengbikê û ankû wê bibihîzê wê, di wê rengê û awayê de wê weke rewşek fîzîkî û dîrejehiya wê mirov dikarê wê fahmbikê. Hebûna dengê ku ew derket û pê de wê weke rewşekê wê hebê. Lê bi wê rengê re wê, dema ku mirov li deverêkê bê û sê mirov hebin û her yekê ji yê dîn dîr bê. Minaq di nava mirovê pêşî û yê duyem de deh-metre navber hebê. Di nava herdû mirovên ku nava wan de deh-metre hebê, di nava wan yê sêyem de jî sih-metre hebê wê, di

wê rengê de wê, dengê ku wê were wan wê di wê rewşê de wê bandûrê li wê bikê. Her mirovên pêşî ê bi deh-metreyan dûrî hevdû wê, dengê hevdû wê bikin. Lê yê sih-metreyî dûrî wan dibê ku ew hinekî ji wan dûrbê û ew dengê weke ku ew di nava hevdû de dîkin ew nekê. Wê di wê rengê de wê ev rewşa dîtbarî fizîkî ku wê awa, cismêti û rengê wê nîn a wê, di wê rengê de wê di rengê de wê xwe bide nîşandin.

Di wê rewşê de wê, dema ku mirov ew deng kir wê, di wê rewşê de wê, di wê rengê de wê, mirov dikarê wê ji aliyekê din ve jî wê nêz bibê. Mînaq wê, di navbera herdû mirovên pêşî ê bi deh-metreyan dûrî hevdû wê hasibandina nava wan wê, asta dengkirina hevdû wê li gorî wê, çend bê û çawa bê wê, bi wê re wê di ahengekê de bê. Yê sih-metreyî dûrtir wê, di wê rengê de wê, li gorî wê pîvanê wê, dengkirinê wê, bikê.

Di wê rewşê de wê, di rewşa fizîkî de wê, di aslê xwe de wê, di nava wê rewşa bûjenê de wê, dikarê wê hinekî wê, fahmbikê. Wê întîbaya ku wê di wê rengê de wê, di rewşa nava ya bûjenê û ya fizîkê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê her bûjen wê, karibê weke xwediyê rewşên bûjenî ên bi cismî, hacmî û hwd bê. Lê her rewşên fizîkî wê ne xwediyê wê bê. Mînaq ya deng wê mirov dikarê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman.

Lê her rewşa fizîkî wê weke rewşek hevgirtî bê. Wê di wê rengê de wê, di serî de wê, mirov dikarê wê weke rewşek hevgirtî a bi sentezî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê di rewşa hebûna zindiyî de wê, di wê rengê de wê rewşên weke yên qatagorîyî ên ji hevdû cûdakirinê wê di aslê xwe de wê di wê rengê de wê, weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirijna fizîkê û tîkiliya wan a di nava hevdû de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê, li wan dihizirê wê di awayekê de wê weke ku wê bi awayekê geometriyî wê weke li hevdû bi tîkiliyek hoyandî wê di mejiyî mirov de wê di dîmenekê de wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, her fizîk wê di wê rewşê de wê, xwediyê rewşek ku mirov wê di wê rengê de wê, werênê ser ziman bê. Dema ku mirov wê tiştêkê bê ku hizrek û armançek di serê mirov de hebê ku mirov wê ji di dênê deverekê û ankû ji deverekê di rajiyê û ji wê didênê deverek din de wê, di wê rengê de em di farqê de bin û ne di farqê de bin em rewşna geometriyî bi re wê ji xwe re wê di afirênin. Ev rewşê weke yên geometriyî ên ji xwe re ku ew bi wan kirinên me re li wan hoyandi ku ew diafirin wê di dîmenekê de wê ji aliyekê wê weke bi tîgîna

jixwerebûyînekê re wê, werina dîtîn. Lê ji aliyekê din ve jî wê, dema ku mirov bi hişmendiyekê de û pîvanekê û hişê wê re tiştekekê bixwezê bi pîvê û ji wê tiştekekê hilde û li wê dênê wê ew bê weke rewşa geometriyî a ku em wê, bi hiş bi armanc û hasibandinekê wê dikin bê. Wê di wê rengê de wê di wê awayê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di wê rengê de wê bide nîşandin.

Di mijare fîzîkê de wê hinekî din em dikarin wê li ser wê bisekin in û wê hinekî din wê bikin ku wê fahmbikin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê, rewşa fîzîkê wê, di wê rewşê de wê weke ku wê ji aliyê têgîna fîzîkî ve wê, weke rewşek ku ew heyî a objektiv bê. Lê ew rewşa objektiv wê, weke ku mirov wê di afirênê wê, di wê rengê de wê karibê dîmenekê bide me. Ya ku wê bi Ernst Mach wê bide gotin ku wê *di rastiyê de wê ti fîzîk wê di rastiyê nebin* ku wê bi wî bide gotin jî wê di aslê xwe de wê hinekî jî wê ev rewş bin. Mijare rewşa fîzîkê a ku dîtbar wê, di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, hem dîtbar û hem jî wê objektiv bê. Wê di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman. Em dema ku li berhema zerdeşt a *avêsta* dinerin û wê dixwênin wê mirov wê dibînin ku wê di wê de wê, bahsa 'hebûna tiştê di demekê de hebê û di demekê nebê' jî ku wê bahsa wê bikê wê, di wê rengê de wê di aslê xwe de wê rewşek fîzîkî a ku wê bi têgînek dîtbar wê, di nava hasibandinek demî de ku wê li wê were hizirkirin de wê were dîtîn wê bi wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din wê werênê ser ziman ku wê mijare rewşa fîzîkê û demê wê, di wê rengê de wê ji aliyekê ve wê rewşeka wan ya bi wê rengê a li hevdû hûnandî û hoyandî wê hebê. Lê herdû jî bi awayekê objektiv wê, di wê rengê de wê, ji hevdû cûda wê xwediyê hebûnêka bi xwe re bin. Wê di serî de wê weke aliyekê giring wê bi rewşa fîzîkê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ya ku wê di serî de wê di çerçoveya têgîna 'teorîya dîtbariyê' de wê teorîya Einstein wê bi awayekê şenber wê bide çêkirin wê bi wê rengê wê gihandina fahmkirina şenber ve wê girêdayî bê. Di wê rewşê de wê, ev rewşên fîzîkê wê, ji rewşna şubjeyî dîr wê weke rewşna objeyî ên ku ew dibin bin. Ev rewşên fîzîk wê, aliyekê wan ê ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê rewşek fîzîkî a weke ku ew bi awayekê hîyaranşîkî wê, dîmenekê bide wê were li ber hişe me. Di aslê xwe de wê mirov divê ku wê dervî wê têgîna hîyaranşîyê wê fahmbikê. Lê dîsa bo ku wê bide fahmkirin bi gotinekê jî bê wê divê ku mirov wê bigotinbikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din wê di serî de wê werênê ser ziman ku wê, rewşa fizîkê wê minaq ji destpêka jîyane kesekê û heta dawîya wê de wê, di ahengekê de wê ew mirov wê bijî û wê, di her **dem** û kêlikên jîyane xwe de wê, tevger, çûnûhatin û hwd wê bi xwe re wê çêbikê. Ew çûnûhatin wê ku ew dibê wê hemû wê weke rewşna fizîkî ku ew dikê bê. Wê dema ku ew carekê ji devereklê rabû û çû devereke din rûnişt û ankû çû û tişteke din kir wê, ew weke rewşekê bê. Lê ew rewş piştî ku wî demek bi ser ve derbas kir wê mirov nikaribê wê bêjê ku ew rewş nebûya. Ew rewş bûya û li şûn maya. Di wê rengê de wê, di dewama wê de wê di çerçoveya wê jîyane wî kesî de wê di dewama wê jîyane wî kesî de wê, ew çî kirinên din wê bikê wê di awayekê de wê, çendî ku wê her rewşa fizîkî wê weke ku wê bi serê xwe wê hebê jî wê bi wê re wê di dîmenekê de wê weke ku ew bi hevdû ve girêdayî di têkiliyek geometriyî de jî bê. Wê di wê rengê de wê di dîmenekê de wê xwe bide nîşandin.

Di rewşa fizîkê de wê, dema ku em wê dikin wê, di wê rengê de wê, ev wê, weke aliyekê me yê jîyanî bê. Ew rewşa fizîkî a objektiv wê, fahmkirina wê, weke aliyekê din wê, derkeve li hemberî me. Ku em di mantiqê bûjenê û derkkirina wê û hwd de wê hilde li dest wê bi wê re wê were dîtin ku û fahmkirin ku wê ew rewşa fizîkî a ku ew bû wê, bi wê re wê, hişmendîya wê ya ku ew bû wê weke aliyekê me yê din ê şubjeyî wê xwe bi wê re wê bide nîşandin.

Di aslê xwe de wê, di her rewşê de wê, di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê têkiliya wê bi hişbûnê û wê kirinê wê piştî ku ew bû û pê de wê, bi hiş li wê hizirkirin û kirina wê, çendî ku wê weke encama wê were dîtin jî wê ji aliyekê din ve jî wê weke kirineka bi serê xwe wê dikarê wê piştî bûyîna wê herêbikê û wê fahmbikê. Wê têkiliya wê ya bi hişmendî dervî têgînek metafizîkî li wê **hizirbikê** wê di wê rengê de wê ji aliyekê ve wê weke têkiliyek fahmkirinê a ku mirov wê di wê rengê de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirina rewşa fizîkê û hiş de wê, di wê rengê de wê aliyê wê kirinîya fizîkî wê weke aliyekê wê yê objeyî bê. Wê derkkirina wê ya bihiş wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê hişmendî ê di derbarê wê de bê. Wê di wê rengê de wê weke biriqandinekê jî wê ji aliye wê ve wê xwe bide nîşandin. Hiş û fizîk û ankû rewşên fizîkî wê bi wê re wê weke ku wê li hevdû hoyandi bin. Di temenê têgîna fizîkî a afrîner de ku mirov bi awayekê li wê bihizirê wê mirov dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê ew têkiliya nava kirinîya fizîkî a objeyî û wê

hişmendîyê re ku mirov wê fahmbikê wê, di wê rewşê de wê dikarê wê bi awayekê wê li ser wê bisekinê. Di wê aslê xwe de wê, dema ku mirov wê bi têngîna fîzîkê wê bi hizirê wê weke ku wê heta roja me wê bi awayekê hişk wê li wê hatiya hizirkirin wê hinekî ji wê nermtir divê ku mirov wê li wê bihizirê û wê bikê ku wê fahmbikê wê, di wê rewşê de wê, ev wê di serî de wê weke aliyekê giring wê ku wê fahmkirine me ya bi fîzîkê re wê baştirin wê karibê bibê temenê wê derkkirina wê.

Fîzîkê wê weke rewşek objeyî a ku mirov wê li wê bihizirê wê, di wê têngîna geometrikî de wê weke ku mirov dikarê bi wê fahmbikê wê weke rewşek ne rastûrast a ku wê pêşkeve wê, fahmbikê bê. Di aslê xwe de em, di çerçoveya têngîna gerdûnî û fezeyî de wê li wê bihizirin wê, weke ku wê xatek wê ji destpêkê û heta roja me û ji wê pêde jî ku wê xwe bide domandin wê, di ahengek rast û rast de wê bi dîmenekê wê xwe bide nîşandin. Aliyê din jî wê bi dîmenî wê weke ku bi rewşên bûyîn û hwd re ku wê, weke aliyekê wê yê din ê ku ew bi tevgerî ku ew tevger objektiv bin û ankû ne objektiv bin ku wê bi wan bibê wê, weke li ser bûyîn û hebûna wan re wê, xwe bide nîşandin. Ev wê di nava dem û mekanekê de wê bibê.

Ji wê aliyekê ve ev du-dîmenîya fîzîkî wê, di wê rengê de wê, bi kirinê wê di têngînek geometrikî de wê, xwe di awayekê de wê, bide dîyarkirin. Geometri di aslê xwe de wê weke ku em bi têngîna geometriya oklidiyan de wê, fahmbikin wê, di çerçoveya rewş, rûdayîn, dem û mekanekê de bi heyînî re wê, di ahengekê de ku ev aliyên wê hebin wê dikarê wê kifşbikê, fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve jî wê, di serî de wê weke aliyê wê yê ku mirov wê, di serî de wê fahmbikê bê.

Têngîna fîzîkê a ku mirov wê bifahmbikê wê hebûna wê bixwe jî wê weke ku wê dervî derka me wê hebûna demê wê bi xwe re wê, bide dîyarkirin. Yanî wê dem wê aliyekê wê yê din ê ku ew bi wê re dibê bê.

Dem û fîzîk wê, di wê rewşê de wê, salixkirinên ên bi hevdû re ku mirov wê di wê rengê de fahmbikê wê di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê weke aliyê wê din ê ku ew bi wê dihê fahmkirin bê. Dem, fîzîk wê, di wê rewşê de wê, dervî mekanê wê dikarê wê fahmbikê? Di aslê xwe de wê, mekan wê, di wê rengê de wê, ku em wê di çerçoveyek fîzîkî de wê fahmbikê wê bi wê re bê. Lê ku em wê bi rewşek dervî fîzîkî jî wê bi wê re li wê bihizirin ku wê fîzîk wê di wê de wê weke di xwe de wê bibê ku wê werênina ser ziman wê di dewama wê de wê, weke têngînekê wê bi fîzîk û mekanê re wê dikarê fahmikê. Fîzîk û mekan wê, temenê wan ê

ku ew bi hevdû heya û ankû dibê wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, temenê salixkirinek giring a demî wê bi wê re wê biafirênê bê.

Di aslê xwe de wê, dem wê di wê rengê de wê, di nava wê rewşê de wê, fîzîk û mekan wê, di wê rewşê de wê, di awayekê de wê weke ku em çawa dikarin bi dem û mekanê bi awayekê têkiliya wan bi salixkirinê bi hevdû re dênin wê bi wê re jî wê di wê rengê de wê di awayekê de wê bi hevdû ve girêdayî wê dikarê wê têkiliyê dênê û wê fahmbikê. Fîzîk wê, di wê rewşê de wê, rewşa wê, di awayekê de wê, weke bi darêjk bê. Fîzîk û darêjk wê, di wê rengê de wê, dema ku ew bi tevgerîya wê re pêşket wê ew wê bi wê re wê biafirê. Di wê rewşê de wê, di wê rengê de wê, temenê darêjkê wê di wê rengê de wê bi awayekê hevgirtî wê, di wê rengê de wê, bi tevgerî û têkiliya wê ya bi hevdû re ku ew dibê wê, di encama wê de wê bibê.

Di warê salixkirina demekê ji deverekê demî û heta deverek demî wê di wê rengê û awayê de wê, bi wê re wê, weke wê navbere wê, wê weke rewşek fîzîkî wê di karê wê werênê ser ziman. Fîzîk wê hebûna jîyanê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin û salixkirin.

Hebûna fîzîkê wê, di pêvajoyên wê yên gûharîner de wê, di wê rewşê de wê bibê. Fîzîk wê, di wê rewşê de wê bi çavkaniya wê re wê, ji darêjk li darêjkê wê xwe bi awayekê wê, bide çêkirin-dîyarkirin. Di dewama wê de wê, di wê rengê û awayê de wê, rewşa fîzîkê wê, dema ku mirov wê di wê rengê de wê werênê ser ziman wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê, di serî de wê, dikarê wê fahmbikê. Hasibandinên fîzîkî wê, di wê rengê de wê di awayekê de wê, aliyekê wê yê wê yê bi hebûnê wê bide nîşandin. Lê hasibandin û têkiliya wê ya bi rewşa fîzîkê re wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, minaq wê piştî rewşek hasibandinê wê, gûharandin hem bi demî û hem jî wê bi wûcanî wê di wê de wê bi fîzîkî wê bibê. Di wê rengê de wê, ev rewşa fîzîkê wê, rewşa hasibandi û ankû weke wê ku ew bûya wê, weke rewşek ku ew bi wê rewşa wê ya bûhûrî re bûya bê. Lê ew ku rewş hin bi hin ji holê çû wê, ew hasibandin wê, weke têgînek razber a bihişmendî re wê li holê wê bimênê. Di wê rewşê de wê têkiliya wê razberîyê û şenberîyê ku mirov bi hevdû re dênê wê, di wê rengê de wê çî wê, weke temenê wê bê ku mirov wê bi wê fahmkî? Yan jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê çî wê weke temenê wê yê fahmkirinê wê biafirênê.. Hiş wê, temenê rewşên fahmkirin, derkkirin û têgihîştinê bê. Wê bi wê re wê, di nava wê de wê ev rewş wê, bi wê re wê, weke aliyekê wê yê fahmkirinê wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Têgînên weke geometriyê, matamatikê wê weke zimanekê giring ê fahmkirina fîzîkê bê. Wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê di warê fahmkirina fîzîkê de wê, weke zimanekê temenî jî bê. Wê di wê rengê û awayê de wê, di sserî de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina têtîna fîzîkê û fahmkirina wê de wê dîtbarîya wê, di wê rengê de wê, di rewşên weke yên bi geometrikî û hwd hasibandinên wê, weke aliyên bi wê şenberkirina wê fahmkirina bi wê re bê. Wê di wê rewşê de wê ev fahmkirin û rewşa fîzîkê wê têtîliya wê ya bi fahmkirinê wê bi wê hasibandina wê re wê, xwe bide nîşandin. Ev wê çendî ku wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê têtînî û bi hişmendî wê were dîtî jî lê wê di wê çerçoveyê de wê temenekê wê yê fahmkirinê ê bi fîzîkî jî wê di wê rengê de wê hebê.

Di nava rewşên weke yên minaq cihgûharandina stêran, gerwêrk û hwd de wê, di wê rengê de wê, ev têtînên fahmkirinê wê ji me re wê bina temenên fahmkirinê ji aliyekê ve ku em karibin wê fahmbikin. Wekî din wê navbera ji deverekê çûyina li deverekê di nava fezeyê û hwd de wê, dîsa wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê bi wê li wê bihizirê û bi wê fahmbikê bê. Di dewama wê de wê, têtîna fîzîkê wê, di wê rewşê de wê aliyê wê yê ku em î ro bi aqil weke bi şîrove û hwd dikin wê weke aliyekê fîzîkî ê çenber, bi cismî, giranî, rengî û hwd bê. Wê, di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, minaq wê, ev rewşên monstrebûyî ên bi fîzîkî wê, di wê rengê de wê, mirov dikarê balê bikişênê li ser wê.

Di nava xwezayê de wê, rewşên fîzîkê wê, di awayekê bi xwe re de wê, xwediyê rewşek bi hişmendî bê. Mirov dikarê wê weke hişmendiya fîzîkî wê bi navbikê û wê werênê ser ziman. Minaq wê, bi darekê re wê, pelên wê yên ku ew dibin wê çendî ku wê bi hûrgilên piçûk wê farqiyên wan hebin jî lê wê di awayekê giştî de wê weke hevdû bin. Weke hevdû wê, gelek pel wê bibin. Di wê rengê de wê, ev di rewşa zindiyên ku ew dijîn û yên ku ew najîn de jî de wê wusa bê.

Di roja me de wê, di wê rengê de wê, dema ku em bahsa hişmendiya fîzîkî dikin wê di wê rengê de wê weke ku wê di wê de monstrekirî wê, di roja me de wê bi zindiyan re wê genetika wan wê dikarê wê bikirpênê. Wê li gorî wê, di awayekê giştî de wê, dikarê wê werênê ser ziman. Zindî wê aliyên fîzîkî ên bi hişmendî wê biafirênin bin. Di wê rengê de wê di wê de jî wê di nava zindiyan de wê li awayekê li awayekê wê, dikarê di awayekê de wê bahsa wan bikê û fahmbikê. Em mirov bi hiş in û dikin ku wê, rengê kirin, jîyankirin û hwd wê didina dîyarkirn. Zindiyekê din

weke sawalekê û hwd ew weke li gorî ne xwediyê hişmendîyê bê. Lê bi kirinê re wê, hişmendîyeka li gorî hebûna wê ya ku ew dikê û ya ku ew xwe ji kirina wê dûrdikê wê bibê. Di wê rengê de wê, rewşên fizîkî ên li hevdu hoyandî wê bi wê re wê, di wê rengê û awayê de wê bi wê re wê, xwe bidina nîşandin. Di asta dawî de wê, gûrek û ankû sawalak din a wahşî ku wê bahsa wê were kirin wê, ew çendî ku ew bi wê rengê jî bê wê, bi wê re wê, rewşek fizîkî a bi hişê fizîkî wê hebê. Mirov dikarê wê weke hişê hebûnê jî wê werênê ser ziman. Wê tirsê wê hîsbikê. Wê, têja xwarinê wê bikê. Wê bêhn bikê. Wê weki din wê hinek xosletên din jî ên weke wan ku em dikarin wan kifşbikin wê bi pê re werina dîtin.

Fîzîk wê di wê rengê de wê, di nava xwe de wê, temenê hevgirtinê wê di xwe de wê biafirênê. Wê di wê rengê de wê dema ku em bahsa şane û ankû atomê bikin wê di wê rengê de wê ew wê hebê. Wê weki din wê biawayekê geometriyê û hwd wê monstreyiya wê hebê. Wê bi wê re wê di nava rewşekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê derxê li têgihiştinê. Di dewema wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di nava şaneyekê de wê li elementek wê ya bingihîn li ya din ku mirov li wê navbera wê bihizirê wê mirov dikarê wê bi rewşên weke yên kişîna kutleyê û hwd re wê bi wê re wê di awayekê bi wê levkirin û kombûna wê ya bi elementî û hwd re ku wê di ahengekê bê wê bi wê re wê xwe bide nîşandin.

Rewşa fahmkirina fizîkê wê di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê, pîrr zêde wê, weke tevlihev bê. Wê dema ku em li wê dihizirin wê bi wê re wê weke aliyekê din wê kifşdikin ku wê fizîk wê bi awayê xwe yê dîtbarî û yê bi cism û hwd wê dibîne. Di wê rengê de wê, fizîk wê di wê rengê de wê, di nava wê de wê hebê. Her tişt wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê di wê rengê de wê, hebê. Wekî din wê ji aliyê dîtbat bi ber aliyê din ve û ji aliyê din ê cismî bi ber aliyê dîtbar ve wê, ew pêvajoyê û ankû aheng û herîkîna wê di wê çerçoveyê de wê xwediyê hinek destûrên fizîkî ên xwezayî yên afirînê bê.

Fîzîk wê di roja me de wê, bi felsefeyê ku awayekê klasik ku wê li wê were hizirkirîn wê weke bi têngîna 'ya ku ew heya', 'dikarê destlê were dayîn', 'dikarê were hildan li dest', 'bi awa û şekil', 'reng' û hwd wê were fahmkirin. Lê di aslê xwe de wê ev rewş hemû hemû wê weke rewşna fizîkê ên ku em dikarin bi têrîtîyeka wê ya bi hebûnê a hevgirtî re wê dikarê we dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di rewşa fizîkê de wê, mirov dikarê bi wê rengê wê qatagorizebikê. Fîzîk ku ew bi dest nayê girtin lê dikarê bi reng wre kifşkirin', 'bicism û

dikarê bi dest jî were girtin´, bi reng nîn a û nayê dîtin´ û hwd re wê dikarê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Minaq em kevirekê û ankû hebûna zindiyekê dibînin. Em arda ku em li wê dibînin. Em dikarin dest li wan bidin. Lê em navbera ku em ji deverekê didina deverekê em wê nabînin. Em tenê dikarin wê di çerçoveyek matamatikî û geometrikê de wê, bihasibîne û wê bi wê rengê wê, bi salixkirinekê wê, bi gotinbikê. Bi wê rengê wê, di fîzîk wê di rengê û awayê de wê, di awayekê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê fahmbikê bê.

Di mijare fîzîkê de wê, di serî de wê, di serî de wê, bi têngîna wê re wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê wê yê giirng wê, bi awayê wê yê dîtbarî wê, minaq em di jîyanê de dijîn û em dibînin ku ba tê. Em ba nabînin. Lê em baranê dibînin. Em berfê dibînin lê em deng bi reng nabînin. Em gotinê bi nivîsandinê wê bi reng û qarakter dîkin. Ev wê weke aliyekê ku em wê bi wê re wê diafirênin bê.

Di dewama wê de wê, di serî de wê, fîzîk wê, di hebûna wê de wê, di serî de wê, weke aliyekê wê, rewşa wê, di wê rengê de wê li gorî hinek rewşên ku weke yên kişîna kutleyê, şewayê manyatikê û hwd re wê di zikhevdu de bi wê re wê bijî. Ev jî wê, di wê rengê de wê, temenê wê têrîtiya ku ew bi wê re çêdibê wê bi wê re wê xwe bide çêkirin. Minaq germiyek di encama çî de diafirê. Temenê wê germiyê wê di serî de wê, bi elementên wê yêmn têkilîdanîne û têrîtiyê re wê bibê. Wê di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê bê. Wê bi wê re wê, di temenê wê de wê vejen wê hebê.

Vejen wê weke çavkaniyek me ya jîyanî bê. Wê di wê rewşê de wê, zindî û ne zindî wê bi wê bijîn. Em dema dibêjin ku wê zindî û ne zindî wê bi wê bijîn wê, di hundûrê gotinê de wê, aliyê ´... ne zindî bi wê bijîn´ wê di wê rengê de wê, ew aliyê ne zindî wê karibê bijî bê wê bi wê rengê wê pirsek bi wê di mejî de wê biafirê. Di wê rengê de wê, dema ku mirov bi têngîna fîzîkê wê di dewama wê de wê bi wê bihizirê wê di serî de wê weke aliyê wê yê giring ê fîzîkê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di dewama wê de wê fîzîk wê dema ku ew xwediyê hebûnek bê wê, di wê rengê de wê, weke xwediyê rewşek pêvajoyî a jîyanî a demî jî bê. Têngîna demê wê, di wê rengê de wê, bi hebûna fîzîkî û ankû bûyîna wê re wê weke ku wê temenekê xwe yê heyînî wê bi wê biafirê. Di wê rengê de wê têkiliya dem û fîzîkê weke ku me li jor wê hanî ser ziman wê di wê rengê de wê weke ku wê xwediyê awayekê bê.

Di nava felsefeyê de wê têngîna fîzîkê wê weke aliyekê ku wê mirov dikarê wê ji du aliyên ve wê, di serî de wê hilde li dest bê. Wê, di serî de

wê bi awayê wê yê hişk bê. Aliyê din jî wê bi awayê wê yê weke bi azmûnî bê. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê hebûna fîzîkê wê, di wê rengê de wê, hizirkirinên weke li 'pêş-fîzîkê' wê di wê rengê de wê, di awayekê emprikî de wê hertimî wê temenê rwsên ku wê bi têngîna metafîzîkê wê bi wê re wê biafirênê jî bê. Têkiliya gotina emprîsîsmê û metafîzîkê wê, di awayê hizirkirina li pêşfîzîkê de wê, di wê rengê de wê, di awayê de wê, weke ku wê hevdû şîr bidin û wê di wê rengê û awayê de wê di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman.

Fîzîk wê, di wê rengê de wê, weke hebûneka ku wê di mejiyê mirov de wê, weke ku em bi wê di demên destpêkê ên hizirkirinê û hwd de wê dibînin wê bi têngîne 'fetîsîsmê' re wê di awayekê de wê, were derkkirin û wê were hildan li dest. Di aslê xwe de wê ew fetîsîsm wê, di awayekê de wê, di demên piştê wê wergerihê li têngînek pêş-fîzîkî û ankû metafîzîkî.

Fetîsîm wê weke aliyekê ku wê di wê rengê de wê, di demên berê de wê, di dewama wê de wê xwe di awayekê de wê, bi têngîna û fîzîk ku wê di awayekê de wê, bigihijina li hevdû û wê, ji hebûna wê zêdetirî wê weke ku wê wate lê were kirin wê di wê rengê awayê de wê dikarê wê fahmikê.

Lê ji aliyekê din ve jî wê, dema ku mirov têngîna fetîsîsmê ku wê hinekî li wê bihizirê wê, aliyekê wê di mîtolojiya sumeriyana de wê were dîtin. Wan di her tiştê fîzîkî û hebûyî de wê, li têngînekê, wateyekê û bawerîyekê wê li wê bigerihin. Di wê rengê de wê, di dewama wê de wê di wê rengê de wê, bi wê re wê, werênina ser ziman. Wê, di wê rengê de wê, tişt wê, bandûra wê ya li ser hebûna mirov wê, di wê rengê de wê bi têtikilikê wê xwe bide nîşandin.

Di nava têtikiliya fîzîkê û fetîsîsmê de wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de ku mirov wê, fahmbikê wê di serî de wê, di têtikilikê wê bi watelêkirinê bi wê re ên li tiştê û ankû wê hebûna bûyî û heyî ku wê were kirin wê xwe bide nîşandin. Hêjkirina kevîrekê wê, bawerkirina bi nivîstêkê û hwd wê, di wê rengê de wê weke aliyê ku mirov dikarê balê bikişênê li ser wê bê. Fîzîk wê, dema ku wê weke metayekê wê pêşkeve wê, ew jî wê, di temenê wê de wê, bi giringîdayina wê û fahmkirina wê ya di rengê de wê di awayekê de wê keda ku wê li wê bê dayin wê hebê.

Di dewama wê de wê divê ku mirov wê fetîsîsmê **fîzîkî** wê, di awayekê de wê, ji aliyekê ve wê bê temenê fîzîkê, bi xosletkirina wê û derxistina wê ya li têtikiliyê bi awayên wê yên cûr bi cûr jî bê. Di wê rengê û

awayê de wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Fetisisme fîzîkî wê, di wê rengê de wê, di dewama wê de wê, dema ku wê hebûna fîzîkê wê bi awayekê wê were bi têtînkirin û wê bi wê ve wê girêdanek wê bibê û wê ew wê weke girêdanek bi têtînkirin û hwd wê bi wê ve girêdayî wê were çêkirin wê hingî wê xwe bide nîşandin. Minaq di dema qasîtîyan de wê 'kevirê nexweşî başkirinê' wê hebê. Wê di wê rengê de wê, ev yazdana qasîtîyan gûlla wê, ew bi navê wê were ser ziman. Wê kesê ku ew xwediyê êşekê bê û wê herê wê zikê xwe bide wê kevirê wê, bê bawerkirin ku wê, ew başbibê. Wê di wê rewşê de wê, fetisisme fîzîkî wê bi awayekê wê, di wê rengê de wê, bi têtînek hêjkin û bawerkirinê li hevdu hoyandî ku wê di temenê wê derkkirina wê ya bi mirov re de bê wê, were dîtin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê têtîliya fetisismê, fîzîkê, bawerkirinê û hwd wê bi watelêkirinê re wê, temenekê wê hebê. Aliyek ji wan aliyên ku wê bê temenê wê ku wê fîzîk wê, bi watelêkirinê cûr bi cûr jî bê ku wê di nava baweriyê de wê di temen de wê bi têtînek bûjenî wê were dîtin û fahmkirin jî wê di temenê wê de wê bi awayekê wê ew wê hebê. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, fetisim wê çendî ku wê bi xosletlêkirinê û rengên ji wê cûdatir bi wê fahmkirin û derxistina li têtîhiştinê jî lê wê di wê rengê de wê pêvajoyek wê ya pêşketinê û fahmkirinê jî wê hebê. Ya ku wê ji wateyê li fîzîkê, ji fîzîkê li wateyê, ji laş li gîyanê, ji gîyanê li laş û hwd ku wê bide bi têtînkirin wê, di wê rengê de wê bi temenekê dîyalektîkî a fahmkirinê re wê xwediyê pêvajoyên fahmkirinê ku mirov di serî de wê balê bikişênê li ser wê û wê fahmbikê bê. Di mijare fahmkirinê de wê fetisim wê bi têtînek fîzîkî wê li pêş wê xwe bide nîşandin. Wê di wê rengê de wê jî wê xoslet û rengên wan wê bide girtin. Di wê rengê de wê, tişt wê ji xwe cûdatir û bi rengekê bi watelêkirinê û bi wê wateyê hatî kirin xwediyê wasifên cûr bi cûr wê bi wê re wê, were dîtin û wê ser ziman. Wê, di wê rengê de wê, minaq wê, di kevirê de hizirkirina hebûna gîyanekê wê, di wê rengê de mirov dikarê wê fahmbikê.

Pêvajoyên pêşketina fetisismê û serdestbûyîna wê bi têtînkirinê wê ji aliyekê ve wê hem girêdayî aqilê me û pêşketina wê û hem jî bi jîyane me û kirinê me û hwd ve wê girêdayî bê. Di wê rengê de wê tiştê ku mirov li wê ked da wê, ew bi me re wê bê temenekê girêdanekê û qadir li wê dayinekê. Wê, ev jî wê, ji aliyekê ve wê weke aliyekê wê yê ku ew bi

wê, kedê û rewşa pêvajoya wê re ku wê weke awayekê fizîkî ê dîtbarî ku wê bi mirov re wê xwe bide nîşandin wê di wê de wê, bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina pêvajoyên fetisîsmê wê, di pêşketina mirov de wê, bi awayekê giring jî wê mirov dikarê wê hilde li dest, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Dîroka fetisîsmê wê di wê rengê de wê, di destpêka fahmkirina fizîkê û rewşên wê de jî wê, di awayên de wê, weke aliyekê wê yê bi fahmkirinê wê biafirênê bê. Di wê rengê de wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di mijare fizîkî û fetisîsmê de wê, bo ku wê fetisîsm wê bibê wê, di serî de wê pêwîstîya hebûnekê wê pêwîst bê. Wê li ser wê re wê, êdî wê bi derkkirina xosletên wê û piştî lê baxşkirina xosletên zêhnî û hwd re wê, bi wê re wê, were dîtin.

Di wê rengê de wê, ji aliyekê ve wê mijare fetisîsmê wê, di awayekê de wê weke aliyekê ku wê dema ku mirov wê bi hizirkirinê re wê, werênê ser ziman ku wê, di awayê têgînî de wê bi temenê wê yê fîzîkalî re wê, weke aliyekê mejiyê me yê afrîner ê bi hizirkirinê û hwd re jî wê bi xwe re wê bide nîşandin. Di wê rengê de wê, di serî de wê mejiyê ku ew bidest hizirkirinê dikê û hewceyî hinek ego, ajo, û çavkaniyên hizirkirinê hebê wê, bi wê re wê ji aliyekê ve wê wan wê bi wê re wê bikê ew biafirênê. Têkiliya xiyalkirin û fizîkê wê bi awayekê wê yê baş wê bi fetisîsmê re wê were dîtin.

Fetisîsm wê di awayekê de wê, di rewşa wê de wê weke ku em, minaq dikarin bi rewşên têkiliyên zayendî û hwd re wê kifşbikin wê bi zêdeyî wê, di wê de wê, girêdanê jî wê, karibê bide nîşandin. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, dema ku wê, têgîna fetisîsmê wê li wê dihizirê wê, mirov di awayekê de wê, ji du aliyên ve wê dikarê wê hizirbikê û wê fahmbikê. Aliyekê wê minaq wê weke amûrê ku ew hat afirandin û ew li berçav heya, dest li wê dihê dayîn û hwd bê. Wê ev wê weke aliyekê ku wê bi wê ve wê, ve wê, were ser ziman bê.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê werênê ser ziman ku wê di mijare fahmkirina aliyê wê yê ku ew dihê dîtin û dihê derkkirin de wê, aliyê wê yê wê weke bi watelêkirinê, kedayînê û hwd re wê, weke aliyekê ku ew çendî weke ku wate lê were kirin wê weke ku wê ji alî û awayekê ve wê weke ku wê, kêmbimênê wê, hîsîyetekê wê bimênê. Wê di wê rengê de wê ew hîsîyat wê mirov wê di nava xwe de wê bibê. Wê di wê rengê de wê, heta ku wê mirov karibê bigihênê li pêş wê rewşa fîzîkî a wê ya ku ew heyî li rewşek têgînî a ku wê weke ku mirov wê bi

fizîkî bihizirê li şûna wê û wê weke rewşek fizîkî wê li şûna ya fizîkî a esasî ku ew heyî wê bicihbikê û wê fahmbikê.

Di wê rengê de wê, fetisism wê aliyekê wê jî wê di wê rengê de wê weke ku mirov wê kifşdikê wê, temenê wê li ser fahmkirinê û rengê fahmkirinê bê. Wê, bi wê re wê, di rewşa fahmkirinê de wê, di tişt wê, çawa wê were bi watekirin û hwd wê bi wê re wê, were dîtin. Ji têngînekê bi xiyalî bendewariya alikariyê weke bi gîyanî, hêvîya başkirina bi kevir û ankû nivîstekê û hwd wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê, weke aliyên wê yên ku wê hin bi hin wê pêşkevê bê.

Fetisism wê di aslê xwe de wê xosletekê hizirkirin û aqilê mirov jî wê, di pêvajoyên pêşketina mirov de wê dîmenekê wê bide mirov. Di roja me de wê, dema ku mirov wê çendî ku em dikarin bahsa pêşketinekê bi aqil bikin jî lê wê, di wê rengê de wê, weke qalibên hizirkirinê ku mirov wê bi wê re wê kifşdikê wê hinekî jî wê weke li ser wê temenê şûnpeyî bê. Wê, weke ji wê bi darêjkî hatibê girtin wê dîmenekê wê bide mirov.

Fetisism wê ji aliyekê din ve jî wê, weke têtîliya nava fîzîk û aqil, û ankû ji aliyê din ê vajî wê ve wê, weke têtîliya nava aqil û fîzîkê ku wê bi awayekê gîyanî wê were pêşxistin bê. Wê di temenê wê de wê, rewşa fizîkî a heyî û ankû hebûnî wê hebê. Kesekê ku ew zêde hêj xwe dikê wê di dewama wê de wê karibê pîrr zêde pêşde bibê li aste fetisismî. Wê di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, fetisism wê, di aslê xwe de wê awayekê de wê, weke bi têngîni ku ew weke objeyekê li wê dihizirê û wê objeyê bi awayên cûr bi cûr dikarê wê fahmbikê wê, di aslê xwe de wê rengên wê bê. Di wê rewşê de wê, fetisim wê, di rewşa wê de wê, weke aliyekê giring ê temenî ê bi hebûnî hizirkirinê bê. Wê, hinek xosletên fîzîkê wê di wê temenê wê de hebin ku em di çerçoveya mijare xwe de wê bihizirin û wê fahmbikin bê. Mijare fetisismê ku em di çerçoveya fahmkirina pêşketina bi aqil û mejuya wê de wê hilde li dest wê, weke mijarek pîrr zêde kûr û berfireh bê. Wê, di wê rengê de wê ji pêvajoyên fetisisme klasîk û heta ya hemdem wê di wê rengê de wê pêvajoyên wê yên fahmkirinê wê dikarê wê fahmbikê û wê derxê li têngiştinê.

Fetisism wê, dema ku mirov wê demên wê hilde li dest wê, pêvajoya wê pêşî wê bi toteman re wê xwe bide nîşandin. Totem wê di awayekê de wê, bi têngîna jî afirînê, jîbûyînê û hwd re wê, xwe bide hanîn li ser ziman. Lê fetisism wê di awayekê de wê, di wê têngîna afirînê û ji wê bûyînê de wê, bi dîmenekê duyem ê weke bi têngînek serxwezayî wê xwe bide nîşandin. Yanî wê, di wê rewşê de wê têngîna fizîkî wê, di fetisismê de wê di awayekê afrîner de wê, xwe bide nîşandin. Di aslê xwe de wê, fetisism

ku mirov wê hinekî di têngîna wê de kûr bibê wê mirov kifşdikê ku wê çawa wê bandûra fîzîkê bi bûjenî di wê de wê, xwe bide nîşandin wê bi wê re wê were dîtîn.

Di wê rewşê de wê aliyekê ku mirov wê di çerçoveya hişmendîya xwe de wê bi têngîna armancê, derxistina li têngîhiştinê û hwd re wê, girêdayî wê, bi fahmkirina mirov ve girêdayî wê di wê de wê, hebê. Mirov wê, dema ku wê armancekê wê dênê li pêşîya xwe wê, wê levkirinên hişmendî, têngîhiştinê û hwd ên bi wê re ku wê taqabûlî çî bikin wê ni wê re wê, di awayekê wê bandûrê wê li mirov wê bikin. Di wê reşwê de wê, di wê təkiliya bi hişmendî de wê, ahenga bi çêkirina təkiliyek fîzîkî û girêdanîya mirovî a bi wê ve wê, ji aliyekê ve wê temenê wê biafirênê. Fetisism wê, di her pêvajoyên hizirkirinê de wê weke ku em çawa di demên toteman de dibînin wê hebin û wê bibin. Wê di wê rengê de wê, fetisism wê di awayekê de wê hoyandinek bi hişmendî jî bê.

Têngînên weke fetisismê, totemismê wê di nava rengên hizirkirinê de wê, bi dagerkirin û hwd de wê, di awayekê de wê, weke nûqteyna hizirkirinê wê xwediyê temen û awayekê hizirkirinê ê ku mirov dikarê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di nava hizirkirinên me yê ramyarî, civaknasî, çandî, dadî û hwd de jî wan afrînerîyan bi dagerî û hwd mirov dikarê bikê. Weke ku em çawa bi têngîna pozitiwismê re bi temenekê şenber bi têngîna civakê civaknasiyê, ramyarî, dadî û hwd re wê dihizirin û bi wê re di awayekê de wê, digihênina afrînerîyek bi destê xwe.

Ev jî wê, di wê rengê de wê, weke aliyna ku mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê di dewama wê de wê fahmbikê û wê fahmbikê wê, têngîna fahmkirina pozitiwismê wê, zêdetirî wê têngîna dîyardetiyê ku ew derdixê li pêş li ser wê re dihizirê wê, di wê rengê de wê, di temenekê mantiqî lê şenber û dîtbar de wê, bikê bi wê temenê fahmkirinê bide çêkirin. Li gorî wê derpêşek ku ew were pişrastkirin wê rast bê. Wittgenstein wê, ew wê jî weke derîyardeyekê wê werênê ser ziman û wê her rewşa dîyardeyî wê weke hevgirtiniyeka bûjenî ji wê bibê. Di wê têngîna de wê, Wittgenstein wê hinekî din wê mijare bi ber bûjenitîyê ve birinê wê, di wê rengê de wê, derxê pêş.

Mantiq û pozitiwism

Mantiqê pozitiwist wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, şenberîyê wê, di wê rengê de wê di temenê fahmkirinê û karîna bi aqilê xwe gihiştina fahmkirina wê û derxistina li têgihiştinê û derkkirinê û hwd wê weke pîvan, ast û rada wê ji wê re wê bènê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku em di jîyanekê de dijîn wê demê wê ew jîyan wê bi temen û aliyên wê re wê têgihiştina wê re wê, dikarê wê fahmbikê. Di wê rewşê de wê, bi wê mantiqê hizirkirin wê dide fahmkirinê bi me ku em bi aqilê dikarin bi gihiştina li fahmkirina jîyanê û tiştê. Aliyê ku em nikaribin bigihjinê bi fahmkirina wê çawa wê fahmbikê. Ew jî wê ji aliyekê ve wê bi rengê hebûna têrzanîn û ankû ne-têrzanînê re wê dikarê wê mirov dikarê balê bikişênê li ser wê.

Di wê rengê de wê, mijare rewşa fahmkirina fîzîkê wê, di wê rengê de ku mirov wê têkiliyekê bi têgîna bûjenî re wê dênê û wê werênê ser ziman wê, di wê rengê de wê, weke ku wê Wittgenstein wê werênê ser ziman wê, bi têgînek *atomîkî* wê di wê rengê de wê, hilde li dest û wê bi fahmkirina xwe ya zimanî re wê bènê ser ziman.

Di warê derxistina li pêş a mantiqê pozitiwist de wê, Rûsell wê, li ser ziman û levkirina wê ya bi gotin wate û rewşê re wê, di ahengekê de wê, di temenekî fahmkirî de wê, hewlbide ku wê çerçoveya wê bide çêkirin û wê werênê ser ziman. Li gorî wê jî wê hemû dahûrîyên bi wate wê, ji çerçoveyek atomî wê bi wê re wê bi dîzayna wê ya fîzîkî re wê, ji wê biafirê wê, temenê wê têgîna derpêşî wê biafirênê. Di aslê xwe de wê, dema ku wê têgîna kûantûmê wê bi têgîna 'qatka piçûk' re wê, li wê were hizirkirin wê hewldana gihiştina li wê, re wê, bi wê li wê were hizirkirin.

Di warê fahmkirina çerçoveya têgîna mantiqê pozitiwist de wê, Russell jî wê weke Wittgenstein wê, balê bikişênê li ser rewşa ziman û pêşketîniya wê. Di wê rewşê de wê, Russell gotina 'zimanê îdeal' re wê, di wê temenê de wê, temenê wê werênê ser ziman ji aliyê xwe ve.

Wittgenstein jî wê, di çerçoveyek atomîkî a hevgrî de wê, di wê çerçoveyê de wê, di awayekê û ahengekê wê li wê bihziirê. Di hizirkirina xwe de wê, Witgenstein wê felsefeyê wê derxê li pêş. Wê felsefeyê wê bi ziman re wê weke 'terapiyek' pêşketina bi zimanî jî wê di wê rengê û awayê de wê bibînê û wê werênê ser ziman.

Lê di wê çerçoveyê de wê ev wê di her rewşê de wê weke aliyekê giring wê, derkeve li pêş ku wê, di çerçoveya gihiştina fahmkiriineka rast de wê hizirkirina dervî metafîzîkê wê bi wê re wê, were hizirkirin. Di aslê xwe de wê ev têngîna metafîzîkê wê bi rengê ku wê weke ku wê bi têngîna mantiqê pozitiwist re wê were dîtin wê weke ku du-qatitîyekê wê bi xwe re wê di nava têngînê û fahmkirinê de wê bide çêkirin. Ji aliyê ve wê, bi awayekê empirîstî hizirkirina li pêş fizîkê û hwd li ser temenê Kant û hwd bi wê hizirkirinê û ji aliyê din ve jî wê, 'têngîna bi gotina 'dûr sekinîna ji têngînên metafîzîkê' û hwd jî wê di wê rengê de wê, dikarê wê werênê ser ziman. Hizirkirinên bi felsefeyî ên bi têngîna pozitiwîstê wê, ji dema Ernst Mach û heta van demên dawî wê di wan de wê bi zêdeyî wê gûharînek mazin wê di wê de wê bibê. Piştî rexnegirtinên li pozitiwîsma empirîkî re wê, di wê rengê de wê, li ser temenê ji nava wê paqijkirina metafîzîkê wê bi wê rengê hizirkirinên ku wê, derkevin wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Lê di aslê xwe de wê ev jî wê weke aliyekê din ê giring wê di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê sser ziman ku wê di mijare fahmkirina têngîna pozitiwîsmê wê di wê rengê de wê, wateya ji gotinê û rengên hizirkirinên wê yên ku wê di hinek waran de wê levnekin jî wê di wê rengê de wê çawa wê ahengekê wê karibê di wê de wê çêbikê wê pozitiwîsma mantiqî dê di çerçoveya rexnegirtinên demên dawî de wê hewlbide ku wê di awayekê de wê, rastkirinekê wê di wê de wê bikê.

Di wê rengê de wê, mijarên ku wê mirov dikarê wê, di serî de wê, hilde li wê ji aliyê têngîna pozitiwîsmê ve wê, rewşên weke mantiqê, têngînên weke yên peresendinê û mijare fahmkirina wan û hwd wê weke aliyna din ên ku mirov dikarê balê bikişênê li ser wan bê. Bo gihiştina fahmkirina rast a pozitiwîsmî di serî de wê bermehiyên bi hizirkirinên metafîzîkî û hwd ku wê bibin di demên wê yên destpêkê de wê, di aslê xwe de wê, di mijare fahmkirina rewşa fizîkê, bûjenê û hwd de jî wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê balê bikişênê li ser wê bê. Mijare têngîna fizîkê wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê têngînî navendî wê xwe di wê rengê de wê, bi nêzîkatîya wê re wê karibê bi wê re wê rengê fahmkirinê bide çêkirin.

Di mijare têtîna pozitiwismê û pêvajoya wê ya pêşketinê de wê, piştî serdemîn navîn wê bi pêşketina ronansansê de wê, destpêkek bi wê re wê bibê. Piştî ronansansê ku wê, weke 'dema ronakbiriye' ku wê were bi navkirin wê, bi bawerkirina bi hêza aqil re ku wê pêşkeve wê, hin bi hin wê bizrên descartes, Newton û hwd re wê pêşkeve. Di aslê xwe de wê, di destpêkê de wê, weke ku mirov ji hizrên Seint Simon û hwd fahmbikê û piştî Comte û Durkheim wê werênina ser ziman wê weke projeyek ramyarî a ku wê bi wê çawa wê, li civakê wê were hizirkirin wê pêşkeve. Simon wê bi têtînek mekanîkî ku wê derve wê çawa wê civak wê, were bi sazûmankirin wê bi wê li wê bihizirê. Wê di wê rengê de wê weke ku mirov wê ji hizrên Comte û durkheim wê civakê wê bi destûrên xwezayê wê li wê bihizirin û wê bi wê rengê wê, di awayekê de wê, bikin ku ew wê werênina ser ziman. Wê di wê rengê de wê, têtîna wan a civaknasiyê ku ew dihildina li dest wê, di wê rengê û awayê de wê, navaroka wê li gorî wan destûrên civakî ên xwezayî ku wê fahmbikin bê.

Di aslê xwe de wê, ev rengê hizirkirinê ê bi têtîna pozitiwismê re wê weke reng û awayê ku mirov wê dikarê wê bikê berlêpîrsînê de bê. Têtîna pozitiwismê a ku mirov wê bi têtînen Seint Simon û Comte jî dibînê wê, di aslê xwe de wê di awayekê de wê, dernekeve dervî têtîna mekanîkî a descartes. Di wê rengê de wê, bi wê rengê li civakê wê hizirkirina wê, di wê rengê de wê, di nava sînorê wê de wê bi *destûrên wê yê xwezayî* ku wê, were fahmkirin, pêşxistin û hwd wê, di wê rengê de wê, xwe bide nîşandin. Devera ku wê, têtîna pozitiwismê wê bi aqilê wê re wê li wê bialiqê û wê, teqnekê wê bijî wê di aslê xwe de wê ev rengê hizirkirinê bê.

Di mijare fahmkirina têtîna civakî a pozitiwist de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di sserî de wê mirov dikarê wê li ser wê bisekinê. Weke ku Cassirer wê werênê ser ziman wê, ji aliyê zanînî ve jî wê bi bihizirê û wê û wê aqil wê tenê wê weke rewşa têtîliyê a nava fenomenan a fahmkirinê wê bibînê.

Bi tememî weke hevdu fahmkirina xwezayê û civakî wê çendî ku wê karibê mirov ji gelek aliyan ve bibê regekê şaş fahmkirinê wê, ji xwezayê civakê dîrketin û wê fahmnekirin jî wê di wê rengê de li gorî wê tevnegerîn jî wê di wê rengê de wê karibê bibê temenê şaşî û xelatiyên ku ew bînkirin di warê nêzîkatîya civakî de.

Di warê fahmkirina têtîna pozitiwismê a destpêkê de wê, di aslê xwe de wê, têtînek nepeniparêz ku mirov wê, di demên kevnera ên felsefeyê de wê, bi filosofên weke Sextus Empiricus ku wê ji pêşketina têtîna

pozitiwismê re jî wê weke destpêk wê bên dîtin de wê were dîtin. **Empiricus** wê, bi xwe re wê, bijîşkek bê û wê, di wê warê de wê, di warê hizirkirina xwe de wê, di wê rengê de wê bihizirê ku wê mirov wê nikaribê xwe bigihênê hemû zanînê. Wê zanîna dervî gûmanparêzîyê hemûyî wê bi têngînek dogmayî wê bibînê û wê werênê ser ziman.

Di demên kevnera de wê, di warê bijîşkîtiyê de jî wê pêşketinên giring wê bibin. Di wê demê de wê, ew nêzîkati wê serdest bê ku wê pêşî wê, laş were fahmkirin, piştî nexweşî û di dewama wê de wê, çawa wê, dermançêkirin wê bibê wê li ser wê bê sekin in. Empiricus wê dervî wê bihizirê û wê bîrê ser ziman ku wê li ser bertekên nexweşîyê re dikarê dermanê wê were çêkirin. Wê di wê rengê de wê, bi wê bihizirê.

Li gori wî tiştên ku ew hena û pîvane wan ya bi gotinê û ya din jî pîretizekirin û ankû bûyîna wan bê. D wê warê de wê bihizirê ku mirov nikaribê xwe bigihênê zanîna rastteqînîyê. Di wê çerçoveyê de ya ku ew dibêjê wê ew bê ku “yên wê mafê darazandin rastteqînîyê dibînin, divê ku ew xwediyê wê pîvanê bin. Ev pîvan dikarê bibê xwediyê herêkirina darazvanekê (dozgerê) û ankû na. Şayet ku ew ne xwediyê wê bê wê demê ew ewlehiya zanînê wê ji kû were? Bilakis ti mijar ku ew ne hatina lêpîrsên û darazandin rasttîyîya wê û ankû qatîyîya wê nîn a. Lê ku rastteqîn xwediyê daraza darazvanekê bê wê, daraza wî darazvanî jî xwediyê ya darazvanekê din û ankû na bê. ..” di wê rengê de wê, di awayekê li hev wergerînê (vicious circle) a bi rewşê re wê li wê bihizirê. Li gorî wî ev rewş bi wê rengê li dûv hevdu dikarê *hetaheta* xwe bide domandin. Wê di wê rengê de wê her ku wê yek bi yê din hat misogerkirin wê, yê ku ew misogerî bi yekê din wê were misogerkirin û wê ew wê bi wê rengê wê bidomê hetaheta. Li gorî wê her mirov wê di derkkirina xwe de wê, ji hev cûda bê. Heman tişt dikarê di mirovên cûda dikarê bibê sedema derkên cûda. Wekî din wê derk wê li gorî navenda ku ew di wê de hena wê karibin gûharînê bidina nîşandin. Wê demê wê, di xwezaayê de û di zêhn de wê rastiyeke ku wê li ser wê werina cem hevdu wê nebê. ..

Hizrên empiricus wê di wê rengê de wê di demên piştî de jî wê bi teybetî wê di demên ronekbiriyê ên piştî ronansansê de wê, bina temenê pêşketina hizirkirinê bi wê rengê ên bi empirismê re jî. Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, di rewşa hizirkirina li rewşê de wê, bi fahmkirina xosletên rewşê re wê, çawa wê nêzîkatiya rast wê bi wê re wê bê dayîn nîşandin wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê were hizirkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê, hizrên ku wê piştre wê bi Comte û Durkheim re wê werina dîtin wê di wê rengê de wê weke ku wê di awayekê cûda de wê, di dewama wê de wê mirov dikarê wê fahnmbikê. Hizrên Empiricus ku me bi çend gotinan di paragrafa li ser vê de hanîn ser ziman wê di dewama wê de wê, di temenekê pêştir de wê karibin hizirkirinekê bidina me. Di warê delêpandina hizrên pozitiwismê li civakê de wê, weke xwezayê û hevdû ku wê di hizrên Durkheim û comte de wê werina dîtin wê, li gorî wê hizirkirinê wê dernekevina rewşek ramyarî a ku ew bi wê hizir dikin.

Di warê hizirkirina bi epistemolojikî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê din wê, têngîna pozitiwismê û ya empirisismê ku wê di awayekê de wê, werina cem hevdû wê, di wê rengê de wê, weke hin bi hin wê li hevdû wê werina mihendin. Ev jî wê di awayekê de wê, bi demê re wê were dîtin. Di warê hizirkirinên Comte û Durkheim de wê, di wê rengê de wê, şewayê ku ew bi wê hizir dikin wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ew wê her çendê ku wê şertûmercên pêşketinê û pêvajoyên wê werina hanîn ser ziman jî lê wê di awayekê de wê, ji têngînek nepenî wê dûrketin wê nebê. Wê di wê rengê de wê ev rengê hizirkirinê ê Comte wê bişibihê dordora Wiyane ku wê, bi rengê li ser hizirkirinên Kant re ku wê li pêş-fîzîkê wê li wê bihizirê wê di dîmenekê de wê, bi wê re wê werênê berbîra mirov.

Di dema şîrovekirina pêvajoyên dîrokê ê pêşketinê de wê, ji demên totem û mîtolojiyê û piştre heta demên teolojikî û ankû pêşketina olên dema aqil û pêvajoya pştre a felsefeyê û di dewama wê de heta gihiştina ya demên zanîstê re wê bînenê ser ziman. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê di xate pêvajoyên pêşketinê de wê, bi wê re wê, werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, dema ku wê Comte wê demên pêşketina bi aqil ên dema zanîstê şîrove dikê wê di têngîneka ku wê felsefe wê li şûn bimênê û cihê wê zanist bigirê wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê mirov dikarê werênê ser ziman.

Di wê warê de wê, mirov pêvajoyên pêşketinê de wê çawa wê pêvajoyên gûharînê wê bi xwe re wê bijî wê bi wê re wê li dîrokê wê bihizirê. Wê wekî din bi civakî wê zanîstên civakî (minaq civaknasi) wê bi wê re wê bihizirê û wê bikê ku wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, bahsa fahmkirina her zanist ku wê di teybetîya xwe de wê xwediyê rewşek hîyaranşîkî bê wê bi wê re wê, ji ya piçûk bi ber ya

mazin ve wê pêşkeve wê werênê ser ziman. Wê wekî din minaq wê di dewama pêvajoyên pêşketinê ên bi aqil de wê weke ku wê çawa wê bi hevdû re wê minaq weke pêşketina matamatikê, stêrzanî (astronomi), fîzîk, kimya, biolojî hwd re wê were û pêşkeve. Di temenê de jî wê bi pêvajoyên pêşketina wê re wê aritmatik, geometri, mekanîk û hwd wê, hebê wê bêtê ser ziman.

Comte wê dema ku wê di wê wate fahmkirina têtîna metafîzîkê de wê bikê ku wê fahmbikê wê ji Aristo heta kapler, kopernîk û bi newton re wê çawa wê awayekê pozitiw wê bistênê wê bahsa wê bikê. Di warê fahmkirina xate pêşketina dîrokê de wê, dema ku wê bahsa wê bikê wê bi awayekê ku wê bi pêwîstîniyekê ku wê hevdû biafirênin wê, werênê ser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di mijare fahmkirinê de wê, di wê temenê de wê, têtîna comte wê di awayekê de wê weke ku em dibînin wê pêwîstîniyê wê di temenê xwe de wê bide nîşandin.

Pozitiwîsm wê di aslê xwe de wê di wê rengê de wê li ser temenekê wê bi hizirkirina wê ya demên ronekbiriyê re ku mirov wê hilde li dest wê, di wê rengê de wê, çendî ku wê ji Simon, comte, Durkheim û hwd wê, weke ku wê bê dayin destpêkirin jî lê di aslê xwe de wê ev kes dikarin weke kesna di demna wê de bibina xwedi hizir û wê werênina ser ziman bin. Di wê rengê de wê, di çerçoveyek têtîni a hemdem de wê, bi zanîstî bihizirin û wê bêtêna ser ziman. Lê ji wê zêdetirî wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê minaq hizrên Marks jî mirov dikarê wê di wê rengê de wê weke dem û destpêkekê wê di wê çerçoveyê de wê di awayekê de ku wê, di awayekê de wê temenê wê biafirênê dikarê pênasibikê û bi wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di serî de wê, di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman.

Bi gotina zanîstî di temenekê epistemolojîkê de wê bi hizirkirina wê re wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê di wê demê de wê hizrên ku wê werina ser ziman wê, çendî ku wê çerçoveyek wan a ramyarî wê hebê û wê di nava wê de wê bi awa û nîyetekê jî wê werina ser ziman jî lê wê di wê rengê de wê, di pêşketina wê de wê weyn bileyizin. Wekê din wê di serî de wê temenekê rexnekirinê wê di serî de wê weke temenekê yekane ê pêşketinê di wê warê de ku wê weke şewayê bi wê xwe gihandina ya rasttir wê bi wê bibê wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman. Rexne wê temenê parzinandina hizran wê bi xwe re wê biafirênê û wê bi wê re wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê bi wê temenê fahmkirinê wê di

awayekê de wê bi wê re wê hin bi hin wê li ser wê esasê epistemolojikê wê bi xwe re wê zelal bikê.

Ev wê weke di çerçoveya pêvajoyên pêşketinê ên bi hevdû fahmkirinê re de ku wê bibê wê, di dewama wê de wê di serî de wê weke aliyekê giiring wê bi wê re wê dikarê wê werênê ser ziman û wê fahmbikê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê zanîn wê di wê rengê de wê, her ku wê di temenekê rexneyî de wê pêşkeve wê bi zaxmtir wê li ser temenekê wê karibê bingihê fahmkirinê û pêşketinê bi xwe re wê biafirênê. Di wê rengê de wê, di awaye zanîna zanistî de wê, mirov ti carî nikaribê bahsa zanîna teqez bikê.

Di dewama wê de wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, zanîn wê, di wê rengê de wê weke alî û awayekê wê bi wê re wê xwe di rengê pêşketina xwe de wê bide çêkirin. Zanîn wê di wê rengê de wê çavkaniya wê têngîna fîzîkê bê. Wê, di wê rengê de wê, fîzîk, dîyardeyîtî û hwd wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê bi hevdû re wê çawa wê werina fahmkirin û wê bi wê temenekê fahmkirinê ê epistemolojikê wê bide çêkirin wê di wê temenê de wê mirov dikarê wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê zanîna zanistê wê, di wê rengê de wê, mijare wê, di demên hemdem de wê, di wê rengê de wê, temenê lêpirsînîyar wê bê. Di wê rengê de wê, lêpirsînî, gûmankirin û hwd wê weke aliyekê ku wê di temenê wê de wê pêşkeve. Descartes wê di demên ronansê û hinekî piştê wê bi navkirina têngîna gûmanparêziyê û piştê wê, filosofên weke Bacon, Hume û heta Kant û hwd jî wê bahsa wê bikkin wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê ye giring ku wê dikarê wê fahmbikê wê wê werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirina têngîna têngîna zanistê û gihiştina zanina rast û ankû ya rast de wê, di wê rengê de wê weke mijarek epistemolojikî ku wê di wê warê de wê di her demê de wê zane û filosofên demê wê li ser wê bihizirin û wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Di wê rengê de wê, ji gelek aliyên ve wê, hanîna ser ziman a hizran wê bi wê re wê temen û derfeta rexnegirtinê û bi wê re dana berhevdûbûnê jî wê bi wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê, bi hevdû rastkirina hizran wê weke aliyekê bê. Wê nivê şewayê wê biafirênê ku mirov wê bi wê bigihijê zanînek rast. Lê nivê din jî wê bi wê re wê li ser esasê destûr û rêgezên hizirkirinê û awayên wan ve wê xwe di reng û awayê de wê bide nîşandin. Dema ku wê gotina 'zannîna zanistî' û ankû 'nerîna zanistî' wê bahsa wê werê kirin wê weke têngînek teqez wê bêhn ji wê gotin wê were di rengê

bikarhanînê de. Di wê rengê de wê, gotinên weke 'rêya teqez' ku wê were bikarhanîn wê, çendî ku wê zanist wê rast jî bê ku mirov karibê bi wê dem bi dem bigihijê zanina rast jî lê li dawîya wê bicihkirina gotina teqezîyê wê ji wê armanc û rastiya wê ya îdealî a ku ew bi wê dihê xwestin ku ew were fahmkirin wê, weke ku wê dûrbikê bê.

Di nava pêvajoyên hizirkirina bi felsefeyê re wê heta ku wê dem wê were dema Empiricus wê were dîtin ku wê di wê warê de wê weke ku wê têrbûnek wê pêşkeve. Wê di wê rengê de wê, di serdemên navîn de wê çendî ku wê aliyê olî wê derkeve li pêş jî wê, di wê rengê de wê têgîna 'bi watelêkirinê' û 'bifahmkirinê' wê derkeve li pêş. Ev wê di destpêkê de wê weke têgîna ku wê li gorî xwe û ankû li gorî têgînên ku ew bi wê dihizirin wê bê kirin. Lê piştî wê, mirov dikarê wê pêvajoya pêşketina wê de wê, têgîna 'bi watelêkirinê' û 'bifahmkirinê' wê, bi zêdeyî wê, weke têgîna razber wê, hin bi hin wê pêşkevin û wê zêdetirî wê mijarên ku ew bi wan dixwezê wan fahmbikê wê hilde li nava xwe.

Bi serê xwe weke dîyardeyî hildana li dest û bi fenomolojikî wê fahmkirina wê hewldana çêkirinê wê di warê fahmkirina epistemolojikî de wê, temenekê fahmkirinê wê hin bi hin wê li ser aqilê safî û ankû zanîna zelal re wê bi xwe re wê di hundirê pêvajoyê de wê bide pêşxistin. Ev wê, bi demê re wê weke aliyekê wê pêşkeve. Di destpêka serdemên navîn de wê, filosofên weke Empiricus wê di wê warê de wê, di aslê xwe de wê kêma zêde wê ji aliyekê ve wê, têgîna dîyardetîyê wê di awayekê de wê bi wê bihizirin û wê bi wê re wê li mijare gihiştina li zanîna û bi wê re mirov çawa dikarê zanîna fahmbikê wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Hizrên Protagoras jî wê ji aliyekê ve wê dema ku ew dihênê ser ziman ku wê di awayekê empirikî de wê bi zanîna re wê bikê ku wê bihizirê wê, di aslê xwe de wê di wê pêşketina rengê hizirkirina Empiricus de wê, bandûra wê mirov dikarê ji hinek aliyan ve wê kifşbikê.

Lê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ev hizrên ku wê bi wê re wê di awayê bi têgîna dîyardeyî wê pêşkevin wê bi zêdeyî wê, mijare fîzîkê, bi têgînên weke stêrzanîyê, matamatikê, geometriyê û hwd re jî wê pêşkevin. Di wê çerçoveyê de wê pêşketinên şenber wê ji demên ronansê û pê de wê bi dema ronekbiriyê re wê xwe di awayekê de wê bidina nîşandin. Di aslê xwe de wê di wê rengê û awayê de wê hizrên filosofên wê demê ku wê derkevin wê, di awayekê de mirov dikarê wê kifşbikê. Wê, di serî de wê, ji du aliyan ve bi dîyardeyî mirov dikarê wê hilde li dest. Aliyê pêşî wê weke ku wê filosofên demê wê bkin wê di nava hewldana fahmkirina hizrên berê xwe de ên filosofên ku heta wê

demê wan bi hizrên xwe pêşketina demê û civakê û anku girseyan û hwd dana dîyarkirin wê bi dahûrkirina wan re wê pêşkevê.

Felsefeyên piştî demên ronansansê wê di serî de wê di wê çerçoveyê de wê aliyekê wan ê dahûrî ê bi fahmkirinê li ser temenekê rast û şenber ku wê bê xwestin wê were kirin wê pêşkeve. Têgîna dahûrîyê û şenberîyê ku wê ji wê demê û pê de wê, di nava hizirkirinê de wê bi kok bibin wê di dewama wê de wê, di hizirkirina mirov de wê temenê hizirkirinê bin. Wê di wê rengê de wê lêpîrsîn, gûmankirin û hwd ên bi mantiqî wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê xwe bidina nîşandin. Di mijare fahmkirina hizrên demê de wê, di wê rengê de wê, rengê felsefeyê wê, bi gotina 'felsefeya zanîne' re bê. Wê di wê rengê de wê hanîna cem hevdû gotina felsefeyê û ya zanîne wê, di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê ku wê li ser temenê zanîne re wê hin bi hin ku wê bi ber zelalbûnekê bi fahmkirinê re wê biçê wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Felsefeyên ku wê di wê demê û pê de wê derkevin wê aliyên wan ên şenber ku wê temenê wê li ser fahmkirina kirinê û ankû pîretikî ya wê zêdetirî wê derkeve li pêş. Di felsefeyên demê de wê zanîn û pîretik wê hin bi hin wê bi hevdû re wê hevnasînê wê bikin û wê di dewama wê de wê pêşkevin. Filosofên demê ên weke Descaertes, Bacon, Hume û heta Kant û piştî Marks û hwd jî wê di wê rengê de wê ev hin bi hin wê di awayên cûda ên hizirkirinê ên şenber de wê xwe bide nîşandin. Dema ku wê, şenberî wê weke têgîneka temenî a fahmkirinê wê temenekê fahmkirinê wê bi mantiqî wê bi xwe re wê bide çêkirin û wê pêşkeve wê, di aslê xwe de wê di dewama wê de wê, êdî wê di wê temenê de wê aliyên weke yên ne-şenber û hwd jî wê bi têgînên weke metafîzîkê û hwd re wê bikevina berlêpîrsênên fahmkirinê de. Di wê rewşê de wê Descaertes wê, dest biavêjê gûmana gûmanê wê di serî de wê, bi têgînek skeptikî wê bi zêdeyî wê derxê li pêş. Gûman kirin wê destpêkek rast bê di fahmkirinek rast û zanyarî de. Lê wê di wê demê de wê pêwîstî bi fahmkirin kûrbûn û di wê de zêdetirî bi zanebûnbûnê wê hebûba. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring jî wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê, di wê rengê de wê, bi felsefeyê re wê destpêka naqandina gotin û wateyên bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê bibê.

Mijarên weke yên mistîkê û hwd wê, di wê rengê de wê, ji aliyekê ve wê, hewldana danîna li pêş wê, di serî de wê, di wê rengê de wê, pêşkeve. Pêşketina hizrên metalyalîsma qaba wê di destpêkê de wê, bi

awayekê hişk wê hanîna wan a li ser ziman wê, di wê rengê de wê, bina temenê hinek xuy û rengên pêşketinê ên bi wê rengê li ser hizirkirina fîzîkê û bi wê re temenê fêrbûnekê jî.

Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din wê di serî de wê fahmbikê ku wê felsefe wê, di wê rengê de wê piştî dema ronansê û encamên demên barok û romantismê û hwd re wê di serî de wê, di wê rengê de wê, dest bi hizirkirineka ku wê li ser wan temenan a bi felsefekirinê wê bikê. Di wê rengê de wê, kirin û ankû pîretîk wê weke temenekê hizirkirinê wê bibê. Gotinên weke bûjenê, fîzîk, şenberî, fêrbûnê, azmûnê, pîretîkê û hwd wê weke gotinên ku wê temenê hizirkirinê wê biafirênin bin. Di wê rengê de wê, ev gotin wê di çerçoveya hizirkirina wan de wê, di wê rengê de wê, hewldanaka fahmkirinê wê bê çêkirin.

Di dewama wê de wê ev gotin wê temenê wan û girêdanên wan ên têgînî û hwd jî wê bi jîyanî, fîzîkê û hwd ve wê bi wê re wê, were hizirkirin. Di felsefeya kirinê de wê, di wê rengê de wê, kirin, pêşîya hizirkirinê hizirkirina bo kirinêa wê û hwd wê, di wê rengê de wê, weke aliyên ku wê bi wê re wê werina hizirkirin bin.

Di mijare fahmkirina têgîna pîretîkê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, weke têgînên din wê piştî *serdema ronekbiriyê* wê di awayekê de wê pîrr zêde wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê rengê de wê, di dewama wê de wê, nîqaşên pîretîkê û felsefe wek hevdû na û ankû na jî wê weke aliyekê din ku wê li wê were hizirkirin bê. Hinek hizrên ku wê weke 'pîretîk weke têgîneka ku wê temenê wê li ser azmûnê li şûna felsefeyê ku wê were pêşxistin wê bîna ser ziman. Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê, mijare fahmkirina felsefeyê kirinê wê di wê rengê de wê, hizrên Mao ên bi têgîna 'teorî û pîretîkê' ku wê bê ser ziman wê, di wê rengê de wê, aliyekê fahmkirinê wê werênê ser ziman. Berî wê Gramscî wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê mijare pîretîkê wê bi felsefeyî wê hilde li dest wê werênê ser ziman. Gramscî wê li ser temenê dîrokî wê bahsa temenê jorûjêr wê bikê û wê bi wê re wê li ser esasê temenê jêr û jor re wê bi wê rengê re wê bi têgîna 'koka dîrokî' re wê bi awayekê wê felsefeya xwe wê werênê ser ziman.

Di warê pîretîkê de wê, di nîqaşên ku ew dihên kirin wê ji gelek aliyên ve wê, di wê rengê de wê, pêşveçûnên bihizirî ên serdemê wê bidina dîyarkirin. Di wê rengê de wê, pêş-pîretîkê hizirkirin wê, bi têkiliya hizirkirin û kirina pîretîkê re ku wê were kirin wê, di wê rengê de wê, ew jî wê bi temenekê azmûnî re wê were fahmkirin û wê were ser ziman. Di

felsefeyên serdemên nû de wê, di wê rengê de wê zanîn wê weke gotineka ku wê di wê de wê, bi zêdeyî wê were hizirkirin bê. Gramscî wê bahsa *têgînên di hevdû de* wê bikê wê bi wê re wê di awayekê ji hevdû derxistin û ankû fahmkirinê wê bi wê rengê wê bi temenekê wê fahmbikê. Gramsci wê *têgîna atomê a* di wê de wê, weke qatek bi gelek qatik weke ku wê li berçav bigirê di wê hizirkirina xwe de. Di wê warê de wê, di aslê xwe de wê, dema ku em nîqaşên li ser esasê redkirina *têgînên mistikî* ji nava rengên fahmkirina demê û hwd wê, di wê rengê de wê li ser temenekê rast wê çawa wê bê fahmkirin wê, di wê rengê de wê, mirov dikarê wê, hinekî din li ser wê bisekinê. Hizrên Wittgenstein ên bi felsefeya ziman û hwd ku ew bi wê dahûrdikê wê di demê de wê, bandûra wan li nîqaşên demê wê bi zêdeyî wê di wan de wê werê dîtin. Weki din li ser temenekê pozitiwist wê, dema ku mirov wê hinekî din wê li ser wê bisekinê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê li ser wê bisekinê wê, mijare fîzîkê wê weke ku me li jor hinekî hanî ser ziman wê di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring ê ku wê, navenda nîqaş û hizirkirinan wê biafirênê bê.

Fîzîk û zanîna fîzîkî

Ji aliyê fîzîkê ve ku mirov wê hilde li dest wê her fîzîk wê xwediyê têgînekê bê û her têgîn wê bi wê re wê, xwediyê hebûnek fahmkirinê bê. Fîzîk wê, di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, mirov dikarê wê werênê sr ziman ku wê weke çerçoveyek heyînî a ku mirov wê fahmbikê bê. Wê, fîzîk wê, xwediyê dîrokekê bê. Ew dîroka wê em wê kifşdikin û wê digihênina têgînek teorîkî. Ew teorî jî wê bi wê re wê bigihijê li fahmkirinekê ku wê li ser wê re wê dîroka fîzîkê wê, bê ser ziman. Di nava dîrok têgîna teorîkî de wê, bi temenê fîzîkî re wê xwediyê hebûnekê bê.

Aqil wê, di wê rengê de wê, pêvajoyên pêşketinê wê ku wê dijî wê, di aslê xwe de wê, bi wê re wê weke ku wê xwediyê temenekê fahmkirinê bê. Aqil wê, tevgerî û çalakiya wê, bi hişmendiyê re wê dikarê wê, werênê ser ziman. Hişmendî wê, aqil wê, bikê temenekê afrîner ku mirov wê bi wê re wê dikarê biafirênê û derxê li holê. Mirovê ku ew aqil bi pê re pêşket û pê de wê ji xwezayê dûrkeve. Wê bi wê re wê, ew hişmendî wê, di nava aqil de wê, dervî xwezayê di awayekê de wê temenê xwe gihandina têgînek biserxwe jî. Mirov di nava xwezayê ku ew dijî de wê bi awayekê bixwezê û nexwezê jî wê pêwîstîniyek girêdanî wê bi wê re wê hebê ku ew bi wê dijî. Wê, di wê rengê de wê, bi xwezayê ve wê girêdayî bê. Wê, hemû temenê xwe jîyankirinê weke zad û hwd wê ji xwezayê bê. Wê bi wê re wê, di nava wê de wê bijê.

Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, di temenê têgînek xwezayî de wê, fahmkirina wê, weke aliyekê objektîv wê temenekê fahmkirinê a bi mejiyê me û têkiliya fahmkirinê a xwezayê re

wê biafirênê. Lê di astek duyem de wê hişmendiya wê aqilê wê, di wê rengê de wê, temenekê afrîner wê bi wê re wê, di nava mirov û jîyane mirov de wê bi wê re wê bikê ku wê bide çêkirin.

Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, fîzîk û aqil wê, di wê rengê de wê, weke du aliyên ku mirov wan bi hevdu re di wê rengê de wan fahmbikê û werênê ser ziman bê.

Di wê rewşê de wê dema ku mirov wê bahsa têngîna fîzîkê û zanîna wê bikê bi aqilî wê hinekî din wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Fîzîk wê weke rewşek heyî lê weke ku ew di hin rewşna de wê, weke ku wê ne bi darêjk û ankû weke ku ew bi darêjk heyî wê dikarê wê werênê ser ziman. Fîzîk û dîroka zanîna wê, di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê temenek teorîkî a bi rengê fîzîka zanîne dîroka wê jî wê bi wê re wê dikarê wê hizirbikê û wê werênê ser ziman.

Fîzîk ji wê ghiştina li zanîne û bi wê re nivîsandina wê û dîroka wê, weke aliyekê bê. Ew zanîn wê, piştî ku me ew bi dest xist û pê de wê weke aliyekê wê, di serî de wê bimênê. Di dewama wê de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê dîroka wê weke aliyekê giring wê, bi wê re wê, xwediyê pêvajoyên pêşketinê bê. Fîzîk wê ji wê bê ghiştin li zanîne. Wê di wê rengê de wê, ew wê weke temen û çavkaniyek hebûnî û azmûnî bê. Wê di serî de wê mirov dikarê wê, di wê rengê de wê, li wê bihizirê.

Di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê, aliyekê din ê ku em dikarin bi têngînên empiristan re dibînin ên weke *xêva vala* û ankû *mirov dema ku ew hat dunyê wê, ne xwediyê ti zanîne bê*. Wê têngîne mirov çawa dikarê wê fahmikê? Mirov wê weke zindiyekê ku wê dema ku em weke ku wê mandel wê bahsa têngîna 'rakendiyê' wê bikê ku em li wê bi têngînek biolojikî bihizirin wê bêgûman wê têngînek û tiştek wê bi mirov re wê hebê. Wê di wê rengê de wê, di serî de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di hebûna mirov de wê, mirov wê, dema ku ew hat dunyayê wê di awayekê amede ku ew bigirê de wê were. Di wê rengê de wê, gelek aliyên fîzîkî bi rakendî wê ji dê û bavê xwe wê bigirê. Wê di wê rengê de wê, ji wan wê bide domandin.

Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, piştê ku mirov hat dunyayê û pê de wê, bidest fêrbûn û azmûnê wê bikê. Ku em wê ji wê aliyê ve wê, bikê wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê piştî ku ew hat dunyayê wê bikê wê dikarê wê fahmbikê wê, werênê ser ziman. Lê di aslê xwe de wê, rewşa têngîni wê di wê rengê de wê, weke

aliyekê wê yê temenî ê fizîkî wê biafirênê. Fizîk wê, di rewşa xwe de wê, weke aliyekê jîyanê ê ku wê li ser wê re wê pêvajoyên bûyîn, pêşketin, gûharîn û hwd wê bi wê re wê bibin bin. Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê ew wê bi wan re wê, weke aliyekê giring wê, dikarê wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, têngîna fizîkê wê, di wê de wê, rewşa fahmkirinê wê bi awayê wê yê heyî re wê, xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê, awayê fizîkê wê çawa bê wê, di wê rengê de wê, heta roja me jî wê, hizrên cûda wê li ser wê re wê werina ser ziman. Di demên berê de wê, weke ku em bi têngînên Dmeokrit re dibînin wê, bi rengê weke *her tişt ji atomê diafirê* wê bi reng û awayekê wê werênê ser ziman.

Ev têngîna fizîkî ku wê di serdemên kevnera de wê bi têngîna atomê re wê were ser ziman wê di demên hemdem de wê weke aliyekê fahmkirina fizîkê ê bi temenî bûjenî wê biafirênê bê. Di wê rengê de wê çavkaniya fizîkê ku wê çawa bê wê, di wê rengê de di nava cihane hizirkirinên fizîkî de wê du awa wê derkevina li pêş. Yek weke ku em bi têngîna teoriya dîtbarîyê ku wê Einstein wê werênê ser ziman û wê bi têngîna pêlan wê werê ser ziman bê. Di wê rengê de wê li ser têtîliya pêlan û her wusa têtîliya wê ya bi hevdû re wê di awayekê de wê bihizirê û wê bê hanîn ser ziman. Aliyê din jî wê, bi têngîna kuantûmê û hwd ku wê derkeve li pêş û wê temenê wê li ser esasê qatkên bingihînî ku ew weke *'qatkên xwûdê'* jî bi nav dikê wê, bi wê re wê, xwediyê temenekê fahmkirinê bê. Di wê rengê de wê, teoriya fizîkî a dîtbarîyê û a kuantûmê wê weke ku wê ji aliyê xwe ve wê her yekê ji aliyekê ve wê nêzî têngîna fizîkê wê bibin. Wê yek wê ji aliyê giştî ve wê, bi asta giştî a fezeyî re wê bi pêlan (teorîya dîtbarîyê) wê werênê ser ziman. Ya din jî wê weke ku em bi kuantûmê re wê dibînin wê bi têngîna qatkê ku wê her tişt wê weke ji qatkê wê biafirê û wê bi wê were wê bi têngînek atomîkî wê bihizirê wê, bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê kuantûm wê bi kifşkirinên wê re wê, qatkên bingihînî ên ku wê ast giştî a fizîkî ku wê piçûk mazin ku wê ji wê biafirin wê, li ser çî esasê wê biafirê û wê, çavkaniya wê ya afrîner wê çî bê wê bi wê re wê di awayekê de wê li wê bihizirê û wê bikê ku wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê bi wê re wê temenekê fahmkirinê ê jîyanî jî wê biafirênê. ..

Ev rengên heyî wê aliyê hizirkirina fizîkê bi bûjenî ku wê bikin û wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, temenê fahmkirinê wê li ser wê re wê bihizirin wê dikarê wê fahmbikê. Lê aliyê din wê, di serî de wê mijare

aqil û fîzîkê wê di nava hemû demên hizirkirinê de wê weke aliyekê ku wê li ser wê were hizirkirin bê. Wê di wê rengê de wê hizirkirinên berê de wê, weke ku em bi felsefeyê re dibînin wê, aliyekê weke bi îdeayî ku wê bihizirê û wê aqil û zanîne wê dênê li pêşîya fîzîkê û ankû hebûna bûjenî a ku ew heya û wê bi wê bihizirê bê. Aliyê din jî wê, weke bi têgînek fîzîkalîst wê bihizirê û wê bêne ser ziman ku wê çavkaniya hemû tiştê wê weke fîzîkê û pêvajoyên wê yên ku ew dibin ku wê werênê ser ziman bê.

Fîzîk ku ew hebê wê pêvajoyên wê yên pêşketinê û gûharîne jî wê bibê. Her rewşên gûharêner wê di awayekê objektiv de wê ji awayekê darêjkê wê bi ber yê din ve wê, di xwe de wê gûharînekê wê weke ku wê bidina çêkirin. Rewşên weke weke çêbûna şênîyan ji axê û piştê pûçbûn û cardin bûyîna wê axê wê di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, tenê wê renekê wê pêvajoyên gûharîne wê bidina nişandin bê.

Gelek rewşên ku wê di temenê wê de mirov dikarê fahmbikê û werênê ser ziman wê di dewama wê de wê hebin. Minaq wê, di wê rengê de wê, rewşa fîzîkê wê, di wê rengê de wê, têgînên empirist ên weke ji hizrên weke yên Kant û hwd ku wê li pêşîya wê bi têgîna apriori ku wê bihizirê û wê bi wê re wê, bi têgînek hişmendî a berî fîzîkî wê, bi wê bihizirê wê, werênê ser ziman. Ji aliyekê din ve jî wê ew wê, weke çavkaniya wê fîzîkê ku ew ji wê çêdibê wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê bi temenekê wê weke ku wê bide hanîn li ser ziman.

Lê ew ji wê zêdetirî wê weke aliyekê têgînî ku ew wê ji wê afirê wê bêne ser ziman. Fîzîk wê, dema ku mirov wê, bihizirê wê ew weke rewşek heyî a dervî hişê me ku ew heya wê dikarê wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê zanîna wê jî wê, weke wê ji wê girtinê wê mirov dikarê wê bi heman rengê bi awayekê objektiv wê hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Di dema ku em li fîzîkê û zanîna wê dihizirin wê ew întîba bi mirov re wê çêbibê ku weke ku em fîzîkê û zanîna wê derk nakin. Ya ku wê bi me dide derkkirin wê, hişmendîya wan herdû aliyan bê. Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, mirov wê, dikarê wê werênê ser ziman. Wê ew hişmendî wê temenekê afrîner wê li ser zanîna fîzîkê re wê bi me re wê bide çêkirin. Em dema ku wê, ji wê zanîna wê bi teknikî tiştê wê biafirênin em bi wê hişmendiyê wê zanîna wê, bikarbênin. Lê ew zanîna wê weke têgînek û zanînek bi darêjkî a ku ew di temenê wê hizirkirinê de bi wê re ew heya. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê, ew fîzîk û ew zanîna wê jî wê dema ku em bi

hişmendîya xwe bihizirin ku ew heya û ankû em bi hizirin ku ew nîn a jî wê, ew ne bibê û ne jî wê nebê bê. Ew ber ku ew weke objeyna ku ew derve me hena wê bi wê re wê, di awayekê de wê, di serî de wê em wê derk dikin Wê, di wê rengê de wê, ji aliyekê ve wê, ya ku ew bi me re wê, weke temenekê bizanebûnê û fahmkirinê wê di aslê xwe de wê, ne ew zanîna wê fizîkê û hebûna wê bê. Ya ku wê, bi awayekê hişmendî û şubjeyîya wê re ku wê ew wê bide kirin wê hişmendîya me ya di derbarê wê de a ku em bi mejiyê xwe de wê derdikin bê. Wê, di wê rengê de wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê, di serî de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê fahmbikê. Di mijare fahmkiirna fîzîkê û zanîna wê de wê di wê rengê de wê mejiyê me wê, ew wê derkbikê. Wê ew wê derkkirina ku ew wê bi wê bikê wê di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê, rewşa fizîkê wê di wê rengê de wê, bide dîyarkirin. Têkiliya nava me û fizîkê wê, ne bi zanîna fîzîkê û ankû fizîkê re bê. Wê bi hişmendîya me ya ku ew wê, wan j ihevdu derxê û wê bi wê bikê ku em wê fahmbikin û wê, têbigihin bê.

Em tenê bi zanîna fîzîkê wê, dema ku wê hişmendiyek ku wê bi wê di me de wê derxistinê li têngiştinê wê bi hişmendî ku ew nebê wê mirov nikaribê wê bikê. Di wê rengê de wê, aliyekê hizirkirinê ê weke bi hişmendî ku wê mirov dikarê bi awayekê hişmendî ê şubjeyî wê fahmbikê wê bi wê re wê ew wê bibê.

Di wê rengê de wê, rewşa fizîkê û zanîna wê ji hevdû vaqatandina wê di aslê xwe de wê di wê rengê de wê, weke aliyekê din ê ku wê, di çerçoveya wê hizirkirinê de wê karibê xwe bide dîyarkirin bê. Li jor li deverekê me bahsa fîzîkê bi aliyê wê yê bûjenî û ne-bêjenî kir. Aliyê fîzîkê ê ne-bûjenî wê weke aliyê ku ew temenê wê yê fahmkirinê bo ku em wê bikin wê reng, cism, awa, şekil û hwd wê bi wê re wê nebin. Wê di wê rengê de wê mirov nikaribê rajiyê û wê hilgirê bê. Ev wê, wê weke aliyekê fîzîkê ku em wê tenê dikarin wê weke ku em bi teoriya fîzîkê re li ser kifşkirina referansan re wê dikarin wê kifşbikin wê, fahmbikin û wê derxina li têngiştinê bê.

Di wê rengê de wê, di rewşa wê de wê, dema ku em wê ji wê aliyê ve wê li wê bihizirin wê di aslê xwe de wê rewşa fizîkê wê weke mijareke pîrr zêde kûr û tevlihev a bi zanîna wê re wê derkeve hemberî me. Aliyê wê yê dîtbarî ê bi wê rengê ku me bi referansî wê hanî ser ziman wê gihiştina zanîna wê, weke ku ew zanîna wê tekane wê ew wê hebê û ew nebê wê ew jî wê nebê wê di têngînek û awayekê hizirkirinê de wê di mejiyê de wê întîba û hizirkirinekê wê bi me re wê bide çêkirin. Dema ku

wê, Einstein wê têngîna teoriya dîtbariyê wê, werênê ser ziman wê, di wê rengê de wê ji aliyekê ve wê pêşî wê bi wê rengê wê bigihijê li zanîna wê. Piştî jî wê, piştrastkirina wê weke aliyekê din ê ku wê weke aliyê wê yê fîzîkî ê heyî ku wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin ku wê hebê.

Di dewama wê de wê ev wê weke aliyê wê yê ku mirov wê di serî de wê, weke aliyekê wê yê din ê fîzîkî ku wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê rengê de wê zanîna fîzîkê wê kifşkirina wê bi têngînek objeyî li ser temenekê wê yê rast wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê giring ê fahmkirina fîzîkê wê biafirênê.

Di wê rengê de wê, zanîna fîzîkê wê, di wê rengê de wê, di awayekê herî hindik sê-dîmenî de wê, bi wê rengê wê, di awayekê de wê bi rengê hizirkirina me ya bi zanîna wê re wê, karibê xwe bide nîşandin bê. Di wê rengê de wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring bê. Ya ku wê, wê di çerçoveya têngîna fîzîkî a dîtbar de wê, mirov bigihijênê li zanîna wê, hişmendîyek bê? Di aslê xwe de wê, ev pirs wê, gelek caran wê bê pirsîn û wê li ser wê were hizirkirin. Di dewama wê de wê, bi wê re wê, gihiştina kifşkirina zanînê a bi fîzîkê wê di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê giring ku wê xwe bide nîşandin bê.

Zanîna fîzîkê wê, di wê rengê de wê, zêdetirî wê, temenê wê yê gihiştina wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, li hevdû hoyandî bê. Wê dunya fîzîkî ku em di wê de bi fîzîkî dijîn wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê, di wê rewşê de wê, ev rewşên fîzîkî ên ku em bi wan dijîn bin bê. Di dewama wê de wê, ev rewşên fîzîkî wê, bi aliyê wê yê bûjenî û yê nebûjenî re wê, di awayekê de wê, xwe di bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê mijare fîzîkê wê, di wê rewşê de wê, mijare fîzîkê wê weke aliyekê giring wê xwe di wê rengê de wê, bide dîyarkirin bê.

Ji zanînê gihiştina fîzîkê wê, di wê rengê de wê, ne rewşek ku em bi wê diafirênin bê. Wê weke rewşek wê ya heyî ku em bi şertûmercên wê re wê kifşdikin û wê, derdixin li holê bê. Wê di wê rengê de wê, zimanê fîzîkê wê, zêdeyî wê di kifşkiirna wê de wê matamatik wê di wê de wê biawayekê giring wê derkeve li pêş. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têtîliya fîzîkî û zanînê wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê giring ê pirr alî ku mirov wê li wê bihizirê û wê derxê li têtîhiştinê û wê fahmbikê bê. Di wê rengê de wê weke aliyekê giring ê fahmkirinê wê bi temenî wê biafirênê.

Mijare zanîn û fîzîkê wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, wê weke du aliyên ku wê li hevdû hoyandî bin. Wê di wê rengê de wê, dema ku mirov wê li ser zanîne re wê hilde li dest û wê werênê ser ziman wê, fîzîk wê weke têtînekê wê, di wê rengê de wê, weke 'encama aqilê me' û ankû 'encama zanîna me' wê were dîtin. Lê di aslê xwe de wê, fîzîk wê, dervî wê, hem wê bi zanîna xwe û hem jî wê bi hebûna xwe re wê hebê. Di wê rengê de wê, fîzîk wê têtîna wê, weke têtînek afrîner bê. Hişmendî wê, di wê çeroveyê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Hişmendî wê ji aliyê mirov ku wê ew wê bibînê û wê derkbikê wê bi wê re wê, dikarê wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de ku em bahsa têtînekê pêş fîzîkê bikin em ji zêdetirî wê weke têtîneka pêş zanîna xwe dikarin wê pênasebikin û wê fahmbikin. Di awayekê empirîkî de wê, dema ku wê bi wê re wê were hizirkirin wê, di wê rengê de wê ya ku ew heya wê, bigihijê li wê weke aliyekê wê yê ku ew heya wê dikarê wê fahmbikê. Li vir em di serî de têtînek nû di wê çerçoveyê de wê dikin ku wê pêşbixin bo fahmkirina empirîkî. Di wê çerçoveyê de wê, mijarên weke fahmkirinê ên ku em bi têtîna fahmkirina fîzîkê re wê li wê bihizirin wê, di serî de wê fîzîkê wê, di wê rengê de wê, kifşkirinên wê re wê, di wê rengê de wê, aliyekê wê bi fahmkirin û ankû fahmnekirina me re wê hebê. Di wê rengê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê bikirpênê.

Di mijare gihiştina li wê de wê, di wê rengê de wê, aliyên hîskirinê û hwd ku wê bi me re wê têtînekê wê bidina hizirkirin û mirov wê bi wê re wê bihizirê wê, di wê rengê de wê ew têtîna wê, di serî de wê, bi hîsîyatê re wê, di serî de wê pêwîstîya temenekê wê hebê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê di dewema wê de wê fahmbikê ku wê mijare kifşkirina ya heyî wê, di serî de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê giirng wê, xwe bide nîşandin. Lê di aslê xwe de wê, ti darêjkên ku em wê weke rengê hizirkirina me wê, di serî de wê, kifşbikin wê di destpêkê de wê, weke ku wê nebin. Wê, di serî de wê, aqil wê, dema ku mirov wê ji aliyekê ve wê bahsa wê, bikê wê, di wê rengê de wê, di nava rewşên kifşkirinê de wê, bi wê re wê, di serî de wê, bi kifşkirinê re wê, bi hişmendî wê mirov wê bi aqilê xwe wê bigihijê wê.

Fîzîk wê, di wê rengê de wê, di roja me de wê, bo kifşkirina wê, zimanê matematikê hema bêja wê di hemû warên wê de wê weke zimanê pêşketin, kifşkirin û derxistina wê ya li holê re wê, dikarê wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di warê salixkirinên fîzîkî de wê bûjen wê weke

awayekê wê yê hişk ê ku ew afirî bê. Wê bi wê rengê de wê weke awayekê wê dikarê wê werênê ser ziman.

Fîzîk di roja me de wê, di aslê xwe de wê, weke ku wê, du aliyên wê yên ku me li jor wê hanî ser ziman wê bi wan re wê hebê. Ew jî wê bi teoriyên fîzîkê ên pêlî û yên qatkî re wê di wê rengê de wê, di destpêka fezeyê û pêşketina wê de ku wê bi têngîna berfirehbûyîna wê re bê dîtîna wê, di wê rengê de wê, mirov bi wê re dibînê ku wê bûjenên ku ew diafirin wê bi qatkî wê, xwediyê temenekê bin û her wusa wê bi fîzîkî wê, pêl jî wê awayekê ahengî ê wê yê jîyanî ku wê hebê wê di wê rengê de wê, xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê, pêl çavkaniyên wê di wê rengê de ku mirov wê bihizirê wê, ya ku wê bi fîzîkî temenê wê biafirênê wê hebûnel bûjenî a afirî wê bi wê re wê, di wê rengê de ku wê mirov dikarê wê fahmbikê bê. Têkiliya nava aliyê fîzîkî ê bûjenî û yê ne-bûjenî wê bi hevdû re wê, di awayekê ahengî ê bi wê rengê de wê, weke ku em bi pêlên fezeyê û awayên wan ên gûharîner, wergerîner û hwd re ku wê kifşbikê re wê, bi hevdû re wê hebê. Wê di wê rewşê de wê, ew têkiliya nava herdû aliyên wê weke têkiliyek fîzîkî a ku wê, mirov bi awayekê dîmenî wê di rewşa fahmkirinê wê dikarê wê hilde li dest bê.

Di warê fîzîka dîtbar de wê, bi kifşkirinên weke oklid, arşîmed û heta kepler, kopernik, gelilei, newton û hwd wê, were dîtîna ku wê di awayekê de wê, bi têngîna astronomiyê re wê di awayekê de wê bi wê were hizirkirin û wê bi wê re wê, hewlbêdayin ku ew were sser ziman. Di zimanê fîzîkê metamatîkê de wê, hê di demên destpêkê ên şariştaniyê de wê, nîşanaka kifşkirinên bi wê re wê hebin. Di demên sumerîyan de metamatîk wê di awayekê de wê, kifşkirinên wê û hatina kirin bi wê re ku wê werina dîtîna wê, nîşanaka wê bin. Di dewama wê de wê, hizirkirinên li azmana wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di dewama wê de wê, nêz û dûrîtîya wê ku wê bi wê re wê çawa wê li wê were hizirkirin wê di wê rengê de wê, bi wê re wê were hizirkirin. Hasibandinên bi navberên nêz û dûr, kin û dirêj, bilind û nizm û hwd wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, hin bi hin wê bi hizirkirin û di dewama wê de wê bi kifşkirinên wê re wê bina temenê kifşkirinên bi fîzîka dîtbar a ku wê bi demê re wê bibin jî.

Kifşkirina fîzîka dîtbar û bi wê re hizirkirina bi wê re wê hizirkirina fîzîkî wê bi xwe re wê ji gelek aliyên ve wê werênê. Fahmkirina fîzîkê wê, di wê rengê de wê, aliyê wê yê dîtbar û yê ne dîtbar wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê, were hizirkirin. Di nava aliyê fîzîkî ê hişk û yê ne hişk de wê, têkiliya fîzîkî ku ew heya wê, di aslê xwe de wê, di wê rengê de

wê, weke aliyekê temenê hizirkirinê ê kifşkirina wê jî wê bi gelek aliyan wê hin bi hin wê biafirênê. Hebûna fizîkî a bi bûjenî ku ew diafirê û ew dibê wê, di wê rengê de wê întîba û tefkirkirinên ku ew di mejî de dide çêkirin wê, mirov wê, bi wê re wê, bigihênê rewşên fizîkî ên ku em wan kifşbikin. Di roja me de wê weke têngên bingihînê wê bi mekanîkî, elektrik, elektromanyatik, manyatîsm û hwd wê, di wê rengê de wê, aliyna ku wê bi wan pêşketina wê bibê bê. Wê di dewama wê de wê bi wê re wê, fizîk têtîliya wê ya hebûnê wê, di wê rewşê de wê, herî zindîk bi manyatikî, têtîliya fizîkî û ankû vejenî û hwd re ku wê dikarê wê fahmbikê wê hebin.

Di mijare fizîkê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mirov dikarê wê fahmbikê ku wê fizîk wê, rewşa wê ya heyî wê wê, di warê fahmkirina wê de wê, aliyekê wê yê temenî jî wê zanîna wê biafirênê. Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, têtîliya nava rewşa fizîkî û zanîna wê, bi awayên wê yê ku ew dihên pêşxistin, derxistin li holê û hwd re wê, di wê rengê de wê, temenê kifşkirinê bi wê re jî wê karibê biafirênê. Têtîliya nava zanîna fizîkê û hebûna fizîkê a bi hemû aliyên wê re wê weke têtîliyêk afrîner a fizîkî bê. Wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê kifşbikê.

Di warê fizîkê de wê dema ku em bi ji aliyekê ve bahsa bikin wê, ew rengên fahmkirina wê karibin ji aliyekê din ve jî wê rewşên wê yê destûrî jî wê bi xwe re wê, bide nîşandin. Herman Weyl wê dema ku ew li ser destûrên fizîkê dihênê ser ziman wê ji aliyê têngîna destûrî a fizîkî ve wê bi gotina “ku li ser bûjenekê tiştek hatkirin û ew dîsa weke rewşa xwe ya berê ma wê, wê dema ku wê, di bûjenê de ew bû wê wê kirinê ku ew derfê jî me re bû wê demê em dikarin bêjin ku ew bûjen simetrik a.” Dema ku em bahsa destûrên fizîkê dikin di navendê de ku ew dikarin werina pîvandî, dihên gûharîn û hwd wê, werê ser ziman. Wekî din wê di rewşa fizîkî de wê, weke gûharîna li hevdû weke minaq ji avê bûyîna qaşayê û ankû bûharê û hwd wê, dikarê wê werênê ser ziman. Yan jî weke ku em di birehê de dibînin elementên wê ku ew bi hevdû re têtîliyê didênin û bandûrê li hevdû dikin û bi wê re bertekan didina çêkirin weke barqvedanê, baran barînê, berf berfînê û hwd.

Minaq wê dema ku wê bahsa rewşa vejenê û wûcana wê bi destûrî wê werê kirin wê têngîna ‘termodînamîkê’ wê were ser ziman. Wekî din wê, me hinekî li jor bahsê kir destûrên kişîna korsê û ankû kutleyê, qatk, hêza lawaz û bihêz û hwd wê, di wê rengê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Wekî din wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman wê ciwar û ankû mekan û dem wê di wê rewşê de wê têkilî û reaksiyona wan a li hevdû re ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, weke aliyekê wê, di mekanê de wê weke momentoma tahfînê ku wê di demê de jî wê were wateya vejene tahfînê ku wê bi wê re wê denk were wê, di wê rewşê de wê, weke aliyekê ku mirov wê dikarê wê bi wê re wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di mijare destûrên fîzîkê de wê, qat, pêl û hwd wê, di wê de wê, weke aliyna ku wê, bi wê fahmkirinê ku wê werina dîtin wê werina ser ziman. Wê di dewama wê de wê, di awayekê de wê weke bi demê, mekanê û hwd re wê bi dîmenî wê kifşkirina wê û tækiliya wan a bi hevdû re wê, mirov dikarê di dewama wê de wê balê bikişênê li ser wê,

Di wê rengê de wê, li ser destûrên fîzîkê wê dema ku wê were hizirkirin wê, piştî demên ronansê û pê de wê, hin bi hin wê li ser wê bê hizirin. Newton wê di wê rengê de wê, hizirkirina wî ya bi destûrên fîzîkê û hwd re dikarê werênê ser ziman. Di wê warê de wê, di warê hizirkirinê wî ên weke bi destûra bêçalakiyê û di dewama wê de wê, weke dema ku mirov bi hewa ve cismekê bi hewayê bi tahfênê wê ew bi bandûra wê wê weke dalaqandî wê bimê, heta ku wê cismekê din ji aliyê din ve wê bandûrê lê nekê. Ev hizirkirinê newton wê bê têngiştina kişîna ardê bin. Wê, piştî wê, kişîna ardê wê, weke destûrek fîzîkî a giiring wê were kifşkirin.

Ji aliyekê din ve jî wê, Newton wê bahsa wê bikê ku 'heta ku wê di nava cisman de bandûr nebê wê tevgerîn jî wê di wan de wê nebê' wê werênê ser ziman. Wê wekî din wê Newton wê li ser rewşa hêzdayinê wê werênê ser ziman. Wê di wê rengê de wê, aliyê weke li cismên ji hev cûda ku wê, di heman giraniyê de wê, hêz were li wan kirin wê dîsa wê, karibê lezek cûda di nava wan de xwe bide dîyarkirin. Wekî din wê kutle wê weke beşek ji ya cisman bê. Kutle wê, pîvan, ast, rada û hijmara ku wê bi nîcelî û nîtelî wê bide nîşandin bê. Aliyê din ê destûra fîzîkê a newton wê ew bê ku wê ji giştîya hêzan cûdatir ji sifirê zêdetir wê temenê bandûrê wê biafirênê. Hemû tişt wê ji aliyê hêza kişîna ardê ve wê bîn li wê kişandin. Wê destûra wî ya din jî wê bi hêza bi hevdû re ne di hevraziyê de ku wê bê dîtin re wê bê ser ziman. Minaq kesekê ku ew bi halatekê dikê ku ew hilkişê wê, hêza hebûna kutleya wî bi aedê ve wê bikişênê. Ya halat jî wê, vajî wê di rewşekê de wê bide nîşandin.

Di warê fahmkirina hebûna bûjenê de wê, dema ku mirov wê di nava navendekê wê li wê bi hizirê wê bi wê navenda ku ew di wê de ya ku ew av, hewa û hwd bê wê, bi wê re wê bikeve nava tækiliyek bandûrî de. Wê

di dewama wê de wê, rewşên weke yên ku wê, bi wê təkiliya bi bandûrî ku mirov wê bi wê bihizirê wê, weke aliyekê wê, bi awayekên pozisyonî weke hevrastî, çaprastî, dûzrastî, jorrastî, jêrrast û hwd re wê, rewşên bandûrê wê bi wê re wê biafirênê. Wê bi wê têngînê ku mirov bihizirê wê li gorî hêza minaq ya cismekê ku wê ji wê, zêdetirî wê, temenê tahfînê wê bi wê re wê biafirênê.

Ji hêla fahmkirina têngîna dîtbarîyê ve wê, dikarê wê dema ku wê Einstein wê pêşbixê wê bi wê re wê, di awayekê de wê, temenê wê li ser kişîna kutleyê re wê, werênê ser ziman. Di roja me de wê, kişîna kutleyê, teoriya dîtbar a teybet û destûra gerdûnî a newton wê di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê mirov dikarê bahsa wan bikê.

Teoriya giştî ya dîtbarîyê (relativîteyê) teoriyek geometrîkî ya ku diyar dike ka bûjen çawa taybetiyên dema valahiyê lê vedigire û di vê yekê de çawa dimeşe. Ji ber vê yekê, teorî vegotinek bi tevahî nû ya giraniyê peyda dike ku berê ji hêla qanûna giraniyê ya Newton ve hatibû vegotin. Ew ji hêla Einstein ve hate pêşve xistin û di Mijdara 1915-an de bi pêşxistina wê re wê, rengê xwe yê dawîn stand. Digel ku teoriya wî ya taybetî ya dîtbarîyê (relativîteyê) tenê li ser pergalên hevrêz ên ku bi *veguherînên Lorentz* ên rasterast ve girêdayî ne, derbas dibe, teoriya wî ya giştî ya dîtbarîyê ji bo hemû *veguherînên hevrêz* di demê de derbasdar dibê. Di dema pêşxistina teoriyê de, Einstein destnîşan dikê ku ronahiya ku ew, ji Rojê derbas dibe dê çawa bi qada kişînê (gravîtasyonê) ve were qewirandin. Dema ku ev bi pîvandinan di dema eciqandina rojê de di 1919 de hate pejirandin, teoriya wî bû weke pêşketinek demî a fîzîkê. Ji hingê ve, pêşbîniyên din ên wekî *veguheztina rohnîya a bi kişînê*, dilasyona demê û lensên kişînê ê hatin pejirandin. Teori di astrofizîka nûjen de, rol û weyneke girîng heta roja me jî leyist.

Têngîna teoriya dîtbarîyê wê di warê de wê dema ku mirov wê di çerçoveya têngîna fîzîkê û pêşketina wê ya di demên nûjen de wê, hilde li dest wê, weke destpêkek giring a dîrokî bê. Wê di wê rengê de wê, di dewema wê de wê, teoriyê fîzîkê wê, pêşkevin. Wê di wê rengê de wê, rewşên fezeyî û hwd wê, di wê rengê de wê, bo wê, teoriyên cûr bi cûr wê pêşkevin. Toeriyên di derbarê, qulkên reş, pêlên smetrikî, demê, destûên fîzîkî ên weke yên vejenê minaq 'termodînamik' hwd wê mirov dikarê werênê ser ziman. Di derbarê demê de wê, teoriyên ku wê werina pêşxistin wê di wê rengê de wê, bi wê re wê rewşa demê û herîkîna wê, li gorî rewşan dem û hwd wê werê ser ziman. Di wê warê de wê, Freyman

di derbarê parastina rewşên nicelî, vegotina simitriya demê û fezeyê û hwd wê, li ser wê bisekinê. ..

Di derbarê rewşa fahmkirina fîzîk û têgihîştina wê de wê, temenekê hizirkirinê ê bi felsefeyî jî wê, di aslê xwe de wê, pêwîst bê. Çendî ku wê, fîzîk wê di nava rewşa fahmkirina roja me de wê, weke têngîneka bi serê xwe a zanistî wê, were ser ziman jî lê wê di aslê xwe de wê, wê, dema ku mirov dîroka hizirkirinê a demên berê dahûr dikê ku ew bi felsefeyê bê û ankû regekê din ê hizirkirinê bê wê, di dewama wê de wê, weke aliyekê giring wê, di wê warê de wê, temenekê hizirkirinê wê bi wê re wê pêşketina wê were dîtin. Fahmkirinên bi astronomîkî û heta ên astrolojîkî jî wê, di wê warê de wê, di temenê xwe de wê azmûneka ku wê di wê rengê de wê, temenê biafirênê wê bi wê re wê, werê dîtin. Têgînên kosmikî, fezeyî û hwd wê, di wê rengê de wê, bi demê re wê bi hizirkirinê re wê di xwe de wê kûrkirinekê wê bi mejiyê mirov re wê bidina çêkirin. Di dewama wê de wê, jî wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman ku wê ev jî wê, di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê, pergalek bawerîyê a kosmokî kkju em di avêsta de wê dibînin wê di wê warê de wê, salixkirina demî, fezeyî û ankû gerdûnî û bi rewşên nava wê re wê, di meji de wê bidina çêkirin. Pergalek hizirkirinê a bi têngîna fezeyê ku wê Zerdeşt wê bi wê bihizirê wê di wê rengê de wê, dema ku mirov wê hinekî li wê dihizirê wê, di wê rengê de wê, têngînekê wê bide me. Tiştêkê din wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê kifşbikê. Wê destûrên xwezayê û zanîne ên ku ew bi têngînen epistemolojîkî û hwd re ku wê bên kifşkirin wê, di wê rengê de wê, bi wan hizirkirina li fezeyê gerdûnî û hwd re wê, di wê rengê de wê dîmenekê wê karibê bide me. Di roja me de wê, di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di warê fahmkirina fezeyê de wê, bi wê re wê, hizirkirin wê bi wê re wê hin bi hin wê pêşkeve. Lê wê hin bi hin wê, weke ku em di demên pêşketina felsefeyê de wê, bi têngînen matamatîkî, geometrikî û hwd ku wê pêşkevin wê, ew jî wê, di temenê xwe de wê weke têngîna ku wê temenê fahmkirina fîzîkê wê bi zanîna wê re wê biafirênin. Têgînên weke matamatîkê, geometriyê û hwd wê, weke rêyên giring ên fahmmkirina fîzîkê û bi wê gihiştina zanîna wê bin. Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, di serê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman.

Matamatîk dikare wekî komek mijarên têkildar were şirove kirin ku mirov li ser tiştên ku ji hêla mezinahî, rêç û / an şekil ve têne xuyakirin, û her weha têkiliyên di navbera van tiştan de lêkolîn dike ya bê. Lêbelê, pênaseyek bi gelemperî ya matematîkê hatî pejirandin tûne ya. Di heman demê de mijar dikare wekî zanistek ku avahiyên fîzîkî, taybetmendî, darêjk û qalibên wan çêdikê û lêkolîn dike jî were binavkirin. Lêkolîna bi hejmaran û karhanîna hejmaran di hemî bîrkarîyê (matamatik) de navendî ya. Matamatîk jî dikare weke bi zimanek bi dager (sembol), nîşan û termînolojiya xwe ve were hesibandin, ku formalîzm ji bo danasîna tişt, têkilî û avahiyên razber ên fîzîkî û zanîna wan a temenî dihê bikarhanîn. Matamatik zanyariyek bi têra xwe berfireh e, ku li ser têgehên matamatîkî ava dibe û bi zimanek matematîkî tê vegotin. Bikaranîn û xwendina matamatîkê xwedî kokek dîrokî yên kûr a, û şopên wê ji demên kevnera ên weke mesopotamiya, misir, çîn û hindistanê dihên di demên destpêkê ên şariştaniyê de dihên kifşkirin. Ji hewcedariyek pratîkî ku mirov bikaribe pîvanan bijmêre, bipîve û berawird bike dihê pêşxistin. Piştê jî gav bi gav di rêgezêk pirrtir û razberî de pêşdikeve. Di dîrokê de gelek zanyarên mezin bi pirsgirêkên matamatîkê re mijûl bûna ên wekî oklid, arşîmed, rêmidarên medî, Pythagoras, Galilei û Newton û hwd bûna. Pêşketina matamatîkê bi pêşketina mijarên ku matamatîk wekî alîkarî û amûrek hatiye bikarhanîn bi hevdû ve bandor bûya. Matamatîk hema hema di hemû teşeyên zanistê de wekî amûrek tête navandin û bikarhanîn: Wekî amûrek, matamatik dikare were bikarhanîn ku danasînen îdeal ên beşên jiyana rast biafirîne, û ji teoriyek matamatîkî dê mirov bikaribe di derheqê diyarde an jî tiştên ku tê lêkolînkirin weke bi fîzîkî û hwd de encamên giring derxîne li holê. Di heman demê de pîsesazî, wekî beşek sêwiranê, hilberînê û şewayên bi dahûriya matamatîkî û hwd re wê, gelek modelên matamatîkî di roja me de wê werina pêşxistin û bikardihêne. Zanînen bingehên ên matamatîkê weke cebîr, hejmarî, geometrî, algoritma û hwd in. Di matamatîkên sepanî de, mirov karhanîna matamatîkê di mijarên din de bikardihêne, dema ku matamatîka safî bêyî ku li ser sepanan bifikire bi mijarê re dixebite. Pîr pirsgirêk û têngînên matamatîkî bi pirsên bi xwezayê ve têkildar in, mînaqî bi zanistên fîzîk û endezyariyê ve girêdayî na. Ji gelek aliyan ve, matamatik ji bo zanistên din ên xwezayî wekî celebek zanista alîkar dixebite, lê matamatik di wateya rastîn de bi xwe ne zanistek xwezayî ye: ragihînen di matamatîkê de, bi zanistên din ên xwezayî ve girêdayî ceribandin û hwd dibin. Lêbelê, wekî mînaq gelek matamatikvan wê piştî

ronasansê û hwd wê pêşkevin û wê bidest pêşxistina hîpotezan bikin bo gihandina çareserîyan di fahmkirinên fizîkî, fezeyê û xwezayê de. Minaq di warê têngîna pozitiwîsm û ankû empirîsîsmê mirov dikarê di wê warê de minaq bide.

Di warê fahmkirina matamatîkê de wê pêşketinên ku wê di wê de wê bibin wê weke aliyekê wê yê giring wê, bi têngîna fizîkê û hwd de wê, pêşkeve. Wê weke zimanê fizîkê û gihiştina fahm û zanîna wê jî wê pêşkeve. Di nava zanistên roja me de wê matamatîk wê weke aliyekê giring ê temenî ku wê bi wê fahmkirin wê were pêşxistin wê bibê. Têkiliya matamatîkê û zanîna fizîkê wê, bi awayekê temenî wê di zikhevdu de wê xwedîyê pêşketinekê bê. Zimanê matamatîkê wê bi gelek awayan wê were û pêşkeve. Wê di temenê zansta hemdem de wê cihê giring ê fahmkirinê wê bigirê. Zanistên xwezayî wê bi wê werina dahûrkirin û fahmkirin. Di roja me de wê, di wê rengê de wê, matamatîk wê weke temenekê fahmkirîrê a zanîna hemdem wê, bi zimanê hijmaran û hwd re wê pêşkeve û wê serwer bibê. Bi teybetî, pêşketinên teknîkê û fahmkirinên wê û pêvajoyên wê û ankû pêşxistina wê, ji aliyekê ve jî wê bi wê ve wê girêdayî bê. Di warê fahmkirina zanista fizîkê de jî wê, di wê warê de wê, weke zimanekê temenî wê zimanê matamatîkê û pêvajoyên wê yê pêşketinê wê werina dîtin. Di aslê xwe de wê, pêşketina fizîka hemdem bi gelek alî û awayên wê ji aliyekê ve wê girêdayî temenê wê yê li ser matamatîkê bê. ..

Epistemoloji û pozitiwism

Pozitiwism wê, dema ku mirov wê bihizirê wê aliyekê giring wê weke temenê fahmkirina wê ya bi zanîne û ankû awayê wê ku ew bi wê dikê ku ew bigihijê zanîne bê. Mijare zanîne û her wusa rengê gihiştina wê, di wê rengê de wê, di gelek aliyên de wê, weke aliyekê giring ê giring wê xwe bide nîşandin.

Di aslê xwe de wê, bi epistemolojikî ku em temenê wê bikin ku wê fahmbikin wê, dîroka wê ya zanîne wê heta serdemên kevnera wê bê birin. Di wê demê de wê ji demên sokrat û pê de wê, bi Platon, Aristo û hwd re wê, zanîne wê bi rêyên çavdêrî, dahûrî û her wusa bi awayekê dîyardeyî hewldana bi rengê fahmkirinê wê bi wan re wê weke aliyekê giring wê, karibê xwe bide nîşandin bê. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di demên ronansê de wê, kartesîyan ku wê bi dualiteya zêhn û bedenê bîne ser ziman wê, weke aliyekê giring wê bi wê ve girêdayî wê were şîrovekirin.

Di serdemên kevnera de wê, ji dema sokrat û pê de wê, demek nû a bi rengê hizirkirinê, felsefe û zanîne re wê pêşkeve. Her wusa hizrên Protagoras, Pyrrhon û heta ku wê bigihijê Empiricus di wê rengê de wê hin bi hin wê bi wan re wê zanîne wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê, Têgînên we yê arşûmed, oklid û hwd ve jî wê di wê rengê de wê, bi rengê zanîne û rewşên fîzîkî fahmkirina wan re wê, derkeve li pêş. Wê di

wê rengê de wê, hizirkirinên ku wê pêşkevin wê, felsefeyê wê, di wê de wê, biawayekê wê bigihijênê li têrbûnekê.

Hizrên Pythagoras ku wê bi awayekê empirikî wê di wê rengê de wê, pêşkeve hin bi hin wê bi wê re wê, zanîne wê bi têngîna fîzîkê re wê bikê ku wê fahmbikê. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, zanîn wê, di wê rengê de wê, weke ku mirov wê, bi pythagoras re wê bibîne wê, matamatik jî wê weke rêyek gihiştina zanîne wê bikarbêne. Wê di wê rengê de wê, matamatik wê weke rêyek zanîne wê were û pêşkeve. Di aslê xwe de wê pêşketina matamatikê bi wê rengê wê, aliyekê din wê bi xwe re wê bide nîşandin. Ew jî wê ew bê ku wê, li ser fîzîkê û hwd wê, bi wê re wê hin bi hin wê hizirkirin û hwd wê pêşkeve.

Di warê hizirkirina pozitiwismê de wê, di demên piştî ronansansê de wê, hin bi hin wê pêşkeve. Lê pozitiwism wê, di wê demê de wê, weke ku wê Adorno jî wê werênê ser ziman ku wê, bi şewayên weke 'kopîkirina têngînen emprîkî' û her wusa di dewama wê de wê, ji têngîna dîyalaketikê bi temenekê dîrokî dîr ku wê bihizirê wê, weke aliyekê wê yê ku ew wê, di wê de wê, ji rastî û îdeale ku ew hizirdikê wê dîrkeve. Hizirkirina bi têngîna 'dervî metafîzîkê hizirkirinê' ku wê bihizirê û wê piştire wê di pêvajoyên pêşketina wê de wê, weke ku wê were dîtin wê, di awayekê emprîkî de wê, di awayekê dogmayî ê bi wê rengê de wê biencambûyîna wê jî wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di rengê weke ku wê Adorno wê werênê ser ziman wê dema ku wê bi awayekê 'kopîkirina têngînen emprîkî' ku wê bikê bi awayekê ji fahmkirina jîyanê û rastiye jî wê di awayekê de wê weke ku wê dîrbikê wê di rengê de wê bide nîşandin.

Di aslê xwe de wê hin şîrovevên Comte û Durkheim ku mirov dikarê wan di wê çerçoveyê de wê li ser têngînen civaknasiyê re werênê ser ziman wê, encama ku wê bide nîşandin wê di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de bê. Di nava sînorê pergali de hewldana di ahenge wê de wê pêşxistinê wê di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê encama wê bi xwe re wê bi wê bihizirin.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê, têngîna pozitiwismê wê bi gotinê wê werênina ser ziman wê, di serî de wê, gotinên ku ew, di temenê wê de dihên bicihkirin ên weke emprîsîsmê wê di aslê xwe de wê, di wê rengê û awayekê de mirov dikarê balê bikişênê li ser wan û rengê salixkirina bi wan. Emprîsîsm wê çendî ku wê, bi têngînek dîyardeyî û ceribandîne gihiştina li zanîne wê, bi wê were ser ziman jî lê wê, di aslê xwe de wê,

di wê rengê zanînê de wê, bi emprîkî li ser têngînek 'apriorî'yî de hizirkirinê ku wê bikê wê, di wê rengê de wê, weke encama wê jî bê.

Di nava zanînê de ku mirov weke kirde were dîtin wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê, çawa wê bi wê rengê hizirkirinê wê xwediyê regekê fahmkirinê bê û ankû bi hizirkirina xwe wê çawa wê bide dîyarkirin wê, di wê rengê de wê, mirov dikarê wê li wê bihizirê.

Piştî serdemên ronansên wê, aqil wê bi zanînê re wê derkeve li pêş. Filosofên weke Bacon wê balê bikişênina li zanînê û bi wê bi hêzbûnê û gihiştina serwerîya li xwezayê xwe. Di dewama wê de wê, dema ku ew wê dihizirin wê, bi awayekê wê, mirov wê çawa wê, di wê hizirkirina xwe de wê, xort û bizane û fahmker bê wê, di wê rengê de wê li rêyên wê were lêgerîn. Şêwayên wê yên bi hizirkirinê wê werina hizirkirin.

Di nava jîyanê de wê, ji aliyekê ve fizikî ve ku mirov bihizirê wê, mirov dikarê wê hertiştê hem bi hevdû ve girêdayî wê, fahmbikê bi dîyalektîkî û hem jî bi serê xwe weke dîyardeyekê wê derkbikê. Her dîyarde wê, di wê rengê de wê salixkirina wê ku wê were kirin wê di awayekê de wê li ser temenekê rast wê were hizirkirin. Dîyarde ku mirov bi gotinekê jî salixkirina wê bikê mirov dikarê wê bi wê re wê, bêjê ku wê, ya rast, rûdayî, bûyî, heyî û hwd ku ew li ser temenekê şenber ku mirov dikarê wê derkbikê wê, were ser ziman. Di wê temenê salixkirina wê de wê, dîyarde wê weke aliyekê ku mirov wê di serî de wê, di awayekê de wê bi têngînek rastbûnê re wê, hilde li dest û wê fahmbikê.

Di ingilizî de wê gotina 'fact' wê weke beremberê wê, li ser temenê *rastîtiyê* wê were dîtin. Di kurdî de jî wê gotina 'rast' wê weke beremberê wê dikarê wê werênê ser ziman. Temenê gotina *rastiyê* di kurdî de wê, li ser esasê ya heyî, şenber, ne derew û hwd re wê, dikarê wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê, dîyarde wê, di wê warê de wê di rewşekê de wê, weke bi gelek rastî û ankû ku em her *rastiyekê* bi dîyardeyekê pênasebikin wê bi gelek dîyardeyan wê were ser ziman. Di wê rewşê de wê li ser temenê sedemê, encamê, hêncetê û hwd jî wê karibê wê were salixkirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna dîyardetiyê wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring ê temenê fahmkirinê wê bi xwe re wê were dîtin. Dîyarde wê, di rewşa salixkirinê de wê bi rewşa şenber û bi hişmendî ku ew rewş weke zaînek obje jî ku ew were derkkirin bê.

Di mijare dîyardeyê û nîrxê de wê, di demên piştî ronansê de wê di warê zanînê de wê, hin bi hin wê li ser wê were sekin in. Di aslê xwe de wê berê wê demê de jî wê bi fenomenên cûda re wê hewê bê dayîn ku ew were ser ziman. Minaq gotina 'xwûdê' û hwd. Minaq rewîstî û hwd. Lê di wê rengê de wê ev têngîn wê weke têngîna olzanî bin û wê, dervî wê bi zanistî ku wê dîyarde wê were fahmkirin wê çawa wê di awayekê zanyarî de wê, were fahmkirin wê di wê rengê de wê piştî ronansê wê filosofên weke Hume û hwd wê hinekî wê di wê warê de wê dest li ser wê sekininê bikin. Minaq wê, di warê nîrxekê de wê, dema ku wê dîyarde wê, tiştêkê wê werênê ser ziman. Tiştê ku ew di wê de bi wate were sser ziman wê jî aliyekê ve wê, mirov dikarê bi pozîtiv û ankû negatîvê wê cûda bikê? Ev wê bê weke aliyekê hizirkirinê ê şubjeyî.

Lê di dewama wê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê mijare dîyardeyê û nîrxê wê, Hume wê di awayekê weke divê ku bi 'bê' û ankû 'nebê bê', ku ew he 'bê' û ankû 'nebê bê', ku bi 'jî' û ankû ne 'jî' û hwd re wê, di wê çerçoveyê de wê di awayekê de wê, li ser fahmkirinaka bi gotinî a zimanî re wê, di wê rengê de wê bikê ku ew wê bikê. Li vir di gotinê de bi wateyî ku ew di wê de hebê û ankê nebê wê bi wê re wê di awayekê de wê, bi wê re wê bikê ku wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina nîrxêyê de wê, dema ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê wê bi têngîna aliyê 'heyî', bi 'hebûn', 'dijî', 'bibê' û hwd re wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Li gorî wê mantiqê wê, ya ku mirov wê fahmbikê wê lêkerîya li gotinê a bi wateyê wê bi hebûnek ontolojîkî wê di wê warê de wê xwediyê bûyînekê bê. Wê di dewama wê de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê fahmbikê ku wê ya ku ew nebê wê jî xwe wê bi nebûnê re wê were ser ziman. Ya ku ew hebê wê bi hebûnê re wê were ser ziman. Di wê rengê de wê aliyê heyî û hebûnî wê bi ontolojîkî wê, di wê rengê de wê, bê fahmkirin. Li gorî wê mantiqê wê temenê nîrxê wê çî bê? Wê dema ku mirov wê hinekî wê di wê de wê bi fahmkirinê wê bikê ku wê fahmbikê wê, bi wê re wê, têngîna azmûnê û ankû bi wê bi azmûnkirinê re ku wê mirov dikarê wê fahmbikê wê re wê, were li holê. Azmûn wê, di wê rengê de wê temenekê şenber ê bi jîyankirin û ankû bi wê jîyankirinê re wê temenê wê bi wê re wê bi aliyê bûyînekê ve wê biafirênê.

Di aslê xwe de wê mijare fahmkirina nîrxê wê, weke aliyekê felsefeyê ê ku wê di demên hemdem de wê bê kifşkirin. Wê li ser wê re wê bi zêdeyî wê were hizirkirin. Têngînen weke bi gotinên nîrxê û hwd re wê weke gotinên ku wê bi hesanî wê karibin temenê hizirkirinên şubjeyî wê

biafirênin wê weke ku wê N. Hartmann ê bi kirpênê wê balê, heyê û berê meji wê bi têtînek metafîzîkî ve wê karibin bi hesanî bidinê de.

Di wê rengê de wê ev rewşê wê, di aslê xwe de wê, di demên hemdem de wê, xwe bi têtîna û ankû aqil re wê bide nîşandin. Di gotinekê de wê, rengê nîrxê ku em çendî bi gotinê li ser wateyê û hwd re wê dikin jî wê ew wê weke renekê hişmendî ê ku em di xwe de wê bi wê dikin bê. Lê di aslê xwe de wê, di gotinê de wê, zêdetirî wê li hevdu hûnandin hevokan û bi wê hanîna ser ziman a çerçoveyê re wê di awayekê aqilî de wê were ser ziman.

Gotinên ku ew nîrxê ku ew dihênina ser ziman wê, di wê rengê de wê, weke gotinên bi wateyî û têtîliya wê wateyê bi awayekê aktûel ku ew bi meji û hişmendiyê ve bi zindî heya wê bi wê re wê, di nava tûrek aqil û mejiyê de wê, ew wê were fahmkirin.

Salixkirinên bi gotinê wê, di wê rengê de wê werina ser ziman. Di warê felsefeyê de wê hertimî wê du tişt wê li wê were lêgerîn. Yek fahmkirin, naskirin û gihîştina zanîna tiştê, hebûnê û xwezayê û hwd bê. Aliyê din jî wê ji aliyê nîrxîti weke bi hêja, biha, giranî û hwd re wê hewl bê dayîn ku ew wê were fahmkirin. Xosletên aqil û rewş û ankû hebûna bi cism, giranî û hwd wê ji hevdu cûda bin. Mînaq wê bi aqil wê mirovek di mejiyê xwe de wê xiyalbikê ku ew bi hesanî karibê bifirê, xwe bi bask hizirbikê û hwd. Lê ew di rastiya jîyanê de wê bo mirov wê ne bi derfet bê. Di wê rengê de wê, ev xosletên weke yên bi bûjenê re wê, ji aliyekê ve wê tenê li ser tefsîrkirinan wê bimênin. Gotinek ne zindiya. Lê hebûnek ku ew ji wê ew gotin were bi watekirin dikarê zindî bê. Wê, ew gotin wê çawa wê, dema ku ew wê salixdikê wê, bi heman rengê wê weke wê werênê ser ziman?

Ev mijarên weke levkirina hebûn û biriqîna ji wê, gotin û wateyê, zanîn û hebûnê û hwd wê, di her demê de wê bina cihna ku wê gûmanê wê di fahmkirinên me de wê çêbikin ku em çendî bi rastî têtîgihîn û fahmdikin.

Ji têtîninê weke mantiqê û hwd wê çendî wê bi derfet bê ku mirov karibê xwe bigihênê fahmkirineka bi nîrxê? Di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê, têtîna nîrxê wê, di wê rewşê de wê, çendî ku em gotinê dibêjin ku em wê fahmdikin û ankû em wê fahmdikin wê aliyê ku wê di asta wê fahmkirina wê de wê me bikê hîsîyata ew hebûn û ankû bûjen gelo bi tememî hatiya fahmkirin de wê, ev alî bê. Di wê rewşê de wê, aliyên têtînê ên weke rewîstê û hwd wê, di aslê xwe de wê, weke aliyna ku wê, di demêmn aqil de wê bi awayekê felsefeyî wê bi şubjeyî ku wê berê xwe bidina van aliyan ku ew wê fahmbikin û wê derxina li têtînê.

Yan jî wê bidina nîşandin. Di wê rengê de wê, di rengê nîşandina xuyan bi kirinî, bigotinî dema ku ew dihên bi lêvkin kirpêandina rewşên kirinî û hwd wê, di wê rewşê de wê weke aliyna ku wê bi wê re wê xwe bidina dîyarkirin bin.

Di wê warê de wê, zêdetirî wê, kirin û ankû pirtîk wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê ku mirov wê, dijî bê. Jîyan û fahmkirin wê ji hevdû cûdahiyek wan wê hebê. Ew jî wê temenê wê di wê warê de wê xwe bi wê bide nîşandin.

Di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê têtikiya gotin û jîyanê û ankû kirinê nabi hevdû re dênê wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê çendî ku em gotinê bi şenberî wê werênina ser ziman jî wê ji aliyekê ve wê weke ku wê razber wê bimênê. Wê di wê rengê de wê minaq ku ez bêjim “divê ku tu wê veyekê bikê” ku ez wê bêjim wê ev kirin wê bi çî rengê û awayê ve wê di nava dem, mekanê û hwd de wê karibê li gorî rewşan cûr bi cûr bi awayî were fahmkirin. Her bersivên ku wê bi wê re wê li wê werina dayîn çendî ku wê bibina bersiv wê, karibin nebina bersiv jî. Wê di wê rengê û awayê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê, di wê rengê û awayê de wê li ser wê bisekinê û wê fahmbikê bê.

Di mijara fahmkirinê de wê her timî wê aliyekê ku wê li gorî wê bi armancî, mêtîlî û hwd ku wê bi wê ve girêdayî wê were fahmkirin wê hebê. Ya ku wê mirov wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê ew bê ku mirov wê di wê rengê de wê fahmkirinên ku ew bi wê rengê wan weke ‘piştrast dikê’ wê di aslê xwe de wê, li gorî wê derkên me yên pêşîya wê ku em li gorî wan bi ya rast û nerast dihizirin re wê bibê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê giring wê di nava mijarê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina rastiyê de wê, di wê rengê de wê rastî çî bê wê di wê kêlîka ku em wê dijîn de ku em çî û çawa dijîn wê hinekî jî wê ew bê. Wê di wê rengê de wê, di wê rengê de wê ew wê, weke ku wê rengê fahmkirina me wê di wê rengê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Mirov wê di nava jîyanê de wê, bi wê re wê, di wê rewşê de wê bi wê re wê di nava rewşek hizirkirinê de wê xwe bigihênê ya ku ew, weke ku wê bê gotin ku ‘ew rast dibînê.’ Di wê rengê de ya ku mirov wê rast dibînê jî wê çî bê û çawa bê wê ew jî wê, di wê de wê, li gorî rewşên teybet ên jîyanê û hwd wê bigûharin.

Di aslê xwe de wê, mirov dikarê li vir wê kifşbikê wê, weke têtîh û ankû rêgezna gerdûnî ên hevbeş ku wê rengê giringîya fahmkirina me

wê, were dîtin wê, çerçoveya nêzbûna mirov a bi aqil wê biafirênê. Di wê rewşê de wê rêgezên gerdûnî û hwd wê, li vir wê çawa karibin fahmkirinekê wê bidina me? Di aslê xwe de wê ev wê weke aliyekê zor ê ku ew li hemberî xwe xwe dide nîşandin bê. Ya ku em wê weke hevbeş dihizirin wê, di aslê xwe de wê ji mirov li mirov wê di wê de wê, bi rengê fahmkirinê û hwd re wê cûdahî û farqîtî wê di wê de wê hebê. Wê di wê rengê de wê, dema ku wê bi wê re wêdi hevbeşiyekê de wê ew wê bahsa wê were kirin wê ew hevbeşî wê di aslê xwe de wê ji temen ve wê ji mirov li mirov wê xwediyê harmoniyek ku ew li hev giştîya li hevdû jî bê.

Di mijare fahmkirinê de wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ya ku wê mirov wê, di wê warê de wê, li hevdû wê bicivênê wê, ji hizirna hevbeş zêdetirî wê hinek hêst, hîs û rewşên weke wan ku wê bi aliyên fizîkê, bûjenî û hwd re wê bi têgînên weke biolojîkî, derûnî, civaknasiyê û hwd re wê fahmbikê re wê, dikarê wê fahmbikê bê.

Di wê mijarê de wê di serî de wê weke aliyekê girîng wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare ' bi gotinên hizrên hevbeş' ku ew hinekî were lêkolînkirin û hûrgilînkirin wê di wateyên gotinî û hwd de wê, cûdahî wê di wê temenê de wê di xwe de wê bihawênin. Di mirovên ku ew ji herêmên cûda na û bi zimanên cûda diaxifin û ku ew zimanê hevdû nizanin jî wê di zimanê xwe de wê gotina rastiye wê bikarbênin. Wê di wê rewşê de wê şert û mercên wan wê, di wê rengê salixkirina wê gotinê, bi temenkirin, bi dîmenkirin, bi watekirin û hwd de wê bi wê re wê hebê. Lê ew gotina rastiye wê weke gotinek gerdûnî wê hevbeşîya wan a ku ew bi wê re bi têgînek rast ku ew li gorî xwe û azmûnên xwe di nava şertûmercên xwe de wê salixdikin wê ew wê bijîn û wê werênina ser ziman. Di wê rengê de wê çendî ku ew herdû mirov hevdû fahm jî nekin û zimanê hevdû jî nizanibin wê têgînek wan ya ya hevbeş wê bi wê gotina rastiye re wê hebê. Wê mêyl, rengê rêgezî û hwd wê, di awayekê de wê weke ne dûrî hevdû bê. Lê em nikarin bi tememî bêjin ku wê weke hevdû bê.

Di wê rengê de wê, gotina rastiye wê li ser temenê herdû aliyên wê bi mirovên ku ew bi wê dijîn wê bi zimanî wê referansên xêvî wê biafirênin bi kirinên cûr bi cûr re. Wê bi wê re wê, bi wê re wê, xwe bigihênina rengekê fahmkirinê. Ev di aslê xwe de wê, di rewşa du kesên ku ew bi heman zimanê diaxifin jî wê karibê bi şewayna cûda lê di heman rengê de encaman bi xwe re bi fahmkirinê re bide dîyarkirin. ..

Di mijare fahmkirina rastiyê de wê, di wê rengê de wê, bo hemû mirovan wê gîyan û têngînek gerdûnî wê di wê de wê, di xwe de wê bihawênê, çendî ku ew wê bi fêrûazmûnên ji hev cûda ku wê were sakixkirin jî. Minaq wê, di wê rengê de wê bi hevdû re wê, ya rast çî ya wê bi wê bihizirin. Wê di wê rengê de wê, ya rast wê ji xwe re wê bikina temenê fahmkirinê û jîyanê. Wê bi wê re wê, ew wê, di rewşên cûda de wê wê were fahmkirin ku mirov bipirsê çî rastiyê fahmdikê wê her kesek wê ji aliyê xwe ve wê şîrove, wate û têngînên cûda wê werênina ser ziman. Lê wê berê hemû şîroveyan jî wê vajî ya nerast bê. Ev wê weke aliyekê têngînî ê gotina rastiyê a gerdûnî bê ku mirov dikarê wê kifşbikê bê.

Di wê rengê de wê, di roja me de wê minaq ku wê gotina rastiyê wê were ser ziman wê bi gotina 'rastiyên me', 'rastîya min' û hwd re wê, teybetkirina wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê werina ser ziman. Hemû têngînên ku wê di wê de wê ji aliyên kesên cûr bi cûr ve wê werina ser ziman jî wê, di çerçoveya fahmkirina bi gotina rastiyê a ji kirinê de wê, şenberîyek objektivî wê di wê zanîna wê de wê hebê. Ku em di farqê de bin û ne di farqê de jî bin wê gotina 'rastiyên me' û ankû 'rastîya min' bikin jî wê di wê rengê de wê, zanîna ku ew hatina salixkirin ên bi çerçova wê di wê de wê hebin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê dikarê wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ew zanînen cûr bi cûr ên bi gotinên weke 'rastiyên me', 'rastîya min' û hwd re ku wê werina ser ziman wê, di aslê xwe de wê, di çerçoveyek ku ew piştî hatina ser ziman û bilêvkirin û pêde wê, bi awayekê objektiv de wê, dikarê bahsa wan bikê. Minaq du mirov bi hevdû re dikevina miqirsiyê de û ji hevdû re gotinên baş û ne baş dibêjin. Di derbarê tişt, rewş û kesên din de gotina ji hevdû re dibêjin. Wê ew gotin ku wan ji hevdû re got wê piştî wê karibin bibina temenê dilşikeştina wan a ji hevdû. Wê demekê piştî ku ew piştî wan ew gotin ji hevdû re gotin û ji hevdû çûn û piştî hatina cem hevdû wê, ji hevdû re wê bêjin ku "te ev gotin ji min re kir", Yê din jî wê bêjê "te jî ev gotin ji min re got." Ev gotin wê weke gotinna objektiv û şenber ên bi reng û awayê ku ew hatina gotin ên di serê wan de bin. Wê temenê helwesta wan a li hemberî hevdû jî wê bi dijîtu û hwd wê biafirênê.

Di wê rengê de wê, ev wê, di wê rengê de wê dema ku wê gotin wê, bê temenê dijîtiyê û ankû rewşna din ên weke wê, di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, ji wê wateya ku ew gotin di wê de hatî salixkirin zêdetirî wê, di wê de wê, hişmendiyana ku bi têngînî ku em bi wan di mejî de bihizirîna

wê bibin. Wê ew hizirên ku ew wê encamê wê didina nîşandin ku wê hizir wê ne tenê wê hizir bê wê bi wê re wê hêst û hîskirinek ji hevdû ku ew dibê diafirênê jî bê.

Di wê rewşê de wê, di aslê xwe de weke ku em ji wê fahmdikin wê mijare gotinê û ankû bêjeyê bi rengê ku ew dihê salixkirin wê di wê çerçoveyê de wê, ew ne tenê ew ew wate wê weke derkkirinên me bin. Ji aliyê me bi xwe ve jî wê fahmkirinna ku em weke wan derkkirina hildina li dest wê bi wê re wê bibin. Di wê rewşê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê hertimî wê du rewş wê bi hevdû û ankû cûda bi cûda wê, temenê kiryar, helwest û hwd ên ji me bin. Yek wê bi wateya gotinê bê. Ya din jî wê rengê jîyankirina me ku wê rengê fahmkirinên me wê bi azmûnîyên xwe re wê bi afirênê bê.

Li vir wê ya hê zêdetirî wê weke aliyê xarib jî wê bi fahmkirina gotinê bi xwe bê. Wê di wê rengê de wê dema ku em bahsa wê wateya wê, û têgihiştina bi wê û ankû derxistina li têgihiştinê dikin em, bi wê re di aslê xwe de çi derkdikin? Ya ku em derkdikin wê karibê ew wate ku wê hinek zanînên me yên xêvî jî ku wê taqabûlî wê bi miorfolojikî wê bikin û wê rengê fahmbikinê wê bidina diyarkirin wê dikarê bi wê re wê fahmbikê.

Yanî wê di wê rengê de wê, gotin wê bi temenê me yê hebûnî ê xêvî re wê xwediyê temenekê ontolojikî jî bê. Ji vê aliyê ve ku mirov li mijarê binerê wê di aslê xwe de wê mijar wê weke zêdetirî wê xwediyê têkiliyên tevlihev ên bi wê re bê. Wê di wê rengê de wê gelek aliyên ku wê bi wê re ku ew werina derkkirin û ew ne hatina derkkirin wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Em dikarin di rewşa jîyanê, axiftinê û hwd de têkiliya gotinê û xêvê a bi hevdû re wê weke dêwla ku ew dihê avêtin li binê kahniyê wê bişibihênê. Lê wê dihê zanîn ku wê di kahniyê de wê av wê hebê û wê ew dêwl wê avê bi xwe re wê werênê. Di wê rengê de wê, gotin wê, rengê salixkirina wê, awayekê ku wê rengê ku mirov wê çawa wê ava salixbikê bê. Wê di wê rengê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giirng ê ku mirov di serî de wê dikarê wê weke aliyekê giring wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirina gotinê û fahmkirina wê ya ji kirinê de wê, weke aliyekê wê yê din ê sêyem wê xwe di wê rewşê de wê, bide nîşandin. Wê bi referansên salixkirinêmn gotinê, gihiştina zanînên xêvî û hwd re jî wê, temenekê fahmkirinê a bi rewşê re wê bi afirênê.

Me li jor ji kûderê destpêkir û hanî vê derê? Me ji têngîna nîrxê wê dabû destpêkirin. Di aslê xwe de wê têngîna nîrxê wê weke aliyekê ku wê di wê rengê de wê rûyekê wê bi rengê salixkirinê re bê. Rûyê din wê, bi rengê fahmkirinê re bê. Di wê rengê de wê, çandî ku wê ev bibê wê dikarê li ser temenekê fahmker ê dîrokî re wê bi têngînên jîyanî, çandî û hwd re wê hilde li deest. Lê ev wê tenê wê weke aliyekê wê bimênê. Wê dîsa wê nikaribê wê fahmbikê. Wê dîsa wê mijar wê bigerihê û werê li rewşa têtîliya nava zanîna û ziman. Wê di wê rengê de wê mijare salixkirinan wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman û wê fahmbikê.

Di aslê xwe de wê, têngîna nîrxê wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, di her mijar û rewşên bi gotinê ên hizirkirinê de wê, xwe bide dîyarkirin. Ya ku em weke nîrx dihizirin wê ji aliyekê ve wê, weke têtîhiştîneka me ya di mejiyê me de jî bê.

Di wê rengê de em li vir dikarin balê bikişênina li ser hizirkirinê û nivîsandinê wê, ew jî wê ji aliyekê ve wê hinek alî û nûansên ku em li vir di çerçoveya mijarê de balê bikişênina li ser wan wê hebin. Minaq wê, dema ku em dihizirin em bi awayekê zindî dihizirin û ji wê zindîtiya me ku em dihizirin em bi têngîna û rewşek jîyanî a ku em wê dijîn em dihizirin. Wê di temenê gotinê û têngînên ku em dihizirin de wê zindiyek wê hebê. Heman gotina ku em hizir dikin wê dema ku me ew rijand li ser qaxizê wê di aslê xwe de wê, ji aliyekê ve wê, bi derûnî, hêstî û hwd wê weke aliyê wê yê ku wê ji wê windabibin wê weke ku wê li mirov wê were.

Dema ku em giraniyê dihizirin wê, di mejiyê de wê, têngîna salixkirî ên ku em bi wê dihizirin wê hebin. Em dema ku di rajihîna tiştê em wê piçûk mazin wê giraniya wê hîs dikin. Wê di wê rengê de wê, ew rewşa wê, xwe di wê rengê de wê, di dema hizirkirina me de wê, weke aliyekê şenber ê bi wê hizirkirinê û ankû wê gotinê re wê xwe bide nîşandin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê di serî de wê karibê balê bikişênê li ser wê bê.

Di dewama wê de di aslê xwe de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê, dema ku ew di temenê xwe de dihawênê wê, rengê hizirkirina me wê, bi temenekê azmûnî wê, bi awayekê ji xwe biêmin a di mejiyê me de wê bi me re wê, bê xwediyê temenekê.

Kevîrek nahizirê. Darek nameşê. Hesinek nakênê. Di wê rengê de wê, dema ku mirov wê bi hizirê wê, di awayekê qatagorîkî de wê were dîtin

ku wê bi xosletî wê her tişt bi hebûnî xwediyê rewşa xwe ya ku ew bi wê were fahmkirin bê. Di wê rengê de wê, ev xoslet wê, rengê tiştê weke tiştê wê bidina nîşandin. Wê di wê rengê de wê, xoslet wê, reng wê bi xwe re wê bidina nîşandin.

Di aslê xwe de wê, di rewşa hizirkirinê de wê, di wê rengê de wê, gotin wê dema ku wê bi çî rengê bê ku ew were hizirkirin wê, di wê rengê de wê, bi awayekê teybet wê, were hizirkirin. Ev wê bi wê re wê, were dîtin. Wê hizra ku ew mirovê ku wê dihênê ser ziman wê hêsta bi wê re wê, dema ku wê ew rijand li ser qaxizê û piştî kesekê din wê xwand wê, karibê bihizirê wê hêsta ku wê di dema wê hizirdikir û ankû rijand li ser qaxizê jîyandikir wê hîsbikê û fahmbikê. Yan jî wê weke empatiyekê dênê û wê, di xwe de wê kifşbikê? Di aslê xwe de wê wê dema ku em li van aliyan dinerin wê ew hêst wê bi mirov re wê çêbibê ku wê weke ku wê zanîn wê, têrê nekê ku mirov bi tememî jîyanê, jîyankirinê û hwd fahmbikê. Li ser wê hêstê re ku mirov dihizirê wê, mirov xwe nagirê û dikeve wê hizirkirina ku wê, mirovên demên berê wê, hizirbikin ku 'wê aqil nikaribê hemû tiştî têbigihê.' Lê em wê dikarin weke beremberê û di dewama wê de wê bêjin ku wê, çendî wê dem wê têve wê herê wê, aqil wê pêşkeve. Wê bi azmûn bê. Wê zêdetirî wê fêrbûn ji jîyan û kirinê wê pêşkeve. Ev jî wê weke aliyekê giring ku wê di temenê fahmkirinê me û bi aqil zêdetirî bi xwe bawerbûnê ku wê temenê wê çêbikê bê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê û hizirkirinê wê di wê rengê de wê li hevdû hoyandî û hîûnandî bin. Wê mirov çqasî hizirkir wê di temenê wê de wê ewqas wê fahmkirin wê hebê. Wê, di wê rengê de wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê hizirkirin wê, bi wê re wê, bi demê re wê çendî ku wê pêşkeve wê, di wê rengê de wê, pêşkeve.

Mirov pirralî di pêvajoyek fêrbûnekê de dijî. Biqasî wê, ji ya ku wê bi bihîzê û bigihijiyê wê fêrbibê wê, bi wê re wê ya ku hizirkir û ankû bi dengî hanî ser ziman wê ew jî wê weke dîmenekê din wê di xêva wê kesê bixwe de wê qayd bibê. Di wê dewama wê de wê mirov wê bi wê re wê, di awayekê de wê, ew ya ku mirov bixwe hizirkir û bi dengkir wê, ew wê, piştî wê, di mejiyê mirov bixwe de wê, temenê fêrbûnên nû ên din jî wê karibê biafirênê. Ev rewş wê, di wê rengê de wê makanismaya fêrbûnê a zindiyî ku mirov wê bi wê dijî wê ji aliyekê ve wê, mirov dikarê bi wê balê bikişênê li ser wê. Mirov wek zindiyekê wê xwediyê sazûmanak hebûnî a tekûz bê. Ew sazûman wê her demê wê li gorî wê ew tekûzîya wê hebê. Lê bi demê re wê, çendî ku ew pêşkeve wê, ew

tekûzî wê xwe li gorî wê, ast û pîvanê wê bigihênê li ast û radayekê. Wê bi wê re wê, xwe bide nîşandin.

Di mijare fahmkirinê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare pêşketinê û fahmkirinê wê li hevdû girêdayî bê. Wê di wê rengê de wê bi hevdû ve di ahengekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Zerdeşt wê, hebûna zindiyîtiyê wê di temenê hebûna mirov a gîyanî bedenî û zêhnî de wê fahmbikê. Wê di wê çerçoveyê de wê ew wê hebûna zindiyîti tî wê dema ku mirov wê, avesta wî dixwênê mirov digihijê wê têgînê ku wî wateyek ontolojikî li wê kirîya wê mirov kifşdikê. Wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê di awayekê de wê li vir wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina hebûna zindiyî de wê hemû hizrên me wê, ji aliyekê ve wê ji wê û li wê bin. Lê ew hebûna zindiyî wê çendî ku wê gotin û hizir wê li ser wê û li wê werina ser ziman ew gotin û hizir piştî ku ew hatina ser ziman û pê de wê, ne di rewşek zindiyî de bin û wê, di wê rengê de wê, hertimî wê di wê rewşa xwe ya weke ne zindiyî de wê hîsîyata kêmbûnê wê li ser ya hebûna zindiyî a jîyanî re wê bidê mirov.

Ev rewş wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê giirng ê weke mijare ku em dikarin di

Çerçoveya fahmkirina wateyê û hwd de ku wê hilde li dest û wê fahmbikê bê. Mijare fahmkirinê wê çendî wê mirov karibî wê rast wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê di her demê de wê weke alî û mijare girng wê xwe li hemberî me wê bide nîşandin.

Di wê rengê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê giring wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê wê mijare wateyê wê, di warê fahmkirinê de wê, aliyekê şenber wê biafirênê. Temenê têgîna şenberîyê wê ji aliyekê ve wê tebyet bê. Wê dema ku mirov wê, di hilde li dest wê, di wê were dîtin ku wê şenberî wê ji aliyê herkesê ve wê bi fêrûazmûnên wan re wê, di awayekê de wê xwe bi wê re wê bide nîşandin. Herkes wê li ser fêrûazmûnên xwe re wê bi temen bikin. Şenberî û teybetî wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê ji hev re wê temen bin. Wê hevdû di awayekê salixbikin. Û wê di awayekê de wê temenekê fahmkirinê ê bingihînî wê bi wê re wê biafirênê.

Şenberî wê, di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê di awayekê de wê salixbikê. Salixkirina şenberîyê wê di awayekê de wê ya ku em wê dijîn û ankû rastî wê dihên ku wê bi referansên wê re wê bi

mejiyê re wê taqabûlî awayekê hizirkirinê wê bikê û wê levbikê wê di wê rengê jî wê mirov dikarê wê fahmbikê. Şenberî wê hinekî wê temenê wê li ser ya ku ew heya, dihê dîtin, li berçav, dikarê were were derkkirin û hwd bê. Wê, di dewama wê de wê, di wê rengê de wê, şenberî wê, di wê rewşê de wê, di ziman de wê, bi gotinên ziman û wateyên wê yên levkirî re ku em di rewşekê de wê levbênin wê ew şenberî wê, were çêkirin. Minaq ku ez bêjim *'ezê çima malê'* wê, gotina *'ezê çima malê'* wê di awayekê de wê şenber bê. Lê weke temenê wê rêya ku ezê di wê re herim, devera ku weke mal ezê herimê û hwd ku ew zelal in û ez ku ez çima wir wê hingî wê ew şenberî wê li gorî rêgezên wê yên fahmkirinê wê bibê. Di dewama wê de wê ev di rengê hizirkirinê de wê, minaq *zelalê gotibû berfînê dayika min a'*. Bo ku ew şenber bê divê ku rast bê ku berfînê dayika zelalê bê. Di wê temenê de wê, di temenê wê de wê, şenberî wê di awayekê de wê, rastitiyê jî wê weke rêgezekê di temenê xwe de wê bi wê rengê wê bihawênê.

Hemû gotinên ku em cara pêşî weke rastî wan dihên û ankû em wan dengdikin wê ji me re wê, serrû û weke heta ku wê dem bi dem wê bê wate jî wê werin. Carna ji bili salixkirina gotinê ku ew bi wê em dizanin wê ji wê û pê de wê ti wate wê bi wê newê berbîra me. Lê bi demê re ew gotin ku em wê azmûn dikin û bi wê tiştên nû fêrdibin, dijîn û hwd wê, bi wê re wê, ew êdî wê, weke navendek têgînî a bi temenê wan kirinî û azmûnîyan re wê xwe bide nîşandin. Dema ku wê, zaroyek wê gotinekê wê fêrbibê wê, di mejiyê wê de wê, ew wê bi minaq bikê. Wê di dewama wê de wê ew wê, di wê temenê de wê di xwe de wê bi wê bihizirê û wê, di temen û awayekê de wê bi wê re wê, fêrbibê. Wê di wê demê de wê piştî ku wê ew fêrbû wê li ser rewşên din ên jîyanî re wê ew dubare wê, bi rewş, tişt û azmûnên nû re wê salixbikê. Wê di wê rengê de wê di mejiyê xwe de wê ew wê gotinê bi awayekê xwemalî wê di xwe de wê bigihênê li têgînekê, fahmkirinê û pêvajoyek têgîhiştinê jî.

Minaq dema ku em gotinên weke *'bihêrs'*, *'li malê'*, *'xamgîn'*, *'arabê diajoyê'*, *'li kar'*, *'ez dibim dîn'*, *'tiştêk xirab bû'*, *'ew kirin nebaş a'*, *'li kafê ya'*, *'min sehêta xwe windakir'*, *'min ew pêk nehanî'*, *'bi telefonê bi dayikê re diaxift'* û hwd wê, weke gotinên ku ew li ser rewşên kirinî ên dîtbar re ku em dikarin wan bi awayekê werênina ser ziman bin. Lê em dema ku wê ji aliyê xwe ve wê dihênina ser ziman em wê ji aliyê xwe ve wê, di awayekê de wê, li ser kirinên xwe û ankû kirinên ku em dibînin ku em şahidiyê ji wan re dikin re wê dibêjin.

Di wê rengê û awayê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê di serî de wê, weke aliyekê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê weke aliyekê girin ku wê bi teybetî wê dikarê wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê teybetî û şenberî, gelemperî û razberî wê di awayekê de wê, bi wê rengê wê, hevdû wê bidina dîyarkirin. Ev wê, ji aliyekê ve jî wê, temenê rengê fahmkirinê ê me ku em li ser reşên tiştî, bûjenî û hwd re em bi dijîn wê bi wê re wê, dikarin wê fahmbikin.

Di warê fahmkirinê bi şenberî ku em ji aliyê mantiqê ve jî wê bi gotinekê wê werênina ser ziman wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, wê mantiq wê ji aliyekê ve wê temenê wê li ser ya ku ew bi çav dihê dîtin û mirov dikarê wê bi dîtinê û hwd wê derkbikê û derxê li têgihiştinê bê. Lê mantiq wê di wê çerçoveyê de wê, di çerçoveyek hevgerî de jî wê temenekê fahmkirinê wê biafirênê. Bi mantiqî ku wê hipotezên çerçoveya hizirkirinê ku ew hevdû vala dernexin wê di rengekê de wê ji aliyekê ve wê temenekê şenber wê weke ku wê bi wê re wê were hizirkirin wê bi wê re wê, were ser ziman. Di wê rengê de wê mantiqê wê hem bi hipotezên wê yên hizirkirî û xosletî ku ew hevdigirin bin û bi wê re wê, bi derfet bê ku mirov wê fahmbikê bê. Wê di wê rengê de wê, ev wê weke aliyê wê yên giring ên ku mirov di serî de wê weke aliyekê giring wê dikarê wê fahmbikê bê.

Mantiq di wê rengê de wê şenberîyê wê ji xwe re wê weke temenekê dîtbar û çerçoveyî jî wê bikarbênê. Wê li ser wê re wê bijî. Di wê rengê de wê bi wê re wê, li wê were hizirkirin. Minaq ku wê çar endamên malê li mitbaxê wê xwarinê wê bixwûn û bo xwarin xwarinê wê masayek wan a ku ew li ser wê xwarinê dixwûn ku ew hebê û ew hertimî li ser wê xwarin ku ew dixwûn bin wê, piştî ku ew yek ji wan û ankû du ji wan rabin li ser lingan xwarina xwe bixwûn li wir wê, weke ew ne levkirineka bi fahmkirina mantiqî a ku ew hatî fahmkirin jî wê were dîtin. Wê di wê rewşê de wê ya rast wê weke wê were dîtin ku ew li ser masayê rûnihin û xwarina xwe bixwûn wê were dîtin. Dervî wê, rast newê dîtin bo rewşê. Di wê rengê de wê rastîyê wê weke aliyekê têgînî ê temenî bo mantiqê ku wê mirov dikarê wê bi wê rengê kifşbikê jî bê. Di çerçoveya fahmkirina rewşê bi mantiqê û çerçoveya mantiqî de wê, rewş wê di awayekê levkirinê de wê, di awayekê de wê lêgerîn wê weke ku mirov kifşdikê wê bi rewşê re wê were lêgerîn. Di wê rengê de wê, rewşa levkirî wê, di rengê de wê bi kirinê ku ew hevdû vala dernexin, ne vajî hevdû na û hwd wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, xwe bi awayekê dîmenî

wê bi wê rengê wê bide nîşandin. Mantîq wê di nava têtînen demên hemdem de wê, di wê rengê de wê, temenekê wê yê afrîner ê ceribiner wê mirov dikarê wê kifşbikê û wê bi wê re wê hizirbikê. Di wê rengê de wê, di demên kevnera de wê mantîq wê di temenê aqilmeşandinên felsefeyî de bê. Wê, bi wê re wê li wê were hizirkirin.

Di aqilmeşandinên demên kevnera de wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê, hin bi hin wê mantîq wê weke têtînek levkirinê wê pêşkeve. Mantîq wê, ji aliyekê ve wê nîşanaka wê jî bê ku wê teorî wê pêşkeve û wê bi wê re wê, êdî wê, bi razberî wê bi hizirkirinê re wê, li ser têtînen weke wate, fahmkirin, bêja, gotin hevok û hwd ku de wê, levkirin û hevgirtinekê wê bide çêkirin wê bi wê re wê biafirênê. Di wê rengê de wê, mantîq wê, di her demê de ku wê bihizirê wê di awayekê formelî de wê, xwediyê çerçoveyekê. Di rengê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê fahmbikê wê mantîq wê ji aliyekê din ve jî wê temenê hizirkirina li ser temenê xwe û bi awayekê bi temenê xwe yê hizirkirinê re wê, bihizirê bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare mantîqê wê weke mijarek têtîni a ku wê bi ber zanîn û teorîyê ve ku wê çûyin bibê wê, nîşanaka wê jî bê.

Di aslê xwe de wê, mantîq wê, di serî de wê, di wê rengê de wê kengî wê bi zêdeyî wê dinava aqil de wê bicihbibê û wê derkeve li pêş? Kengî ku wê aqil û zanîn wê ji têtîni û dîmenên mîtolojîkî û hwd wê, ji dagerên wê were paqijkirin û hwd re wê, bi wê re wê, pêşkeve. Êdî wê, têtînen weme mantîqê, darêjkê û hwd wê biawayekê xwezayî wê di wê temenê wê bo di hizirkirinê de wê bi awayekê valahiyê dagirê wê ew bibê.

Lê mantîq wê ji gelek aliyên ve wê wateya wê hebê. Wê di wê rengê de wê, di nava rewş, têtîni û hwd de wê temenê levkirin û hevgirtinê wê biafirênê. Wê, di dewama wê de wê ew wê bi wê re wê, li ser temenê zanînê hizirkirinê wê bi wê re wê, biafirênê. Ji aliyekê din ve jî wê temenê pêşketina aqilê razber wê bi wê re wê biafirênê.

Di têtînen fîzîkî de wê, di awayekê de wê, xwe bi rewşên fîzîkî wê li ser levkirin û hwd re wê bê ser ziman. Piştî serdemên ronansê û pê de wê, teorîyê fîzîkê ên teorîkî wê pêşkevin. Wê di wê rengê de wê, wan teoriyan wê mirov wê dest bi ceribandina wan bikê. Di wê rengê de wê ev jî wê weke aliyekê piştrastkirinê wê were dîtin. Piştrastkirina têtînekê wê, çî bi xwe re wê bide nîşandin? Pêşî wê, di wê rengê de wê, bi teorîkî wê pêşxistina wê bi levkirinek hevgirtî ku wê bê ser ziman wê bide nîşandin. Di wê rengê de wê, weke temenekê teorîkî ê ji kirin û her wusa di wê rengê de wê, dûr bê. Teoriya dîtbariyê a Einstein wê piştî ku wî

nivîsand wê bi gelekî re wê, piştrastkirinên wê li ser hin rewşna re wê werina kirin.

Di aslê xwe de wê, di mijare piştrastkirinê de wê bi demê re wê hizrên nû wê derkevin li pêş. Karl **Popper** wê dema ku wê bahsa derpêşan û piştrastkirina wan bikê wê, bènê ser ziman ku wê ya ku wê di demekê de wê ew wê piştrastbikê wê, piştre wê ya ku wê were karibê wê vajî wê piştrastkirinê bi aliye 'şaş' ve wê balê bikişênê ser wê û wê bide nîşandin. Di wê rengê de wê, bi wê têngînê wê balê bikişênê li ser dîtbarîya bi piştrastkirinê re.

Dîtbarîya piştrastkirinê wê bo hemû rewşên zêhnî, zanînî û hwd wê bûhûrîner bê. Di wê rengê de wê, piştrastkirin, rast dîtin û hwd wê, di wê rengê de wê, hertimî wê bi fahmkirin û azmûnên nû re wê temenê fahmkirina bi aliyê rastkirinê de biqasî ku wê bide dîyarkirin wê bi aliyê din ê vajî wê de jî wê bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê wateya piştrastkirin û şaşkirinê wê çî bê. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, mirov dikarê wê di awayekê de wê, werênê ser ziman ku wê, mijare teori û ankû zanînê wê di her demê de wê mirov karibê hem pîretikên weke wê bi aliyên wê yên rastkirinê ve jî û yên bi aliyê şaşkirinê ve jî bide pêşxistin wê bi derfet bê. Di wê rengê de wê, di hemû fahmkirinên ku wê bi zanînê wê werina kirin de wê wusa bê. Ev wê biqasî bi yên felsefeyê û hwd wê wusa bê wê bi yên demên hemdem ên bi navê zanistê û hwd ku wê werina ser ziman jî wê, wusa bê.

Di warê piştrastkirin û ankû xalatkirin wê, li gorî kesên weke Karl **Popper wê pêvajoyek** ceribandîne a bo hemû zanistan jî bê. Wî mantiqê xwe li ser xalatkirinê avakir û wê bi wê re wî hanî ser ziman. Di wê rengê de wê, di aliyê xalatkirinê de pêşxistina piştrastkirinê de wê, têngîna xwe de wê, werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, têngîna dîtbarîyê a Einstein, nerîna dîrokê a marks, ya psikanalizê a Freud û hwd wê di wê rengê de wê, weke aliyna ku wê di wê çerçoveyê de wê balê bikişênê li ser wê bê. Popper wê, di wê warê de wê, balê bikişênê li ser têngînên Emprismê û wê di dewama wê de wê di wê rengê de wê werênê ser ziman û wê bêjê ku wê tenê piştrastkirina bi aliyê xalatkirinê ve mirov dikarê wê, bikê. Piştrastkirina bi aliyê rastkirinê ve wê li gorî wê di wê çerçoveyê de wê ne bi derfet bê. Wê di wê rengê de wê mantiqê xwe wê li ser têngîna empirikî a mistikî wê di wê rengê de wê dênê û wê, bi wê re wê li wê bihizirê.

Di warê zanistî de wê li gorî Popper wê, hemû zanist wê pêvajoyek azmûnî de wê bi wê rengê wê di dualiteya nava piştrastkirina bi

xalatkirin û raastkirinê de wê derbas bibê. Wê di wê rengê de wê bi wê re wê, li ser wê bisekinê û wê hizrên xwe de wê di dewama wê de wê bi wê re wê, werênê ser ziman. Di dora salên 1919ê de wê lêpirsîn û lêgerînên li ser pergale rojê û hwd ku wê bibin wê bandûra wan di hizrên wî yên bi wê rengê de wê, bandûrê wê li wî bikin.

Lê di aslê xwe de wê, Popper wê di wê rengê hizirkirina xwe de wê, di awayekê de wê balê bikişênê li ser têngîna empirisismê a metafizîkî jî. Di wê rengê de wê, di hizirkirina zanistê de wê, li gorî wî tiştên ku wê mirov nikaribê bi tememî wan piştrastbikê û bigihijê zanîna wan wê hebin. Yanî wê hinek tiştên ku mirov nikaribê bigihijê zanîna wan wê hebin. Di wê rengê de wê, minaq wê, dema ku wê bahsa hizrên Marks û freud wê bikê wê, 'ku rastiyên wan hena lê ku xelatiyên wan nedîyar' in wê bi wê rengê wê, li wan wê bihizirê û wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê, mantiqê Popper wê di wê rengê de wê, di çerçoveyek empirîkî de li zanistiyê lêgerînê zêdetirî wê, di kîjan şertûmercan de wê piştrastiya wê bi rastî wê were kirin wê, di wê rengê de wê, li wê bihizirê. Di wê rengê de wê, di temenê wê mantiqê de wê ew wê hebê ku wê, her felsefe û zanist wê, di wê çerçoveyê de wê bi bi derfet bê ku ew ceribendinek di wê çerçoveyê de bi wê were kirin û pêşxistin bê. Di dewama wê de wê, reşa zanistîtîya wê jî wê bi şertûmercên demê ên zanîni ve wê girêdayî bê. Yanî bi gotineka din wê tiştêkê ku ew î ro bi rastî were piştrastkirin siba û ankû demeka din a pêşarojê dikarê vajî wê, piştrastkirina wê were kirin. Di wê rengê de wê, ev wê, weke aliyekê ku wê heta ku wê domandin wê di jîyanê de wê bibê wê, bi wê re wê karibê werikirin wê di wê rengê de wê bènê ser ziman.

Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê li gorî wî di awayekê ku wê bi şertê razberiyê wê, şewayê rêbazî ê zanistî wê karibê li hemû zanistên xwezayî û civakî were bikarhanîn. Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê, li ser têngîna olzaniyê jî wê di wê çerçoveyê de wê bihizirê û wê, dîroka jîyanê wê ji ya zanîne wê bi bandûr bibê û wê pêşkeve. Lê wê di dewama wê de jî wê, li ser şewayê re wê bènê ser ziman ku wê di pêşarojê de wê, ne dîyarbê ku mirov wê zanibê ku wê, zanîna mirov wê di wê de wê zêdebûn wê bibê. Li gorî wê mirov nikarê wê ji pêşve bibînê.

Di derbarê nivîsandina dîrokê de wê, ew wê li ser têngînek şewayî wê werênê ser ziman ku wê, mirov wê, ya şûn xwe hiştî û a roja xwe wê zanibê û wê ji wê karibê bènê ser ziman. Lê ya pêşarojê wê nikaribê wê, bibînê. Di wê rengê de di derbarê pêşarojê de wê, demê gotin bi lêvkirin

wê, weke alliyna ku wê kifşkirinê wê bikin û wê weke aliyna mudahaleyî bin. Di wê çerçoveyê de wê, ev wê weke aliyekê negativ wê di wê çerçoveyê de bi xwezayê mirov dikarê wê kifşbkê.

Di wê rengê de wê li ser şewayê nivîsandina dîrokê û hêviya ji têtîna wê ya teorîkî ku wê li ser wê bihizirê wê ew wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku dîrokek teorîkî ku wê bi dîrokek teorîya fîzîkê re wê taqabûl bikê wê, derfete wê nebê. Di wê çerçoveyê de wê di awarê şîrovekirin û depelendina ji wê a teorîkî ku wê bi wê were kirin wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê. Bi wê ve wê bi sînor bê. Di dewama wî de wê, minaq teoriyek fîzîkî wê li gorî wê nebê teoriyek dîrokî. Herîkîna dîrokê çendî ku ew başbibê jî wê ne li gorî rewşên teorîkî wê reng û awa wê bistênê. Wê di wê rengê de wê hizrên xwe wê, werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, mantiqê Popper wê li ser esasê bi awayekê teqez pêşdîtînan ku mirov nikarê bikê wê, di wê rengê de wê bi wê bihizirê. Li gorî wî nerînek zanistî hebê jî wê pêşdîtînek zanistî a bi hûrgilî wê ne bi derfet bê. Di wê rastiyê de wê hizirkirina ku ew dikê wê temenê wê li ser esasên zanistî ên civakî wê bikê ku bide rûnandin û wê bêtê ser ziman.

Di mijare nivîsandina dîrokê de jî wê, di wê rengê de wê di awayekê de wê hizrên xwe wê werênê ser ziman û wê bêjê ku wê, nerînek wê were kifşkirin û wê bi wê bê nerîn û wê dîrok wê were nivîsandin. Ew navê wê jî bi têtîna û gotina 'nêzîkatîya dîrokî' re wê, dihênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê wê nerîna Popper a empirist ku ew di wê çerçoveyê de wê dikê ku wê pêşbixê wê, li temenê pêşnezanînê, ya qatî ne bi derfeta ku mirov wê kifşbikê û xwe bigihênê wê û hwd re wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê, demê wê, mirov di çerçoveya zanistî de ku mirov wê bihizirê wê, çawa nêzîkatîyekê wê karibê bi kirpênê? Di wê rengê de wê, di serî de wê, di roja me de wê, bi gotina "di nava şert û mercên şenber de' nivîsandina wê weke aliyekê giring wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, rewşên demî ên ku ew dihên ser ziman wê, bi wê re wê, şûndîtînek wê bi wê re wê, were bi temenkirin û wê bê hanîn ser ziman. Şûndîtin wê weke temenekê dîtîniê bi nerîniê yê dîrokî bê. Wê di wê rengê de wê di wê rengê de wê ji rewş, şert û mercên bûtî û rûdayî û jîyankirî û hwd re ve wê, xwediyê temenekê fahmkirinê bê.

Di nava rewşa jîyankirinê de wê, pêvajoyên jîyankirinê wê mirov li vir dikarê ji aliyekê din ve jî wê balê bikişênê li ser ziman. Di zane min de wê, dîroka jîyanê ku ew bi jîyankirinê wê bê û ankû awayên din û hwd bê wê, di nava wê de wê, biolojîkî wê bibê. Ji pêvjaoyên demên jeolojîkî û

heta roja ên gûharînê û pêşketinê ku wê bi wê re wê bi awayekê wê peresendin ku wê bibê ku em li berçav bigirin û wê weke rastiyeke wê herê bikin wê demê wê, di wê rengê de wê, ev wê, her şert û mercên demî ên xwezayî wê li gorî xwe wê di rewşên biolojîkî û hwd de jî wê gûharênêkê wê bide çêkin.

Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê din di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina pêvajoyên pêşketinê wê, di wê rengê de wê, pêşdîtina wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, ne bi derfet bê. Ber ku wê, ew hê ne hatibê jîyankirin bê. Ya ku ew hatî jîyankirin û bi awayên wê re wê mirov dikarê wê kifşbikê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, weke aliyekê din jî wê, dikarê wê bi wê rengê wê fahmbikê ku wê, mijare fahmkirina têgînên weke pêşdîtinê wê, di wê rengê de wê, di awayekê rengê pêşketinê û awayê wê demkî ku mirov wê bibê xwediyê nêzîkatîyekê wê di wê rengê de wê, bi wê re wê, mirov wê karibê bibê xwediyê têgînekê. Lê di wê rengê de wê jî mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare pêşdîtinê, wê mijarek ku wê di aslê xwe de wê têgînek pêwîstîni û baxtewarî a demên berê jî wê di awayekê de wê di temenê xwe de wê bihawênê. Ber ku wê, di wan demên berê de wê bê hizirkirin ku wê xwûdê her tişt ku wê çawa bibê û dibê kifşkirîya û hemû li gorî ku wî kifşkirîya û ankû bi plankirîya wê rûbidê. Di wê rengê de wê weke ku em bi rêmdarên medî û hwd re dibînin wê, ew jî wê, bi têgînên weke bi peyamên ji xewnan derxistinê, xwandina xatên laş bi rengê bi hişmendî bi watelêkirinê û hwd re wê bikin ku wê, di wê warê de wê, werênina ser ziman. Yanê wê, ew wê di wê rengê de wê, di rewşa hizirkirinê û kifşkirinê de wê, di mijare xwe de wê, bi pergalek xwe yê hizirkirinê wê bikin ku ew ya ku wê di demên pêş de wê bibê. Ber ku ew di wê zanîn û baweriyê de na ku wê, di demên pêş de wê, di awayekê de wê, çawa bibê ew ji xwe dîyar û kifşa. Tenê hewceyî bi wê heya ku em xwe bigihênina wê. Di wê rengê de di nava jîyanê, rengê bizanînbûna xwe, fahmkirin û peyamên ku ew xwe bigihêninê ku ew levbikin wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, derfetê bide me ku em xwe bigihênina li wê. Di wê rengê û awayê de wê, di awayekê de wê, ew wê, bi wê re wê were hizirkirin. Ber vê yekê wê ji aliyekê ve jî wê were dîtîna ku wê giringîyek li zanînê û bi zanebûnê wê were dayîn û baxşkirin. Di aslê xwe de wê, têgîna pêşdîtinê wê di wê rengê de wê, di wê rengê de wê weke têgîneka ku wê bi wê di temenê wê de wê xiyalkirin wê hebê. Di

wê çerçoveyê de wê mirov nikarê wê bi tememî bi têngînên pêwîstîni û hwd re wê şîrovebikin û wê werênina ser ziman. Ber ku wê ji wê zêdetirî wê di wê de wê weke aliyekê giring wê, pêvajoyên hizirkirinê û pêşketinên bi aqilî û hwd ên di meji de ku wê xwediyê temenê girtinên bi xêvî bin wê hebê.

Girtinên di mejî de wê, aliyekê fahmkirina me wê biafirênin bi rewşên weke çavkaniyên wan re. Lê di wê rewşê de wê, rewşa zanîne di meji de wê aliyekê wê yê teybet wê hebê. Di wê rengê de wê were dîtîn ku wê mejî wê bi xêvê û hwd wê, dîmenkirina bi wêneyî û hwd re wê, bikê. Wê temenê hizirkirinê wê di wê de wê biafirênê. Her dîmenkirin û ankû wênekirin wê di awayekê de wê karibê temenê bêsinor hizirkirinê wê biafirênê. Lê dîmenkirin û ankû bi wênekirin wê ji aliyekê din ve jî wê, temenê wê biafirênê ku wê, mirov wê zanînekê wê bi awayekê wê fahmbikê. Em dibêjin bi awayekê wê fahmbikê ber ku wê, di wêneyekê de wê, fahmkirinên bi dîtbarî wê, minaq mirovek. Cismekê û hwd wê bi hebûnî wê hebê. Lê tiştên weke mirov çî di mejî de dihizirê û ankû hîsdikê wê kêlîkê û berî wê kêlîkê çî hîskiriya wê di wê wêneyê de wê, newê, kifşkirin. Wê mirov wê nikaribê wê, ji wê bigihijê li wê. Wekî din cismekê ku ew di wêneyê de dihê dîtîn wê, çendî ku ew giran a û hwd wê mirov nikaribê ji wêna xwe bigihênê wê rewşa wê. Ya ku em dibînin û carna wê, dema ku em di dîmenekê de tiştêkê bi cismî dibînin û em wê dizanin ku ew çendî girana û hwd em berê wê jîyankirina. Ber vê yekê em ji wê gavê diavêjin wê dikin. Di wê rengê de wê ew azmûnên me bin ku wê di wê rengê de wê bina temenê fahmkirinekê bi ya ku em wê dibînin re.

Di wê rewşê de wê di serî de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê din wê werênê ser ziman ku wê mijare çavkaniyê wê, di wê rengê de wê, dîmen û ya esasî wê hertimî wê di warên aliyên nirxî û hwd de wê, di wan de wê aliyên ku mirov wan ji hev cûda fahmbikê bin. Di mirovekê ku cismek û ankû tiştêk, kesek û hwd ku ew bi hebûnî di wêneyekê dibîne wê, ji wê wêneyê nikaribê xwe bigihênê naskirina wî. Di wê rengê de wê, ne gihijê wê zanîne ew ku wî nasbikê. Yan divê ku ew berî wê kêlîkê ew wî û ankû wê nasbikê û yan jî dîtibê. Di wê rengê de wê, hingî wê dema ku di dîmenê wêneyî de dît wê ew naskirin û cerbên wî yên berê wê, bi azmûn wê bi wê dîtina wî re wê bina weke xosletên fahmkirinê. Wê bi wê re wê çerçoveyek fahmkirinê wê bi wê re wê biafirênin.

Çerçoveya fahmkirinê wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê, hinekî bi vir ve girêdayî wê li wê

bihizirê wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, tişt wê, di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê, xwe bide nîşandin. Di mijare dîmenê û ya esasî de wê, cûdahî wê di rewşa hebûnî de wê xwe bide nîşandin. Dîmen û ya esasî wê, di wê rengê de wê di xosletên wê yên dîtbar de wê, yên ne bi dîtîn û ne bi reng de wê, xwe bide nîşandin. Giranî wê, rengê wê nebê. Di aslê xwe de wê awayê wê jî bi şenberî wê nebê. Tişteke ku ew bi heman giraniyê bê wê tişteke din wê di giraniyek cûdatir bê. Wê di dewama wê de wê ji aliyekê din ve jî wê, di dewama wê de wê ew tişt wê, weke aliyekê wê yê din jî wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di serî de wê, mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, mijare fahmkirinê wê di wê rengê de wê, xosletên tiştê bi zindiyî û hebûnî re wê, bi levkiriniya xêvê û hwd re wê bide bi temenkirin. Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê, ev wê, weke aliyekê giring bê. Di wê rengê de wê felsefe wê, di demên berê de wê, têgîna derpêşî wê bi pêşbixê û wê li ser wê re wê, werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê derpêşî wê çendî ku wê di roja me de wê, weke aliyekê temenî ê felsefeyê jî wê ji aliyekê ve wê were ser ziman wê, tenê mirov bi awayekê wê re wê werênê ser ziman.. Mirov nikarê bi hemû awayên wê re wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, aqilê ku ew bi razberî dihizirê wê li ser wê re wê, di wê rengê de wê, di awaayekê de wê, weke bi rengê avêtina li holê a hizrekê û bi wê piştrastkirinê bi wê ku mirov bikê wê bi wê re wê, were ser ziman. Derpêş wê hinekî wê di rengê hizra hatî avêtin li holê de bê. Wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, ya ku ew hat avêtin li holê wê bi wê re wê, were salixkirin. Minaq derpêşekê em dikarin bi wê rengê wê biafirênin û wê werênina ser ziman û bêjin 'baran dibarê'. Lê baran çawa dibarê û di çi rengê de dibarê wê ew wê weke aliyna xosletî ên ku wê bi azmûnkirinê re wê bi wê re wê bi levkirinê re wê bi temenkirin û piştrastkirina wê re wê, dikarê wê werênê ser ziman. Derpêş wê,, di her demê de wê, razber bê. Wê bi piştrastkirinê re wê weke ku wê were şenberkirin. Lê ya ku ew hat şenberkirin wê çendî mirov dikarê wê weke wê derpêşê ku ew hatî piştrastkirin wê herê bikê? Di aslê xwe de wê di wê rengê de wê ev wê weke pirsêka ku mirov dikarê bi wê hebûna derpêşê wê hinekî wê bikê berlêpîrsînê û wê bi wê rengê wê hinekî li wê bihizirê. Di dewama mijarê de wê ev wê weke aliyekê fahmkirinê ê tememker bi mijarê re wê biafirênê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê bi têgîna derpêşê re wê werênê ser ziman ku wê hertimî wê di ya ku ew hat piştrastkirin û ya ku weke derpêş ku ew pêşî hatibû avêtin li holê wê, hevdû negirin, çendî ku wê weke bi reng, darêjk û levkiriniyeka bi wê re wê, hebê jî. Ne tenê di awayekê de wê baran bibarê. Wê di gelek awa û rengan de wê bibarê. Her awa û rengê wê jî wê bi xwe re û bi awayê xwe re wê xwedyê rewşa xwe ya ku ew bi wê were kifşkirin a xwemalî bê. Wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov got baran dikarê wê, di wê rengê de wê, derpêşa baran barînê wê di aslê xwe de wê, bi reşa barîna baranê re wê, di awayekê de wê were ser ziman. Wê di dîmen de wê, dema ku me dît ku baran barî wê, di wê rengê de wê, weke ku ew hatibê piştrastkirin wê întîbayek wê bi me re wê çêbibê. Lê ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di mijare wê de wê, weke aliyekê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê fahmbikê.

Di mijare barîna baranê de wê mirov dikarê wê bêjê ku wê di rewşa hemû reng, awa û demên barîna baranê de wê, levkirinek bi awayî a xosletî bi gîştî wê di awayekê de wê, were dîtin. Mînaq wê, baran bibarê. Baran bo ku bibarê dibê ku ew baran werê barîn. Yanî bi dilopên wê re ew were û keve.

Di wê rengê de wê barîna baranê wê di wê rengê de wê, dema ku me bahsa wê kir wê, piştrastîya derpêşa baranê jî wê di aslê xwe de wê weke piştrastkirineka şenberî a bi razberî ku mirov wê, karibê fahmbikê jî bê. Çendî ku kesekê ku wê barîna baranê dît û wê ji wê barîna baranê wê fahmbikê wê, bi wê re wê, di mejiyê xwe de wê derpêşa barîna baranê wê şenber bikê lê wê ji aliyê çawa, kîjan awa, dem û hwd de barîna wê, di wê rengê de wê ew wê weke aliyên xosletî ku ew dikarin dervî wê fahmkirina barîna baranê bimênin jî bin. Di wê rengê de wê ya ku wê derpêşê bi hijmarek bêbasab wê piştrastkirinan bi demê, awa û hwd re wê bi wê re wê bide kirin wê, di wê rengê de jî wê ev bê. Hemû piştrastkirin wê, di her demê de wê heta ku ew baran bibarê bi demê re wê, ew derpêş wê di awayekê de wê hebê û wê were piştrastkirin. Her dema ku wê baran barî wê awayekê wê yê piştrastkirinê a bi xwe re bi xwemalî ku wê biafirênê bê wê dikarê wê werênê ser ziman û wê fahmbikê bê. Di dewama we de wê, weke aliyekê din jî wê di wê rengê de wê derpêşa baranê wê, di wê rengê de wê, bi demê re wê, di her demê de wê, ya ku em wê weke bi gotinî wê kifş dikin ku baran dibarê ku wê kifş dikin wê weke aliyekê giring ku wê, bi aqilê me re bê. Di wê rengê de wê, bi xosletên wê re wê, di wê rengê de wê, dema ku em wê derpêşê kifşdikin

me di mejî de wê pêşî bi kîjan xosletan ew salixkiriya wê, di wê rengê de wê, di çerçoveya wê de wê, were hizirkirin. Di aslê xwe de ji aliyê wan xosletên ku mirov kirî di mejî de bi wê derpêş afirandinê dikarê di ti demê de baran nebarê jî. Ew ti demê de newê piştrastkirin kirin jî. Ber ku wê ew xoslet wê, di wê rengê de wê dema ku em bi xosletê re wê bihizirin wê, di wê demê de wê ew di mejî de wê întîbayê wê bi pêwîstî (deterministî) wê bide çêkirin ku wê, renekê baranê wê hebê û wê ew bibarê. Wê di wê rengê de wê weke ku ew di pêş de derpêşa wê hafî çêkirin ku wê ew wê were û bibê. Lê ew wê, ti tişt wê weke ya din wê nebê. Wê her tişt wê di xwemaliya xwe de wê, bibê. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê dema ku em ji vê aliyê ve wê bihizirin wê ti derpêş wê weke wê piştrastkirin wê nebê. Wê tenê wê weke darêjkekê wê, bi xosletna gelemperî ên bêteybet ku wê bê hizirkirin wê bibê. Wê demê mirov çawa dikarê nava barîna baranê û derpêşa baran dibarê de wê têkiliyê dênê? Wê ev wê weke aliyekê ku wê, di levkirina hin xosletan de wê weke bi wê întîbaya weke hevdû ku ew dibê wê bi wê re wê di awayekê de wê were fahmkirin bê. Di wê rengê de wê ya ku ew weke hevdû jî bê ku em ji aliyê wê rengê hizirkirina wê derpêşê bi wê bihizirê û rengê wê rewşa û bûyîna wê bi wê bihizirê wê, di wê rengê de wê, dikarê wê werênê ser ziman.

Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê minaq deh kes wê, derpêşa baran diikarê wê ji aliyê xwe ve wê bêjin. Lê hemû kesên ku ew bi wê dihizirin, awayê barîna baranê ku ew bi wê dihizirin, reng û demên wan wê ji hevdû cûda bin. Di wê rengê de wê, her kesek wê ji aliyekê xwe ve wê, bi azmûnên xwe re wê ew wê bikin û wê bi wê re wê bihizirin.

Di wê rengê de wê mijare fahmkirina derpêşî wê di aslê xwe de wê weke mijare ku mirov wê bi wê re wê çendî ku wê bihizirê wê di her demê de wê karibê bi wê re wê piştrastkirinên nû bi wê re bikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê awayê de wê, em wusa bihasibênin ku wê minaq wê ji demên sumerîyan û heta roja me wê, bi hezaran salan wê her salan wê gelek caran wê baran bibarê. Wê di wê de wê, her dem wê di xwe de wê di wê de wê gûharîn wê hebê. Wê di wê de wê, di awayê wê de wê gûharîn wê bibê. Wê di wê rengê de wê, her rewşa barîna baranê wê bi serê xwe wê, bi awayekê darêjkî wê, di çerçoveyek têgînî de wê, bi xosletîyên ku em bi wê hizirîna wê levbikê re wê ew wê werê ser ziman. Minaq em dikarin bêjin mirov heya. Derpêşa mirov heya wê, minaq ji demên destpêkê ên şariştaniyê û heta roja me wê gelek mirov wê werin û

herin. Wê yek jî wê ne weke yê din bê û ne xwediyê dîtbarî, dîmen, xoslet û rewşên jîyane hevdû bin. Wê ti kesek wê li şûna yê din wê jîyanekê neji. Wê herkesek wê jîyane xwe wê bi hebûna xwe ya dijî û zindîyî re wê bijî.

Mijare fahmkirinê û derpêşe bi xosletî wê di wê rengê de wê, mirov dikarê di nava jîyane wê de wê hinekî din jî kûr herê. Wê di wê rengê de wê hê gelek aliyên wê yên din ên ku mirov dikarê wan fahmbikê û werênê ser ziman jî wê hebin.

Derpêş wê, dema ku mirov wê li wê dihizirê wê mirov dibînê wê ku wê çendî ku wê weke piştrastkirina wê were kirin jî lê wê, di aslê xwe de wê, newê piştrastkirin. Wê, di wê rengê de wê ya ku wê ji vê wê were fahmkirin wê ew bê ku wê, derpêş wê, weke têgînek razber a ku mirov wê fahmbikê bê. Di dewama wê de wê ew derpêş wê, dema ku em bahsa piştrastiya wê dikin jî em bi hinek xosletên dişibihina hevdû û ankû denkî hevdû dihên bi wan em wê dikin. Di dewama wê de wê weke aliyekê din wê di dewama wê de wê, dikarin wê fahmbikin ku wê, minaq wê, di derpêşa baran barînê de wê, çendî mirov karibê wê, bi hebûna barîna baranê re wê, ew were piştrastkirin? Yan jî wê, ew barîna baranê wê, ew wê, weke piştrastkirineka wê bê. Em dema ku wê, derpêşê diafirênin em li rewşên barîna baranê hizirkirina û me ew pêşxistiya. Di wê rengê de ew hizirkiriya. Di dewama wê de em bi wê li rewşa barîna baranê dihizirin. Lê rewşa barîna baranê wê, di aslê xwe de wê, bi wê ku em wê werênina ser ziman em divê ku wê bi serê xwe wê weke aliyekê wê werênina ser ziman em, yekê bi ya din nayênina ser ziman. Wê demê ku ew nebê wê, di vê rewşê de wê derpêş wê hinek xosletên gelemper wê rewşa xwe wê, di wê rengê de wê bide dîyarkirin. Minaq xosletên wê yên ku em wê fahmbikin em dikarin li ser awa û rengê barîna baranê, rewşên weke dever û demên ku ew di wê de baran dibarê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê rewşê de wê, di rewşa her barîna baranê de wê li hemberî ya din wê xwediyê xwemaliyeka di xwe de bê. Di wê rengê de wê, dema ku em gotina baranê bi serê xwe wê hildina li dest wê, bi serê xwe wê, rewşekê wê, werênê li holê. Wê, di wê rengê de wê, di rewşa wê, de wê, weke ku wê barîna baranê wê, di awayekê ku mirov dikarê di wê de bi fahmkirina xwe re kûrbibê de wê, xwe bide nîşandin. Barîna baranê wê di awayê wê yê barînê de wê bi dilopan wê bibarê. Di dewama wê de wê, her dilop wê weke hebûneka ji wê baranê wê biafirênê bi hebûna xwe re. Wê, di wê rengê de wê çerçoveya wê baranê a giştî ku mirov wê derxê wê, di nava wê de wê, bêbasab wê gelek dilop ku ew bi hevdû re dihên û

hena wê werina dîtin û kifşkirin. Wê, di wê rewşê de wê, dema ku em di wê çerçoveya wê, rewşa dilopîya wê de wê li wê bihizirê wê demê mirov dikarê wê jî wê werênê ser ziman ku wê rewşa dilopê weke element û ankû fenomeneneka wê bimênê li holê. Wê, di wê rewşê de wê, di nava wan dilopên wê de wê wekehevdû bûyin wê bibê? Na, ew jî wê nebê. Wê, dilop wê her yekê wê bixwe û serêxwe wê hebê. Di wê rengê de wê, dilop wê hebê. Wê ji hebûna dilopan wê hebûna barîna baranê wê bibê. Wê, dilop wê di wê çerçoveyek wê di çerçoveya hebûna baranê de wê hebûnek hevgirtî a baranî wê bi xwe re wê biafirênin. Wê ew hebûna wê ya hevgirtî wê, di wê çerçoveyê de wê, xwediyê rewşek baranî a ku wê mirov dikarê wê bi sazûmanî û dîzaynî ku ew jixwere ku ew dibê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Kêlîkek piçûk ku em karibin rewşa barîna baranê li hewayê wê bicemidênin wê her dilopên wê di hewayê û demê de wê weke dalaqandî wê bimênin. Wê di nava wan de wê, rewşek têkiliyî wê hebê. Wê di dewama wê de wê, ji yekê li ya din wê navberek wê were dîtin. Wê bi geometrikî wê karibê wê bihasibênê û wê fahmbikê.

Di wê rewşê de wê, rewşa baranê wê, di aslê xwe de wê, weke rewşeka ku mirov wê, dikarê wê di awayekê de wê weke aliyekê giring ê bûyîni wê fahmbikê. Di rewşa baranê de wê, her baran wê ji gelek dilopên bi hevdû re hena û dihên wê biafirê. Di dewama wê de wê weke aliyekê din wê di dewama wê de wê her dilop wê ji gelek elementên ku ew bi wê diafirê wê hebê. Wê hebûna dilopekê wê dema ku ew piçkên avê di çerçoveya wê de hevdû digirin wê bi wê re wê bi rewşek kişînaardiyî re wê bi wê re wê hebê. Wê xwediyê kutleyek ku ew bi wê dikeve wê hebê. Wê weke cismekê wê bi hebûnê wê hebê.

Di wê rengê de wê, di dewama wê de wê, dilop wê, di wê de wê, elementên ku ew ji wan diafirê wê di wê de wê gelek wê hebin. Bi serê xwe dilopek wê weke hevgirtineka ji gelek elementên avê minaq ji du hîdrojen û oksijenekê diafirê wê bi giştî wê were salixkirin. Lê di dewama wê de ku mirov hinekî din wê di wê de kûr herê û pêde herê wê, di wê de wê, gelek element din wê di wê de wê hebin. Minaq hidrojen wê weke vejene diatomikî wê, dikarê kifşbikê wê werênê ser ziman. Hidrojen di fezeyê de wê, weke hemanekê temenî bê. Stêrên ku ew di awayê plazmayekê de bin wê ji wê pêk were. Hidrojen wê, di nava wê de jî wê, awayên wê ku mirov karibê kifşbikê wê bibin. Wê di dewama wê ya ku minaq weke bi metanî dihê çêkirin jî wê hebê. Li dunyayê wê, hidrojena ku ew dibê wê, di awayekê monstrebûyî de wê, bi elementên din ên ardê re wê di awayekê de wê, bandûr li wê bibê û wê bi wê re wê,

bikeve awayekê ku ew karibê di awayekê temenî ê jîyanî de bijî wê bibê. Di isotopen hesan ên hidrojenî de wê, protiumek wê ji protonek hesan wê biafirê. Stêr bi proton û protonê re wê, fusyonek nukleri wê biafirênê. Wê bi wê re wê bi levketin û ankû biyendina bi hevdû re wê, pêvajoyên wê yên gûharînê û ankû bi hebûna xwe re wê dest biafirandinê wê bikê. Di wê rewşê de wê, di rewşa wê de wê, pêvajoyên ku wê di zikhevdû de wê, li ser esasê ast bi asrt wê derbas bibin wê bi wê re wê weke hemû rewşên din ên kimyewî wê bibin. Wê di hemû organismayên ku ew bi run, karbonhidrat û proteinan dijîn wê weke temenekê wan ê jîyanê bê. Wê piştî helyum û hidrojenê wê di fezeyê de wê weke elementa sêyem a herî zêde ku wê xwediyê hebûnê bê wê dikarê wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê pêvajoyên wê hevgirtinîya ku mirov wê dikarê wê, werênê ser ziman wê, di wê de wê, bi gelek awayên din re wê di awayekê hevgirtî de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di nivîsandin û lêkolîneka biolojîkî û kimyewî de di fahmkirina wan de wê mirov karibê zêdetirî pirr zêde kûr pêde herê û hevgirtini û pêvajoyên wê yên biyendinê û bi wê re bûyînê di zikhevdû de wan ji hevdû derxê û wan fahmbikê.

Di wê rewşê de wê ev rewş wê, di warê her elementê de wê, di wê de wê, hevgirtiniyek bi pergali ku wê bi wê re wê bê temenê wê rewşa wê û bi wê re hevgirtiniya wê ya bi elementên din re ku wê biafirênê bê. Di rewşa avê de wê wûsa bê. Wê di asta bilindtir de wê, dema ku wê gelek elementên avê wê werina cem hevdû û wê bi hevdû re wê dilopek av wê biafirênin wê dikarin wê bi wê re wê biafirênin. Wê di wê dilopê de wê beremberê kutle û giraniya wê, hêza wê ya kişînê wê bibê û wê beremberê wê hêsa kişînê wê xwediyê çerçoveyek manyatikî a ku wê ew dilop wê bi wê hevdû bigirê û wê biafirê bê.

Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, rewşa manyatika dilopê wê li gorî wê, pirr zêde wê xort bê, ku ew heta ku ew karibê wê elementa bi navê dilopê wê ni hevgirtinekê wê biafirênê bê. Wê, di wê rengê de wê, têkiliya nava gelek elementên avê ên ku ew weke hevdû li hevdû rêz û di ahengekê de na wê, bi wê re wê, di wê çerçoveyê de wê, hebê. Wê, rewşa manyatikê ku mirov wê, li berçav bigirê wê, têkilî û navberîya nava her elementê wê xwediyê rewşek ku ew bi wê dikarê bi sînorê wê xwe bigirê bê. Wê di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê, di serî de wê mirov fahmbikê.

Di aslê xwe de wê, dema ku em mijare derpêşekê wê di sserî de wê hildina li dest wê, di wê rengê de wê bi têngînê wê têkiliya wê ya bi

hevgirtinîya wê re wê, têkiliyek hem gerdûnî û hem jî teybetî ku ew dikarê bi wê ve pêde herê û were fahmkirin re wê hebê. Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê, derpêş wê, di wê rewşê de wê, di hebûna wê ya fahmkirinê de wê, ew wê bi wê re wê, di rewşa wê de wê, weke rewşekê bê. Lê ew rewş wê ji gelek rewşên ku ew di zikhevdû de hena û temenê fahmkirina wan bi wê rengê hena mirov dikarê bi wan ve girêdayî wê hilde li dest û wê fahmbikê bê.

Di wê rewşê de wê ev wê bi wê re wê were dîtin ku wê her rewşên ku ew bi fîzîkî hena wê bi awayekê wê weke ku wê ji yekê li ya din wê têkiliyek girêdanî wê bi wan ve wê hebê û wê bi re wê, ew wê, bi wê re wê, xwediyê çerçoveyek sazûmanî a giştî ku wê mirov dikarê di çerçoveyek giştî de wê fahmbikê bê.

Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, ev jî wê, were dîtin ku wê, di nava jîyanê de wê hemû element wê di awayekê de wê, têkiliyek ahengî û hwd wê, bi wan re wê hebê. Wê, ew têkilî wê temenê hebûnek jîyankirinê a ku mirov dikarê wê bi wê re wê bijî û wê biafirênê bê. Di wê temenê de em î ro temenê wê, hevgirtinîya bi sazûmanî bi rojê ve girêdidin ku ew temenê jîyanê li dunyayê diafirênê bi wê ve wê girêdidin.

Lê di wê rengê de wê, têkiliya her elementên ku ew weke elementên temenî na a bi hevdû re heya wê bi awa, reng, ast, rada û hwd ve re wê ew wê temenê wê bi xwe re wê biafirênê. Wê hebûna baranê, weke ji dilopan pêktê, ya dilopan ji elementên wê yên bingihînî pêkt û hwd. Ev wê wusa di awayekê de wê xwe bide domandin. Lê di wê rengê de wê her element wê di awayekê de wê, ew hebûna wê ya fîzîkî wê, bi têngînên koordinatî ku wê bi wê re wê, xwediyê têkiliyek fîzîkî û hwd bê wê, bi wê re wê, rewşên weke yên kutleyê, kişînê, giraniyê û hwd wê bi rewşên xwe re wê bide afirandin. Di dewama wê de wê, weke aliyekê giring wê, di wê rengê de wê, xwediyê fahmkirinekê bê. ..

Dema ku wê dilopek wê, ji destpêka bûyîna wê û di pêvajoya hatin û ketina wê ya ardê de wê, derbas bibê wê, ew pêvajo wê, hem xwediyê rewşek kutleyî, kişînîya ardê, manyatikî û hwd bê. Wê bi wê re wê, gelek rewşên din jî ên ku mirov dikarê wan werênê ser ziman wê hebin. Wê afirîna wê dilopê û weke bûyîna gelek dilop wê bi heman rengê wê pêvajoyna wan ên afirînê ên bi serê xwe wê hebin. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê çerçoveya têngîna derpêşa baran dibarê de wê, pêvajoyek bêhasab a zanînê ku mirov wê di çerçoveyek hevgirtî de wê bi wê rengê wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman wê hebê. Di wê rengê de wê ev rewş wê, hemû wê bi serê xwe wê weke aliyna ku ew hena û wê bi

hevdû re wê têkiliyek wan ya fîzîkî bi koordinatî û hwd û hwd jî wê hebê. Dilop ji avê bê. Wê dema ku ew hat ardê ew ghişt ava li ardê a din ya baranê wê bi wê re wê tevlîhev bibê. Wê di wê de wê, weke wê reng û awa wê bistênê. Wê ew av wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê ku mirov wê dikarê wê bi awayekê wê, di wê rengê de wê, werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirina derpêşê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman wê, ji aliyê wê têngîniya wê ve wê ew biawayekê razber wê hebê. Lê wê rewşa ku ew wê weke ya piştrastkirina wê were ser dîtin û ser ziman jî wê ew wê bi serê xwe wê hebê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ew rewşê wê weke rewşek ku mirov wê dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring werênê ser ziman bê. Di rewşek piştrastkirî de wê, çendî ku wê mirov karibê wê bi wê rengê wê weke rewşek piştrastkirî wê werênê ser ziman. Wê ew piştrastkirin wê reng, awayek, darêjkek û hwd wê hatibê kirin. Lê dervî wê, dikarê gelek awayên din jî wê bi wê re werênina sser ziman. Yanî bi gotinek din wê, derpêşek wê, ne sînorê wê yê fahmkirinê wê bi wê rengê wê, bi hûrgilîya wê re wê hebê û ne jî wê bi tememî wê di awayekê de wê karibê were piştrastkirin bê. Wê di her demê de wê ew wê karibê were kirin bê. Di wê rengê de wê, di wê awayê ku ew bi wê dihê piştrastkirin de wê, ew derpêş wê bi wê rengê wê weke ku wê sedema pêşxistinekê wê bi wê rengê ku ew hatîya kirin.

Bi awayekê herêkirin û wê bi wê rengê weke têngînek piştrastkirî wê bi gotina 'ew hatîya piştrastkirin û edî wê, hewceyî wê nebê ku ew, bi çî nav û rengê were ser ziman wê weke têngînek formel bê. Wê di wê rengê de ku ew, bi navê zanistê bê wê, mirov dikarê wê bi navê rengêkê zanistî a formel wê bi navbikê û wê werênê ser ziman.

Zanîn wê weke ku em di demên hemdem de wê dibînin wê di awayekê çêkerî de wê xwediyê temenekê jîrî ê ku ew dihê pêşxistin jî bê. Di wê rengê de wê, bi wê rengê têkiliya têngîna derpêşê bi *jîra çeker (artificial intelligence)* jî re wê, dikarê di wê rengê de di awayekê de wê dênê û wê bi wê re wê fahmbikê. Di awayekê de wê, weke ku em bi têngînen fîzîkî hwd re wê, dibînin wê di rengê de wê, bi reng cûda çêkirin, bi awa çûda çêkirin, bi darêjk çûda çêkirin û hwd wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê werina pêşxistin. Wê di wê rengê de wê têkiliya nava wê weke aliyekê giring wê xwe bi awayekê pêşxistinî wê bide nîşandin.

Di warê têngîna derpêşî a fahmkirinê de ku mirov bihizirê wê, têngîna derpêşê wê, întîba û hizra ku wê bide me wê, di wê rengê de bê ku wê weke aliyekê felsefeyî bê. Rasta ku wê, felsefe wê aliyekê wê jî wê bi

têgîna derpêşê re wê, were ser ziman. Ê derpêş wê, di wê rengê de wê dema ku mirov wê di demên felsefeyê de wê, werênê ser ziman wê, temenê wê piştrastkirinê wê, li ser esasê aqılmeşandinê re wê, were ser ziman.

Lê di demên piştî ronansansê de ku wê aqıl û zanîn wê pêşkeve wê, bi çerçoveyek giştî wê temenê pêşketinê wê biafirênê wê, di wê rengê de wê, li ser temenê xwe yê şenber wê, di wê rengê de wê bi wê re wê, hewê bê dayîn ku were hizirkirin. Di wê rengê de wê, dema ku wê destûrek wê were çêkirin wê ew destûr wê, ne destûrek ku ew di temen li pêş û pêşîya wê xwediyê girêdanîyek mistîkî bê. Di wê rengê de wê, di serî de wê, weke aliyekê ku em di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê aliyê têgîna pozitiwismê a dadî wê mirov dikarê wê, di wê rengê de wê minaq wê bide. Wê bi wê re wê mirov wê bidest çêkirina destûrên xwe birêvebirinê wê bikin û wê, di wê temenê de wê, ew wê, bi wê rengê de wê, temenê jîyane xwe wê bi destê xwe wê, bikkin wê, bihizirin û wê, werênina ser ziman. mijare pozitiwismê û dadê wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, li ser temenê wê yê şenber wê, di awayekê de wê, weke aliyekê giring wê, dikarê wê werênê ser ziman.

Têgîna pozitiwismê a dadî wê ji aliyekê ve wê, gotina rastitiyê wê li ser temenekê jîyanî ê şenber wê bikê temenê fahmkirina xwe de. Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê, ew wê, bi wê re wê, pêşkeve. Di çerçoveya civaketiye de wê, dema ku wê were hizirkirin wê, di wê rengê de wê, di awayekê teybet û şenber de wê, xwe bide nîşandin. Di pirsgirêka fahmkirina têgîna pozitiwismê a dadî de wê çerçoveya bi sînora a bi restî û hwd ku wê bi wê ve wê alaquadar bibê wê di wê çerçoveyê de wê, bi çerçoveya ku wê kifşkirîya wê bi wê ve girêdayî wê, xwe bîninê ser ziman. Di dewama wê de wê, weke aliyekê din jî wê, di dewama wê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê mijare têgîna pozitiwismê wê li ser temenê têgîna dadî a ku ew dihê çêkirin re wê were ser ziman. Ji aliyê dadî ve wê, dema ku wê mirov wê têgîna pozitiwismê wê fahmbikê wê, li ser temenê ku wê yê ku ew di wê demê de heyî ku wê bêî ku wê serî li destûrna xwûdayî û hwd ên kifşkar bide ku wê kifşbikê re wê were ser ziman.

Piştî demên ronansansê û pê de wê, civakbûn wê pêşkeve. Di aslê xwe de wê, têgîna dada pozitiw wê ji aliyekê ve wê, weke têgîneka ku wê xwediyê wê îdfayê bê ku wê çawa wê çerçoveyên civakî wê, bigihênê temenekê dadî û ankû huquqî di temenekê ku ew li ser pêşbixê wê, bi wê têgînê derkeve li pêş. Di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê, destûrên

pozitiw weke destûrên netewî wî pêşkevin. Piştî sedsale 18' min û pê de wê hin bi hin wê, bineterên nivîskî ên destûrî wê li ser wê temenê wê, bên nivîsandin. Wê di dewama wê de wê, xosletekê wê yê din jî wê, bi têngîna pozitiwîsma dadî re ku wê were fahmkirin wê ew bê ku wê, mirov wê, wan destûran wê binivîsênin bin. Ji xwe wê aliyekê wê yê têngînî jî wê di wê temenê de wê were pênasekirin û fahmkirin. Destûr ku wê bi destê mirovan wê werina nivîsandin wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê bê. Bi gotineka din wê mirov wê, bi wê rengê wê li ser baxt û pêşaroja xwe wê bi wê weke ku wê xwediyê gotinê û hêza dana kifşkirinê bê. Di wê rengê de wê ji hêzên mistikî û hwd wê, li şûna hêvî bikê wê, bi wê re wê, ew wê, bi xwe wê bikê. Di aslê xwe de wê di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê, mirov wê bi aqilê xwe wê, bibê xwedî gotinê bê. Wê, di wê rengê de wê, mirov wê bi xwe wê bide kifşkirin. Wê, destûrên xwe jî wê binivîsênê.

Di wê rewşê de wê, destûrên ku wê, heta wê demê bi navê olê û hwd wê, werina nivîsandin û ankû weke destûrên xwûdê ku wê werina ser ziman wê êdî wê, ne kifşkar bin di nava jîyane kes û civakê a ku ew pêşdikeve bê.

Di wê rengê de wê, bi şewayekê wê, di aslê xwe de wê, destûrên civakî ku wê pêşkevin wê, bi demê re wê, di wê rengê de wê, bê temenê mirovê bi wîn jî. Lê wê bi demê re wê pirsgirêkek din wê, derkeve li pêş. Wê têngînên weke yên desthilatdarî ku ew bi hêza wê detûrê ve di rabin û bi wê li ser serê civaketiya ku ew pêşdikeve dibina xwedî hêzekê wê, weke aliyekê ku wê, wê xate pêşketinê û hizrê ku wê ji aliyekê ve wê ji rêya wê ya civakî û hwd wê, derxê jî bê.

Mijarên weke hêza kifşkirinê, hêz di destê kê de divê ku ew were berhevkirin, di destekê de berhevnebûna hêzê, parvekirina hêzê û hwd wê, weke têngînên ku wê di bin navê têngînên demokratikî de bê û ankû rengên din ên felsefeyên demê ên ku ew bi zanîna pêşdikevin ku wê li ser wan bisekin bin. Ev wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare pirsgirêka nêzîkatîya rast û hwd wê, di wê rengê de wê, derkeve li holê.

Hêzên ku ew di wê rengê de wê, wê bi hêza wê *destûrên civakî* ve wê rabin wê, ji hêzna civakî zêdetirî wê, hêzna desthilatdarî ku wê xwediyê wê kifşkirinê û wê bi wê destûrê wê weke di bin sehêta xwe de berhevbikin wê rêyeka weke rêya wê. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, pozitiwîsma wê ber vê yekê wê dema ku wê bi têngîna destûrî ve wê

derkeve li pêş wê, di wê rengê de wê, di destpêkê de wê, çendî ku wê hêst û întîbayek baş wê bide mirov lê wê bi encamên wê yên bi wê rengê re wê, weke têtîneka ji serî ve kifşkarî ku wê, di wê çerçoveyê de wê, pêşkevin bin. Ji aliyekê din ve jî zawacên ji serî ve wê têtînen mistîkî û hwd ve wê werina çêkirin wê, di wê rengê de wê, bi ermanca di çerçoveya wan destûrên dihên nivîsandin de pêşxistina sehêta di bin destekê de bê. Di wê rengê de wê mijare sehêta, civakê û xwe hanîna ser ziman a endamên wê û hwd wê, weke pîrsgirêkek ku wê çendî wê civak wê pêşkeve wê xwe bi wê re wê, bide nîşandin.

Di wê çerçoveya têtîna destûrî a ku wê bê xistin bin sehêta desthilatdariyê de li ser serê civakê wê, çendî ku wê ev dema pêşketina wê ne zêde dirêj jî bê lê wê biqasî hemû dîroka mirovatîyê wê, bê sedema ji dîrokê birina xalk, çand û hwd jî. Rêyên weke hewldana di bin sehêta rêveberiyekê de civake *'homojen'* çêkirin û bi wê re şewayên weke *bişavtinê* ku wê, bi rêyên weke perwerdeyê û hwd wê werina pêşxistin wê, di wê rengê de wê, temenê wê biafirênin.

Di çerçoveya aqilê hemdem de ku mirov bihizirê wê bêgûman wê gelek têtînen ku mirov dikarê wan di wê çerçoveyê de wan fahmbikê wê hebin. Hemû wê, di awayekê de wê karibin temenekê fahmkirinê wê bi wê rengê wê bidina afirandin bin. Demên hemdem wê, weke demên ku wê bi aqil wê xwe biafirênin bin. Wê serdestî û serwerîya bi aqil wê, weke xosletê demê bê. Xosletê demê ê bi aqil pêşketinê û bi zanîne pêşxistina temenê wê, di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê weke aliyekê giring bê ku mirov wê li ser wê bisekinê. Ji aliyê epistemolojîkî ve wê mijare pozitiwîsmê wê di her demê de wê weke aliyekê ku wê, di wê çerçoveyê de wê bi encamên wê re wê temenê rexneyên li wê jî wê biafirêne bê. Di w rengê de wê, di awayekê de wê, dema ku mirov wê, li ser wê bisekinê wê, di aslê xwe de wê, weke çerçoveyek têtînî a ku wê di destpêka wê de wê, bi têtîna fîzîkê wê, pêşkeve. Wê di wê rengê de wê, têtîn pêş-fîzîkê û ankû metafîzîkê wê di gotinê de wê weke ku wê redbikê. Lê di encamê de wê, encamên wê yên ku wê, derkevin wê, di wê rengê de wê, ji wê çerçoveyê jî wê ne dîr bin. Têtînen weke yên fîzîkê û pêş-fîzîkê, bûjenê û pêş-bûjenê ku mirov li wan bihizirê wê bi serê xwe wê weke têtînna ku wê karibin fahmkirinna cûda jî bi xwe re biafirênin bin.

Hin çavkani

- *Mill, J. Stuart, Auguste Comte and Positivism
- * Giddens, Antony, Positivism and Sociology
- *Jorgen Habermas(1968), Technik und Wissenschaft als Ideologie
- *Popper, Karl(194), The Logic of Scientific Discovery,
- *Popper, Karl(1963), Conjectures and Refutations,
- *Pickering, Mary(1993). Auguste Comte: An Intellectual Biography. Cambridge University Press. Cambridge, England
- *Mises, Richard von(1951). Positivism: A Study In Human Understanding. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts
- * Heisenberg, Werner (1971). "Positivism, Metaphysics and Religion". In Ruth Nanda Nanshen (ed.). Werner Heisenberg - Physics and Beyond - Encounters and Conversations. World Perspectives
- *Durkheim, Émile (1895) "The Rules of Sociological Method
- *Koch, Sigmund (1992) Psychology's Bridgman vs. Bridgman's Bridgman: An Essay in Reconstruction., in Theory and Psychology vol. 2 (1992
- *Bunge, M. A. (1996). Finding Philosophy in Social Science. Yale University Press
- *Wallace, Edwin R. and Gach, John (2008) History of Psychiatry and Medical Psychology: With an Epilogue on Psychiatry and the Mind-Body Relation
- *Kim, Jaegwon (1988). "What Is Naturalized Epistemology?". Philosophical Perspectives.
- *Kornblith, Hilary (2002). Knowledge and its Place in Nature. Oxford University Press.
- *Kant, Immanuel (1787). Critique of Pure Reason

- *Popkin, Richard (1972). "Skepticism". In Edwards, Paul (ed.). Encyclopedia of Philosophy Volume 7. Macmillan. pp. 435–460
- *Kvanvig, Jonathan (2003). The Value of Knowledge and the Pursuit of Understanding. Cambridge; New York: Cambridge University Press

Kurdistan, Cizira bota, Abdusamet yigit, 2016-20